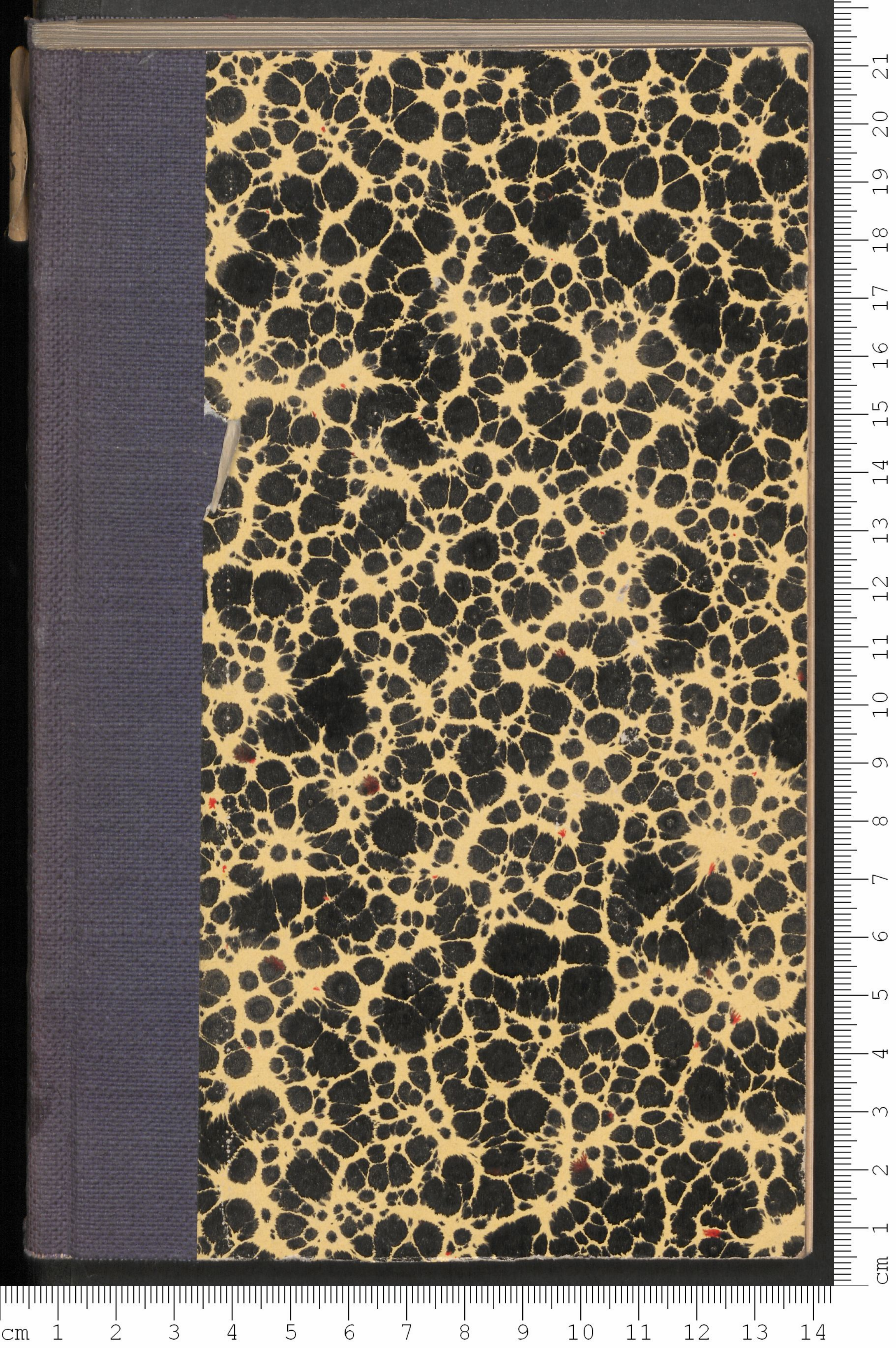
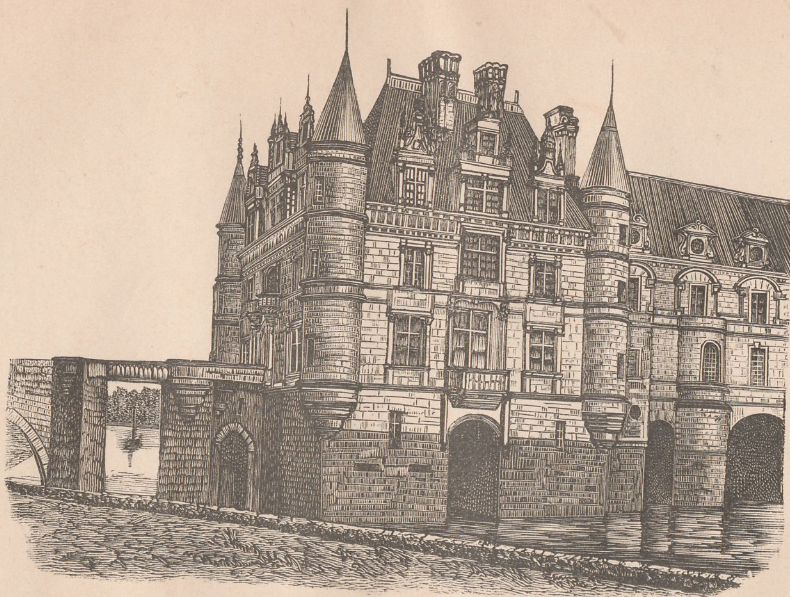
Scand
10305
Supp

Slottet Chenonceau i Touraine (Frankrike).

Sc 8° suj 10305

1cast.

TVÅ FINSKORS LUSTVANDRINGAR I EUROPA OCH AFRIKA

ÅREN 1876—77 OCH 1884

AF

A—i—A. Ehrnrooth, A.

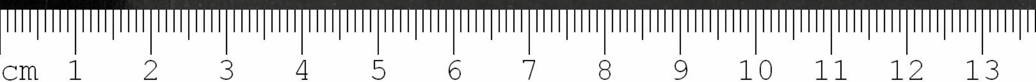
MED 9 ILLUSTRATIONER.

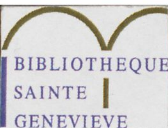

HELSINGFORS,
G. W. EDLUNDS FÖRLAG, 1886.

143 52300

HELSINGFORS,
J. C. FRENCKELL & SONS BOKTRYCKERI, 1886.

Företal.

Det är flere års reseminnen, hvilka, samlade här i ett häfte, framträda inför allmänheten utan andra anspråk än att utgöra ett litet tidsfördrif under någon ledig stund, eller en lättsmält lektyr i vänkretsen kring aftonlampan. Resor i Europa äro nuförtiden en så vanlig sak, att jag ingalunda smickrar mig med att här beskrifva orter och märkvärdigheter dem ej enhvar kanske sett med egna ögon. Men det säges, att hvarje sak har tjugufyra sidor. Och skulle vi två vandrarinnor ha upptäckt någon af dessa sidor, som undfallit eller ej beaktats af läsaren af våra „Reseminnen“, så är möjligen för honom att hoppas nöje häraf. Hvad våra resor i Afrika beträffar, ingick för par år sedan i „Nya Pressen“ skildringar härom i brefform. Omgestaltade till stor del och tillökta med bidrag ur våra enskilda dagboksanteckningar ingå äfven dessa vandringar kring det Fransyska Algeriet — från öster till vester — såsom en fortsättning och komplettering af våra turistminnen.

Blefve de af läsarne omfattade med helst en liten del af det intresse de skänkt oss sjelfva, skulle detta af oss anses såsom ännu en rik efterskörd af resans frukter.

A—i—a.

Helsingfors, den 2 Oktober 1886.

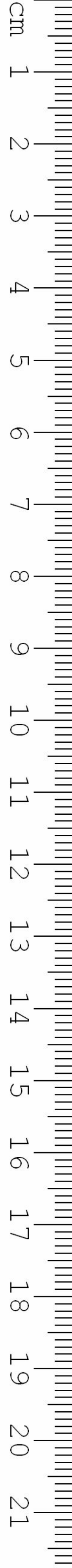
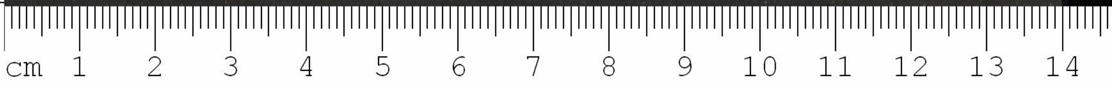
Innehåll:

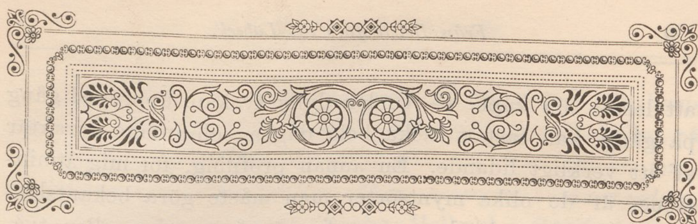
Resor i Europa.

Resor i Afrika.

I.

Resor i Europa 1876—1877.

I.

Från Helsingfors till Lübeck. — Öfver Holland till Normandie. — Rouen. — Saint Malo. — Anblick af Atlantiska oceanen. — Ebb och flod. — Sjömännens och fiskarenes lif. — Mont Saint Michel. — Rocher de Cancale. — Öfver Jersey och Granville till Paris.

Augusti 1876.

Tack vare ångan äro resor nuförtiden lätta att verkställa — desto lättare, ju mer man afsäger sig personligheten och likställer sig med en *colly* eller sin kappsäck. Med nödig biljett transporteras man då viljelös från ångbåt till jernväg och så tvertom. Och kan man än säga sig ha fått *uppskakande* intryck på visst sätt, så har man i minnet qvar föga annat än bilden af olika bangårdar, skeppsdäck och reskamrater. Kanske äfven hågkomsten af den melankoliska afskedsblick, som egnades en och annan halfutdrucken kaffekopp eller påbörjad biffstek, hvilken fick lemnas på tallriken vid afgångssignalens hemska ljud! Den otillfredsställda hungern tar man i såfall med som ressällskap till nästa haltpunkt, hoppas der på bättre lycka, men återhålles af fruktan för den knappt tillmätta tiden och riskerar sig ej heller nu

att lemna sin kupé. — Under dylik tvekan, upprepad gång på gång, kan fastan räcka hela dagen och antaga karaktär af ett verkligt lidande. En annan pröfning, för mig åtminstone, är de olika myntsorter man måste göra bekantskap med, när flera länder genomfares på en dag eller två. Förvirrad och hufvudyr står jag der såsom „ett får, det der till klippning ledes“ med den öppna börsen i hand och öfverlemnande mig åt ödet och mina medmenniskors ärlighet — tvifvelaktig i allmänhet hos kypare och vexlare, vare detta sagdt mera för att ge del af min personliga erfarenhet än för att nedsätta dessa herrar.

De prerogativer ridderligheten förmenas skänka oss damer reducera sig ofta till ett „sauve qui peut“, när tåget håller på att sätta sig i rörelse och paniken att bli qvarlemnad på perrongen griper i samma grad man som qvinna. Vid matborden är lika litet anseende till personen. Jag har med egna ögon sett Christina Nilson — i hennes eget fädernesland och på höjden af sitt ryktes glans — bli undanträngd från all lekamlig spis på Alvestad station, der hon gick miste om sin matportion, emedan den annekterades med oförsynthetens, d. ä. *styrkans* rätt af en — profryttare, hvilken genom kyparens protection blef herre öfver situationen.

Jag vill medge, att sjelfbevarelseinstinkten blott sällan uppenbarar sig med denna *realism* och att deremot artighet, hjelpsamhet, beskyddande välvilja med flere sociala dygder allmännare utvecklas mellan reskamrater, — i synnerhet när de äro af olika kön. Detta veta vi litet hvar, som idkat den angenäma turist sporten.

Från Helsingfors till Lübeck är öfverresan så ofta stormig, att man rätt så godt från början kan taga saken för afgjord, när man går ombord. — Tråkig och lång är färden derjemte, men såsom varande billig och beqväm väljer man ofta denna väg. —

Så gjorde vi första dagarna af September och hamnade — efter alla obligatoriska lidanden — välbehållna på den tyska jorden, ömsade plats från vår hytt till en jernvägskupé och voro på ett dygn framme i *Amsterdam*. Vår afsigt var att bara besöka Holland i förbifarten och vi egnade blott par dagar åt hvarje ort — Antwerpen med Rubens' verldsbekanta taflor fick sig den längst tillmätta tiden, men dock för kort i vårt tycke! Det öfverallt odlade, rika, gröna, fruktbärande Holland gaf oss ett intryck af lekamlig *mätthet* och välstånd; de konstrikt byggda dammarne, som öfverallt stå liksom vakt mot hafvets inkräktarelust, uppfylla en med beundran; de feta, spräckliga och enfärgade nöt, som, likt blomster af bastanta former, emaljera ängar och betesmarker — (så att säga linierade i rutor förmedelst stela poppelalléer) — gläda ögat, i synnerhet om man är possessionat eller mejerist. Men *fantasin* stoppar man härvid i bottnet på kappsäcken såsom ett onödigt lösöre. — En viss obestämd föreställning om fuktiga fötter, snufva och halsfluss bemäktigade sig esomoftast min tankegång vid förbifarten af alla dessa vattensjuka marker, der dräneringskonsten är uppdrifven till sin högsta fullkomlighet. Man tycker, att vätan blänker fram öfverallt och ser fulla diken hvart ögat vänder sig. — En moderligt förutseende natur har troligen derföre danat holländarnes fötter så breda, emedan de bestämdes att öfverallt plaska i puttar som ankorna. Allting i Holland ger bilden af rikedom, flit och fredlig äflan och någonting jemförligt med Amsterdams skeppsdockor och varudepoter finnes väl knappast.

I afsigt att styra kosan till Bretagne och njuta af bad i Atlantens salta vågor togo vi vägen dit öfver Rouen, den franska stad, säges det, som näst Paris eger de flesta och bästa gamla minnesmärken och som dessutom är en af de framstående härdarne för landets industri. Sedd från

de omgifvande höjderna ter sig Rouen ståtligt, omslingrad af Seinen, full af gröna öar och hvita segel.

Dess kyrkor äro stadens förnämsta prydnad. Den ryktbara Domkyrkan byggdes med röfvade skatter, skänkta af Richard Lejonhjertas bror, kallad *Johan utan land,* — ehuru mannen ju ej tycks ha varit *utan pengar.* Åtminstone tillät han sig sådana depenser som ingen nuförtiden. Staden förlorar på att ses på nära håll; ty dess medelpunkt har, såsom qvarlefva af medeltiden, hopgyttrade korta, trånga och snuskiga gator, men på det äldsta af torgen står Orléanska jungfruns staty öfver en fontän, som nu intar platsen der engelsmännen reste hennes bål. Springbrunnens friska strålar bringa svalka, tycker man, åt den brända hjeltinnans skugga! Staden eger ett lyceum för unga flickor — mindre vanligt i Frankrike, der allmänna meningen ännu hänger företrädesvis fast vid qvinnans „blomstertillvaro“ och der ej blott skapelsens herrar, men äfven skapelsens damer hålla före att „qvinnan skaptes för mannens skuld.“ — Hennes uppgift är att beherrska honom genom att väcka hans passioner; att styra honom genom behagets trollmakt. Deraf den bekanta frågan i de franska brottmålshistorierna: — „où est la femme?“ — Det är ej i qvinnosaken Frankrike tar försprång framför verldens öfriga nationer, ehuru Frankrike vill bära äran af att vara de nya idéernas och särskildt frihetens banérförare. Här gäller som princip, att mannens heder icke förpligtar honom gentemot qvinnokönet till någonting. „Une femme est toujours en danger près de l'homme“ — har jag hört med sedolärande min uttalas af fintbildade såväl familje*mödrar* som *fäder.* Mellan fästman och fästmö tillåtes ej den minsta förtrolighet i umgänget och de få ej kalla hvarann *du,* innan äktenskapskontraktet är behörigen underskrifvet och bevittnadt. Egentligen bedrifves också här äktenskapet fullkomligt såsom en affär uppgjord emellan tvenne fäder

eller giftomän, hvarvid de ungas tycke ej på minsta vis tages med i räkningen: —

— Jag ger så och så stor hemgift åt min dotter. Hvilka förmåner har er son att bjuda? — heter det utan all förblommering. Och detta envisas den katholska kyrkan att kalla en „gudomlig institution,“ som aldrig får af menniskor upplösas! — O, humbug! Men säkert är att ingen nations qvinnor öfverträffa de franska i verksamhet, energi och förmågan att leda och sköta affärer, — liksom ingen öfverträffar dem i smak, behag, öppenhjertighet och liflighet. Många äro i detta land etablissementer sättande årligen miljoner i omlopp, hvilka helt och hållet dirigeras af qvinnor med häpnadväckande resultater. Många äro äfven de hus, som, ruinerade af mannen, upphjelpas till stor rikedom igen af hustrun, hvilken utan rast eller hvila tar affärerna omhand. — Nå, man ser sådant äfven i andra land än Frankrike, det medges! — I hôteller, magasiner, kaféer är den franska qvinnan allmänt kassaförvalterska och på lustpartierna ute i det gröna syns frun oftast ha börsen omhand. —

Efter en lång och tröttsam dagsresa, hvarunder vi kastades hit och dit på afvägar, till vår innerliga förargelse, anlände vi till *Dreux,* obetydlig såsom stad, men intressant såsom inneslutande den Orléanska kungafamiljens grafkapell. *Ludvig Philip* och hans gemål, barn och barnbarn, hans fäder ända upp till *Regenten,* — alla medlemmar af denna ätt, som så ofta jagas i landsflykt, samlas här efter döden i ro och i fädernejorden. Vid den stora revolutionen blandade Jakobinerna visserligen några af dessa ben huller om buller, men man tror sig ha lyckats återfinna dem och har samlat dem här igen. Utomordentligt vackra statyer betäcka hertigens af Orléans, dess gemåls, M:me Adélaïdes (Ludvig Philips trogna systers) m. fl. grafvar.

Det var för oss en rätt behaglig känsla att ändteligen nå Normandiets kust, der vi ämnade hvila ut och bada i den poetiska staden *Saint Malo,* fotad på hälleberget och omsvallad af Atlantiska hafvets vågor med sin ebb och flod. — Här är det särdeles intressant att stå på vallarne, hvarmed *Vauban* omgjordat staden och betrakta *hafvets andedrägt,* som höjs och sänks hvarje sjette timme. Skilnaden är 50 fot mellan vattnets höjd under ebb- och under flodtiden. Staden fasthänger med fastlandet blott genom en smal chaussée; på högra sidan ha vi den uppväxande, eleganta villastaden *Paramé,* midt emot på venstra sidan *Dinard,* jemväl en vacker, nyssuppvuxen badort och mellan båda *Saint Servan,* der vi slogo ner våra bopålar, emedan man här ej kände sig förtryckt af fästningsmurar såsom i St. Malo, dit man på fem minuter fraktades öfver på en rullande bro. När hafvet går högt, dör allt jordens buller bort inför dess mäktiga basröst, och på den midt i vågsvallet utskjutande klippan *La grande Bey* har skalden Châteaubriand valt sitt sista hviloläger, insprängdt i sjelfva berget. Orolig under lifvet sökte han ro efter döden här, midt emot det hus, som såg honom födas. Hans första och hans sista vaggsång sjöngs för honom af Atlantens starka stämma, som tjusade honom längre än alla sirensånger af makten och skönheten.

Under det flockar af hundratals eleganta damer, herrar och barn sola sig på *la plage de Saint Malo,* (beryktad för sin vidsträckthet) förtror sjömannen sig åt sin bräckliga planka för att skaffa bröd åt de sina. Han försvinner vid horizontens rand — men han återkommer ej alltid! Som matros i kronans eller skeppsrederiernas tjenst, som fiskare, som lots brottas här kustbon stundligt med det förrädiska hafvet. Han hvilar aldrig och, likgiltig för landtmannens sträfvanden, — i *hans* tycke triviala bekymmer, — tänker sjömannen hvarken på att så eller skörda. Hvartill tjenar att så?

— Han är kanske ej mera der för att berga skörden. Det sjungande hafvet, som vaggar hans farkost, lockar med större makt hans håg. Under vår- och sommarmånaderna råder här vid kusten stor verksamhet, när kabeljofiskets tid är inne. *(La pêche de la morue).* Perus, Kaliforniens, Australiens guldgrufvor äro småningom tömda, men sekel efter sekel finner folket här i hafsfisket en rikedomskälla, som aldrig utsinar. De oerhörda fiskstimmen återvända oföränderligt på samma tider till samma stränder för att låta fånga sig.

Den ljufliga friskheten af Atlantens bittersalta våg är öfver all föreställning, och när man kastar i den sin skröpliga „gamla menniska“, uppstår snart ur hafsens djup en ny och förbättrad, tycker man sjelf. De gamles myth om *Venus* uppstigande ur hafvets skum förefaller helt sannfärdig och i synnerhet skön och sinnrik när man, stående på *la plage,* ser det ena vackra, ungdomliga qvinnohufvudet efter det andra höjas öfver vågorna och hvita armar behagfullt brottas med dem; men äfven här är det sublima och det löjliga blott ett steg från hvarandra, understundom.

Jag tänker, när jag vill skratta, på en „bourgeois“ med sin „bourgeoise“ i deras åtsittande badkostymer kring omfångsrika figurer, som flöto på vattnet såsom talg. Ovana vid hafvet, — (de voro äkta landtkrabbor) — visade de yttersta respekt för det våta elementet. Men efter man nu engång hade bestått sig en badresa, så skulle man bada! Med manlig beslutsamhet drog *le bourgeois* sin gumma med sig i hafsens djup och snart funno de sig här så väl, att de hand i hand plaskade som två lekfulla flodhästar. Ja, de smålogo åt hvarann likt lyckliga barn, tills tiden syntes dem inne att verkställa sitt återtåg öfver torra landet i drypande och nu *plastiskt* åtsittande drägter. Man kunde ej slita sin „tjusta blick“ från denna tafla!

Det intressantaste mål för turistbesök här på orten är Mont Saint Michel, — en klippa midt i hafvet af ej större omfång, än att den lemnat rum för en klosterbyggnad, uppförd af rika munkordnar för många sekler tillbaka. För min del vet jag mig ej ha skådat någonting märkvärdigare än detta örnbo med sina väldiga gråstensmurar, sina torn i sex våningar, kapell, pelarsalar, celler, refectorier och balustrader — de sistnämnda äfven af skulpterad granit, — *spetsar af sten* ville jag kalla detta finthuggna mästerverk. När vågorna i skummande raseri slå öfver de högsta yttre vallarne och fiskmåsarne i hvita flockar af hundrade i sender skria omkring, finner menniskan sig sjelf föga mindre bräcklig än vasstråna hvirflande i vågorna och lika obetydlig som ett af de oräkneliga snäckskal, dem vattnet vräker upp på strand.

För att nå tornets öfversta spets har man 676 *obeqväma,* djupa trappsteg att bestiga, men når man målet utan att ha förlorat andan på vägen, så erbjudes här den mest storartade utsigt som af ögat kan omfattas.

Ett besök vid ostron *fiskerierna,* Rocher de Cancale, skänker nog äfven stort nöje. De äro belägna på en knapp timmes väg från *Saint Malo.* Huru mångtusende gourmander hafva ej förskaffat sig sin högsta njutning från dessa såkallade ostronbankar, på hvilka hafvet under flodtiden vräker otroliga massor af den läckra spisen. När ebben kommer, ser Cancale stranden högst egendomlig ut. Hundratals fiskarbåtar ligga på torra landet och kring de stora stenrösen med konst upptornade på hafsbottnet, — liksom kring de långa dammarne eller låga murarne, afdelade i fyrkanter som benämnas „les parcs“ — sysslar en brokig menniskomassa, mest qvinnor med uppkaflade ärmar och kjortlar samt barn i högst lätta kostymer. Nu plockas här ostronen från stenarne, der de sitta fastklängda. De sköljas, inpackas i stora korgar mellan tång och sjögräs och expe-

dieras skyndsamt med bantågen kring landet — också till utlandet. Paris är naturligtvis den bästa afsättningsorten och här hamna äfven oerhörda qvantiteter af hafvets innevånare af så besynnerligt utseende, att man sannerligen ej vet, om de äro fiskar eller maskar. *La pieuvre,* i jemn spindelrörelse utaf ohyggliga tassar eller långa armar, (hvarmed detta rofdjur fångar sin föda och insticker den i sitt gap, som är midt på kroppen), sågo vi äfven. Hon är hemma här, det otäcka vidundret.

Efter en liten „triep“ öfver på engelskt gebit, till den vackra lilla ön *Jersey,* återvände vi till Frankrike, men styrde nu kosan till en annan af dess kustbadorter Granville, ännu en af de samlingsplatser, som under den varma tiden erbjuda stora verldens blaserade och uttröttade salongsmenniskor sitt stärkande salta vågsvall och får tillbaka deras penningar och allt det lif, den rörelse de föra med sig. Men höstvindarne började re'n att låta känna af sig och, lika flyttfoglarne, funno vi det vara på tiden att draga söderut — till en början dock icke sydligare än till Paris.

II.

Paris' yttre fysionomi. — Parisarn. — Parisiskan. — Fransysk sparsamhet. — Flanering. — Jardin des plantes och Boulognerskogen. — Invalidhôtellet. — Bonaparterne. — Stora Operan. — Théâtre Français.

September 1876.

Första intrycket af Paris är alltid öfverväldigande. Denna vidsträckthet, hvars gränser ej ögat kan omfatta, detta

rastlösa lif, som håller miljoner menniskor i aldrig hvilande verksamhet, den oförlikneliga prakten och skönheten af de kastaniekantade bulevarder, som i otaliga riktningar utbreda sina långa banor, alltid fyllda till trängsel af omnibussar stora som hus, af hyrvagnar med sina klatschande kuskar i hvita runda hattar, af åkarkärror, af gående, ridande, af skrikande fruktmånglare och blomsterförsäljerskor, af alla möjliga utbjudare af alla möjliga varor — redan detta är egnadt att i förstone förbrylla främlingen, som inkastas i hvirfveln. Hans förundran och hans beundran gå i stigande, ju mer han närmar sig de stora pulsådrorna för allt Pariserlif: — Champs Elysées, Louvre'n med kringliggande qvarter långs Seinen, Palais Royal, Avenue de L'Opéra, Madeleine-platsen och hela denna sträcka af praktfulla bulevarder, som utgå härifrån och grena sig i fortsättning flere verst genom hela staden såsom ett grönt bälte. Huru Paris och parisaren sågo ut under det andra kejsardömet, som så omgestaltade (Haussmaniserade) staden, att den inom några år blef såsom stöpt i en ny form, det vet jag ej, ty detta skådade jag aldrig, men mycket är här förändradt sedan den tiden, det hör man af landets barn sägas, dels med beklagande, dels med triumferande ton. Nog torde det vara fallet att den beprisade elegancen, artigheten och polituren i seder ej mer äro fullt desamma, sedan republiken infört sitt jemlikhetssystem i alla förhållanden och afskaffat all hofhållning och aristokratisk glans uppe i samhällets högre regioner. Alla sådana tankar måste bannlysas nuförtiden.

Men ännu såsom förr ser man på parisarn, att han anser sig och sina landsmän vara „la grande nation" och att han skattar främlingen lycklig och ärad af att få beträda *hans* bulevarder. Sjelf ignorerar han allt som befinner sig utom Paris och dess banlieue, men han gör det mestadels på ett så naivt och godmodigt sätt, att man ej

kan förarga sig deröfver. Ty den är så komisk ibland, hans förvåning öfver civilisationen han ser prof på eller hör omtalas från fjerran länder — från höga norden i synnerhet, der, efter hans förmenande, ju ej borde kunna finnas annat än förfrusna lemmar, enbuskar och vargar och björnar.

Parisiskan *pur sang* skiljs utan svårighet från andra nationers qvinnor, blott när man ser henne gå på gatan. Hon är ofta korpulent men rör sig dock alltid med en lätthet och ett behag, som fulländas genom smaken i hennes klädsel och hennes sätt att bära de moder hon uppfinner — ofta fula och absurda i och för sig, men alltid afpassade efter karaktären af hennes skönhet eller afsedda att dölja hennes lyten. Det händer ej *henne* att låta komma sig till last smutsborder kring sina kjolfållar, vädret må vara det värsta och gatan huru våt som helst. Med egendomlig grazie, jag ville säga *tapperhet,* samlar hon skickligt i handen klädningens tygmassor och volanger, skörtar upp på ena sidan alltsammans ända till fotknölen — om ej högre, — blottar utan tvekan sitt nätta smalben med fin, väluppdragen strumpa och framtrippar på sina väl chausserade små fötter med en hållning till hälften drottning, till hälften fée — eller studerad kokett!

Utan paraply beger sig ingen pariserbo hemifrån, vore än himlen blå som en safir och utan ett moln. Men han har, så att säga, medfödd erfarenhet af denna himmels förrädiska obeständighet och är alltid förberedd på en störtskur. Också hvarken öfverraskas han eller sättes i misshumör, när han deraf öfversköljes under flanerandet på bulevarderna eller utfärderna till de kringliggande herrliga omnejderna, dit menniskoströmmarne på små Seineångare, i kolossala *tramway's*, till häst, till fots bege sig alla årstider och i alla väder. Öfverallt vimlar det af lefnadsglada lustvandrare, ty fransosen hinner med att roa sig

och att arbeta i samma förvånansvärda grad. Ett äkta parisiskt karaktärsdrag är dessutom tålmodighet under väntan på att få instufva sig sjelf och sin familj i omnibussarne, särdeles vid påkommande oväder. Då ser man en mängd olika grupper, hvar och en under sitt tak af uppspända, förenade paraplyer, förbidande utan att uppgifva hoppet den ena omnibussen efter den andra, hvarå öfverskriften „complet“ gäckar hans förhoppningar ej blott under minuter, men qvarter och halftimmar. Han qvarstår icke förthy ståndaktigt i fotvatten på gatan öfveröst af ovädret och låter ej i harmen fresta sig att ta enskild fiacre, änskönt sådana i mängd erbjuda sig. Fiacre'n kostar 1 frc 50 c. — plus drickspengar åt kusken. För 30 c. — ja, på omnibustaket för 15 c. — far han genom hela Paris. Han väntar derföre. Man har ju sitt paraply och sparar in halfannan franc. Denna sparsamhet — hos oss tyvärr kallad *knussel* och *snålhet* — gör den franska nationen så rik, att hvarken revolutioner, utbetalade milljarder, petroleumilluminationer eller andra „oförutsedda utgifter“ gjort slut på nationalvälståndet i detta genom naturens bördighet och folkets arbetsförmåga så lyckligt lottade land.

Hela den öfriga verlden eger ej att framvisa en stad, der man med mera lust och fröjd kan bortslösa timmar, dagar, veckor, ja månader med att — flanera. Ordet är uppfunnet af parisarn och *oöfversättligt*, likasom detta parisernöje är *obeskrifligt*.

Visst känner man sig i början lik en liten våg i oceanen rullad med svallet af detta gatulif; men trots verklig lifsfara hänger man sig deråt, mindre betagen af bäfvan och fruktan att krossas, än af njutningslystnad och behof att lefva med och roa sig såsom de andra omkring en. Sällan hinner man heller känna sig öfverväldigad af trötthet förrän man kommer tillbaka till sitt hôtell, — der det kanske ännu är hundrade trappsteg att klifva uppföre,

innan man får slå sig till ro. — Några få år hafva redan på ett förvånande sätt igensopat spåren efter krigets och kommunens ödeläggelser, och stode ej de gapande ruinerna af Tuilerierna qvar *), skulle man misstänka att de berättelser från 1870—71 vi med fasa läste i journalerna ingenting annat voro än sensationsromaner. Äfven i *Jardin des plantes* märkas ej mera förödelsens styggelser, då alla de dyrbara djuren der nerslagtades, för att hindra de belägrade att svälta ihjäl, när på sistone alla andra munförråder togo slut. — Mången råtta påstås den tiden ha på värdshusen fått ersätta harstek: — „civet de lièvre.“ Nu hafva nya exemplar tröstat parisarn öfver de uppätna djuren, såväl i *Jardin des plantes* som i *Jardin d'acclimatation* och ett besök i dessa utmärkt vackra och väl underhållna trädgårdar, med en lika dyrbar Flora som Fauna, är åter ett stort och intressant nöje. Äfven Boulognerskogen står grön och lummig igen — men dess trän äro blott *ungar* till de gamla herrliga träden, som nedhöggos och brändes såsom offer åt krigsguden — med andra ord sagdt för att mota de förhatliga tyskarne. Fransosernas snabbhet att sköfla och förstöra kan blott jemföras med deras snabbhet att återställa allt igen, skönare och prydligare än förut, men änskönt hufvudstaden börjar återta sitt fordna utseende, står ännu färskt i allas minne den tid, då *häradshöfdingen* Gambetta flög upp i luftballong för att sätta sin nation på benen såsom en enda man och aftvå kejsardömets skamfläck — genom en rad af nederlag, det ena ömkligare och fullständigare än det andra! Här jäser hatet till den otrogne grannen (som skoningslöst vingsköt den franska örnen) och yttrar sig vid minsta anledning i ett med hopbitna tänder uttaladt:

*) Dessa äro nu jemnade med jorden och en vacker sqvär upptar deras rum.

— „oh, vi skola hämna oss“ . . .! Just sköna framtidsutsigter för den blifvande verldsfreden, hvarom idealisterne drömma! Den dyra lyxen af stående arméer och värnepligt ser ej ut, dess värre, att komma ur modet, lika litet som här kärleken till „la gloire“, — detta nationalsmycke, som kostat fransoserna mer än det varit värdt.

Invalidhôtellet gömmer under sin majestätiska förgyllda dôme legenderna derom från början af vårt sekel. Mina steg bära mig ofta hit, dels för att vägen är så herrlig öfver de ståtliga avenuerna, place de la Concorde och Seinens broar och kajer, dels emedan man drömmer så . . . . *homeriskt* under de höga träden i *l'Esplanade des Invalides.*

Man kan ej tänka sig en mera passande förgård till det skönt hvälfda hvilorum, der förste Napoleon sofver den eviga sömnen, vaktad af sina trogna vänner och adjutanter *Duroc* och *Bertrand.* Den moderne Cæsars obetydlige bröder Jérôme och Joseph ha för slägtskapens skull fått komma hit äfven, men namnen *Turenne* och *Vauban* äro då bättre på sin plats här. Man må nästan fröjdas öfver att den tredje Napoleons snöpliga slut och afgång från verldstheatern aftvått det rika färgspelet från den kejserliga legenden. Eröfrings och krigslustan hafva derigenom svalnat för en tid åtminstone hos de gamle Gallernas afkomlingar. Man vet ju dock ej i hvilken grad ännu någon god *aktör* af den Bonapartska rasen vore i stånd att rycka det fransyska folket med sig! „Vive l'Empereur!“

A propos om öfverlägsna sceniska talanger så öfvergå vi till Théâtre Français och Stora Operan. Detta sistnämnda nyss fullbordade mästerverk, så väl placeradt vid knuten af de stora pulsådrorna Boulevard des Capucins, — des Italiens och Madeleine-platsen, torde knappast ega någon rival i omfång och arkitektonisk prakt. Fyrtio miljoner francs ligga här förvandlade till granit, hvit, gul,

ljusröd, spräcklig, svart marmor, till jaspis, onyx och till och med finsk porfyr. Trä har nästan ej alls här blifvit användt som byggnadsmaterial, hvarföre man alltid bör hoppas att undgå eldfara i denna theater. Den stora uppgången är verldens åttonde underverk och hit vallfärda turister från alla verldsändar för att beskåda det. Foyer'n är likaså bländande med sina kristaller, förgyllningar, skulpturverk och spegelväggar. Man ser i dessa sin bild från så många olika håll och i så många exemplar, att man slutligen måste knipa sig i armen för att bland dessa olika upplagor få reda på sitt eget *köttsliga jag.*

En annan fråga är om det månde vara fördelaktigt för sceniska artister att uppträda på en skådebana, der den omgifvande prakten till den grad bländar åskådarn, att hans uppmärksamhet för mycket delas. Deraf blir kanske ej sedan tillräckligt qvar för artisterne. Eget är också att sedan Paris fått ett så magnifikt Operahus har ingen ny Diva här visat sig på konstens himmel. Adelina Patti och Christina Nilson, som nu stråla på annan horizont, ha än ej fått några efterträderskor värdiga dem. I den musikaliska verlden klagas bittert öfver musikens förfall, — de stora tonsättarne få alldeles vika för Offenbach och hans genre. Operettens lättfattliga, uppsluppna melodier finna här mest gehör, det kan tyvärr ej bestridas! I sångens verld nöjer man sig med medelmåttor, sedan man fått det sköna Operahuset!

Icke så på Théâtre Français. Utan fara att bli motsagd kan man kalla denna verldens förnämsta scen med skådespelare som heta: Sarah Bernardt *), bröderne Coquelin, Got, Delaunay, Tiron, Mesdames Croizette, Samary, Favart, Blanche Pierson, Pasta m. fl. I den lätta, specifikt franska vaudevillen är madame *Judic* en lika obestridlig

---

*) Då ännu anställd vid Théâtre Français.

fullkomlighet, och jag tviflar på att några andra nationer ha förmågan att frambringa en kuplettsångerska sådan som hon.

Detta naiva sjelfsvåld, denna för moralen icke helsosamma konst att på samma gång både betona och öfverhalka de värsta slipprigheter med en oskyldig, barnsligt omedveten uppsyn, som knappt framkallar rodnad på någons kind, men öfverallt outsläckliga skrattsalfvor — detta är Judics alldeles egendomliga talent; och hela den massa uppsluppna stycken, som äro skrifna för henne, kunna näppeligen heller utföras af någon annan så, att sjelfva féen *Prudentia* ej ens har hjerta att rynka ögonbrynen deråt.

Äfven *Châtelet* theatern med sin *Theresa* är någonting genuint fransyskt — rättare sagdt *parisiskt.* Jag såg der häromdagen „Les sept châteaux du diable“ och sannerligen fordras icke det en fantasi utan både betsel och tyglar för att gifva uppränningen till ett sådant praktfullt — sammelsurium. Menniskor dyka upp och försvinna i luften, bakom möbler, blommor, statyer och hvad som helst, rakt midt för ens näsa, utan att man upptäcker något som helst hål för dem att krypa i; soffor förvandlas i ett nu till brinnande bål, der eldtungorna slå kring alla kanter; skepp förolyckas med ohygglig naturtrohet; hela palats ramla och nya uppstå, under det man knappt hinner blinka på ögonen. Stommen af pjesen var en framställning af „de sju dödssynderna“. *Högmodet* inkarnerades i en Sardanapalsfest med öfverdådig glans, på hvars plötsligt sammanstörtande dryckesbord och gyllne throner reser sig Babelstornet, ljungande neder himmelens åska och blixt. *Fråsseriet* var ytterst komiskt framställdt som ett maskeradtåg, defilerande framför en goddagspilt med väldig mage. Skinkor, vildsvinshufvuden, pastejer, kakor, ostron, grönsaker, kålhufvuden, morötter och frukter i alla former,

sågo i en så att säga kolossal naturtrohet besatt löjliga ut under sakta vandring förbi gastronomen, och en stekt gris på sitt fat skrufvade sig fram på egen hand, utan att man kunde begripa, hvar hufvud, armar, händer och ben undanfuskades hos denna nätt upplagda stek, bakom hvilken en menniska gömde sig — antagligen.

I en af piecens tablåer utfördes äfven ballett af kaniner. De små djuren framställdes först liggande på halm i sina burar, — så höjas dessa i luften, kaninerna skakas ut på scenen, det blir skutt och språng alldeles i kaninstyl och balletten utföres. Hundratals barn lära härtill användas. Häromdagen hände sig ej bättre än att en liten en, öfverdragen med kaninskinn, somnade i sin bur, der han låg mjukt och godt. Plötsligt vaknar stackars Toto utaf att han känner sig stiga mot höjden. Gripen af fasa och utan att i sömnsyrseln rätt sätta sig in i sin kaninbelägenhet, vill Toto gnugga sig i ögonen som yrvakna barn bruka, — men Toto finner ej mera reda hvarken på sina ögon eller verktygen att gnugga dem med. Alltsammans känns *ludet* och injagar panik hos sin lilla egare. Han tillgriper i sin öfvergifna belägenhet barns enda utväg att söka hjelp i nöd, och ur kaninhögen hör publiken det förtviflade nödropet: „Maman! Maman!“ af en gråtande barnröst.

Medlidandet hos salongens alla pappor och mammor och hos Châtelet theaterns regissör, — far för en liten pilt vid Totos ålder — lär ha befriat denne från straffet för hans otillständiga „triep“ till fjäderholmarne den qvällen.

Skådespel som skådespel, kunde man hardt när säga, när man från theatrarna vandrar in i de sköna, rikt smyckade Pariser kyrkorna. Katholska kultens prakt talar för mycket till de yttre sinnena för att egentligen djupare beröra känslan, — så tyckes mig äfven fallet vara på den för sina dyrbara monumenter välbekanta kyrkogården *Père Lachaise.* Hvad som här väcker djupare rörelse är intrycket

man erfar af utsigten från kyrkogårdens öfversta terrass. Här har man staden Paris i sin nästan oöfverskådliga storhet liggande utbredd så långt blicken når — ett kolossalt smycke omlindadt med Seinens vattrade gråblåa band. Nästan högst bland alla dessa torn och kupoler höja sig dômerna af Invalidhôtellet och af Panthéon. Den förra hvälfver sig öfver herrskaresnillet, den sednare fastmer öfver storheter i andens rike, hvilkas stoft med stor pomp der nedlades af en beundrande samtid. Men ett kommande slägte lät deras aska ej hvila i ro utan strödde ut den för himlens vindar. Hvalfven under kyrkan, der gudstjenst aldrig hålles, hafva ju herbergerat för kort tid såväl Voltaires, Rousseau's, Mirabeau's ben, som odjuret *Marats* — men den ena efter den andra har i sinom tid blifvit *afhyst* och dessa ben äro försvunna i obekanta öden. Marskalken Lannes sarkofag har dock, märkvärdigt nog, fått qvarblifva här oantastad af alla partier tills vidare. Kommunarderna nöjde sig med att från Vendôme kolonnen nerstörta, på ett tjockt underlag af spillning, först Napoleon I:s staty och sedan hela kolonnen bit för bit. Jag har hört berättelsen om denna vandalism af ett åsynavittne, som ännu var helt upprörd deraf, och förtjust öfver att vandalerna, med målaren Courbet i spetsen, skola tvingas att på egen bekostnad uppresa kolonnen igen. Förlustelsen torde bli dem dyrköpt.

Men hösten nalkas. — Icke en nordisk kuslig höst, med blott gula löf och snöslask, utan de gyllne frukternas höst, med saftiga päron stora som kålrötter, drufvor i rika klasar, persikor som smälta i munnen o. s. v. — Vi äro bjudna till mellersta Frankrike att se vinskörden på *Touraine*'s bördiga slätter och vid *Loires* mångbesjungna stränder. Det bär af för oss i morgon. Farväl, tjusande Paris!

III.

Orléans. — En Sédan-kämpe som reskamrat. — Loches med historiska minnesmärken. — Dess egendomliga bostäder urhålkade i kritberg. — En vinskörd i Touraine. — Slotten Chenonceau, Amboise, Chambord, Blois. — Restauration af det sistnämnda slottet före krigets utbrott.

Oktober 1876.

Innan vi nådde Loires rika stränder, beundrade vi i Orléans en af de skönaste domkyrkor som finnes. I ett af kapellen hvilar den ryktbare stridsmannen för katholska kyrkan, biskop *Dupanloup*. Hans graf prydes ännu dagligen med sköna, friska blommor.

Sedan man passerat Orléans, blir landet, (för få år sedan tummelplats för de preussiska arméerna), ett bördigt slättland, utan en enda tum oodlad mark. Oöfverskådliga vinfält, fruktträn och sädesåkrar omgifva jernvägen på ömse sidor, och Loireflodens blåa glänsande band följer med ända till Tours. Hela denna sträcka är befaren af resande till den grad, att kupéerna alltid äro öfverfyllda. Både med goda ord och drickspengar hade vi försökt skaffa oss någorlunda enslighet och sutto allaredan på tu man hand i kupén sedan afgångssignalen ljudit, då dörren slogs upp och åtta à tio unga militärer rusade in. Vi kröpo tillsammans i en vrå, och ett stilla obehag kunde antagligen läsas i vår uppsyn, hvilket gaf den, som såg ut att vara truppens anförare, anledning att helsa oss med mycken courtoisie sålunda:

— Nous sommes des braves gens, nous respectons toujours les dames! Och så slog denna roliga typ af en fransysk soldat sig på conversation, gjorde oss uppmärksamma på orternas märkvärdigheter, talade om sista kriget

och fick osökt anledning att fara ut mot „ces gredins de prussiens“. — De hade tillfångatagit hela hans regimente vid Sédan och med gevärskolfvarna i ryggen framdrifvit till Magdeburg de stackars fransoserna, utan kläder i smuts och snöslask.

— Och hvad tror ni de gåfvo oss att äta? frågade han med en min af *Rolando furioso* och strök upp sina mustascher som murrhår. — Jo, torrt svart bröd, mina damer, *du pain noaaar.*

— Men, min herre, fördristade jag mig att invända helt saktmodigt, det fins många andra än krigsfångar, som måste hålla till godo med svart bröd! Jag är hemma från ett nordligt land, der folket anser sig lyckligt och belåtet, om det alltid har svart bröd tillräckligt att mätta sig med. — Det händer understundom, att bonden der får blanda mossa och bark i sitt bröd, som deraf ej blir hvitt. — Den kokande vreden lade sig ögonblickligt hos preussarnes för detta fånge: —

— Est-ce possible! utbrast han alldeles förbluffad och spände upp ögon runda som klot. Jag måste redogöra för mitt hemland, men hade mycket svårt att få fransosen att fatta *hvar* det var beläget. Han hade sin reskarta, — men den upptog intet land alls norr om Östersjön. Också var der gränsen för hans, såväl som kamraternas geografiska kunskaper — och detta är ej alldeles sällsynt bland deras landsmän. — „Såå! Preussarne voro kanske ej i vårt tycke några vidunder af elakhet? Höjden af menskligt elände var då ej att äta „du pain noaaar“? . . Vackra, bördiga, soliga Frankrike, du är ej en lika sträng mor för dina barn, som länderna med åtta och nio månaders vinter! Det märks tydligt öfverallt här, att *nöd* är sällsynt. Under fortfarande samtal med vår martialiske reskamrat, som naturligtvis äfven gaf sig in uti politiken, berättade han, att man i några mindre städer här på orten

ännu var mycket vacklande i sina sympathier för de olika regeringsformer Frankrike bestått sig inom detta sekel. Så t. ex. förvaras här och der på rådhusen omsorgsfullt fanor med de Bourbon'ska hvita liljorna, andra dylika med huset Orléans' vapen, — republikens trikolora såväl som röda fana, kejsar Napoleon III och hans sköna Eugénies porträtter, o. s. v. — alltsamman inneslutet bakom lås och regel för att vara snabbt tillhands vid förefallande behof. — „Det är för ekonomiens skull, sade han småleende. Man vet ju ej, hvilken sort kan behöfvas från ena dagen till den andra.“ Praktiskt folk, det kan ej nekas, de der fransoserna!

Det är en angenäm känsla att komma till en alldeles främmande ort och bli emottagen med öppna armar som en kär och väntad vän. Detta vederfors oss i Loches — en intressant liten stad i Touraine och full af historiska minnesmärken. Midt emot våra fönster ha vi här det gamla fyrkantiga tornet från 900-talet, *Le Donjon*, omkringsvajadt af sina tusentals kajor. De sednare tillbyggnaderna deromkring voro kungaborgar, bebodda af åtskilliga franska regenter, och härifrån afhemtade Orléanska Jungfrun sin utvalde „Herrens smorde“ Carl VII, som hon ville ha krönt i Rheims. Carls sköna älskarinna Agnès Sorel är begrafven i slottskapellet. Hennes sarkofag visas af ortens infödingar åt främlingen med aktning och hennes namn lefver här i så kärt minne, att gator, torg och promenader äro uppkallade efter henne. Mången hemsk och ryslig dram har historien upptecknat från dessa dystra hvalf. Tortyrredskap, jernburar och fängelsehålor vittna ej alltför tilltalande om de beprisade „gamla goda tiderna!“

Under nationalkonventets tider 1793 inkastades i ett af tornrummen, som vi med en viss rysning beträdde, män, qvinnor och barn om hvarandra; derpå sammanbands en karl och en qvinna, ställdes på däcket af pontoner i Loire-

floden, och med sång af marseljäsen borrades pontonerna i sank. Detta „originella“ skämt af Jacobinerna och Marats anhängare kallades humoristiskt: „les mariages républicains“.

Väggarne i det dystra tornrummet buro öfverallt inskriptioner ristade af offren under förbidan på sitt ödes fullbordan. Det gör på en ett sällsamt intryck att läsa med egna ögon vittnesbördet om att dessa skräckscener, uppfattade nästan som sagor på afstånd, varit full historisk verklighet.

Den antika staden Loches har ett vackert läge och bland ortens märkvärdigheter förtjenar nämnas bostäderna, som det fattiga folket urhålkar åt sig i bergen af en egen kritartad sten omgifvande staden.

Man kunde kalla detta sannskyldiga *troglodyters* hem. Hela filer af rum och uthus inborrade djupt i klippans märg. Korridorer, magasiner, fähus, sängkamrar, kök, salar, — allt fullkomligt beboeligt och fuktfritt, — men dagsljuset får man sparsamt njuta af. Ingen sysselsätter sig antagligen heller här med — perlstickeri.

Ofvanpå taket af dessa boningar går man och vandrar, omedveten om att vara *underminerad*. Och det tar sig komiskt och egendomligt ut att här och der i en vingård eller trädgård se rök uppstiga ur skorstenar, gömda mellan grönska och vinstockar. En husmoder kokar sin mat inne i berget, som sagans prinsessor eller tomtar.

Vi ha passerat dagar af rusk och kyla, men barometern stiger. Man beger sig ut till vinskörd. Tiden för detta arbete är inne, — en vigtig tidpunkt för hela Frankrike. De stora vinfaten framdragas, pressarne rengöras, män, qvinnor och barn med „hottes“ eller korgar på ryggen sätta sig i rörelse, *troglodyterna*, (jemngoda med våra „ittäolevaiset“) hyra åt vingårdsegarne sina armar för en sou i timmen.

Vi äro inbjudna till vinskörden hos mor Madelaine,

en typ af tourainsk bondqvinna, som riktigt är att skryta med. Fordom tjenarinna hos vårt värdsfolk är hon nu vän i huset och egarinna af par tre små jordlappar, fulla af vinstockar och fruktträn, der vi göra täta besök, plockande de mognaste drufvorna och nedskakande mogna valnötter från de stora träden, som beskugga hennes bostad. Madelaine är en helt liten gumma — (qvinnorna här i Touraine äro förvånande korta till växten, efter hvad vi funnit) — fryntlig, pratsam och i outtröttlig verksamhet. Två döttrar, mågar och barnabarn omgifva henne och arbeta med henne upp den gemensamma egendomen, kringspridd här och der mellan grannarnes utan tecken till stängsel. Äfven dem förutan håller man reda på *mitt* och *ditt* bra nog, tycks det.

Iklädda korta kjolar och vida förkläden, med stora halmhattar på hufvudet och „serpes“, saxar och knifvar i händerna, äro vi i svang redan arla på morgonqvisten för att ej höra till antalet af vingårdsarbetare, som komma „i elfte timmen“ och som äro latmaskar enligt mitt förmenande, trots allt öfverseende med dem i den Hel. Skrift. Nu blir det en täflan hvem som först skall hinna fylla sin „hotte“. Men med slarf och fjesk är ingenting vunnet, ty lemnas klasar qvar på vinstocken man tagit om händer, betalas plikt. Det gäller att se opp. Att kröka rygg är ingen lätt sak, när man har naturen emot sig och saknar vanan. Men det går för sig i godt sällskap och under skratt och glam, som ej är förbjudet, lika litet som att läska sig med de skönaste drufvor man påträffa kan. Man tar i början så ymnigt för sig, att man tycker sig underkastad jäsningsprocess som ett vinfastage småningom. Sedan bergningsarbetet är slutfördt och de af drufvor öfverfyllda tinorna lyftade på stora bondvagnar, göres halt för att äta *la galette* — en väldig, platt kaka, hvilken nedsköljes med föregående årets vin. Ett vigtigt arbete,

som tillkommer männen, är att skära vinstockarne. Dessas torra grenar, hopbundna i stora knippor, är bränsle under den korta vintern i Touraine.

Henri, gift med gumman Madelaines äldsta dotter, är en lika treflig och sympatisk fransk bondetyp som de andra medlemmarne i denna familj. Han arbetade med en kraft och ifver, som knappt ett ögonblick slappades, och när han lassat full sin forvagn med de tunga, öfverfyllda „hotterna“ sammanplockade af oss alla, utropade han:

— Sacrebleu! jag har ensam burit på min rygg hvad ni allesamman skördat!

— Och ni säger visst till er sjelf, utan risk att bli motsagd af oss: „Mannen tillkommer ju äfven titeln *skapelsens herre!*“ sade jag skrattande. Hvilket tal behagade Henri väl. — Han blef ofantligt upprymd, han utvalde de skönaste drufklasar, han nedslog de största valnötter — allt hyllningsgärder, hvilka han egnade „les dames“ — skapelsens *krona.* Sålunda gaf Henri svar på tal. — Ett fransyskt svar.

Drufvornas beredning till flytande form och vinets jäsningsprocess är just ingenting aptitligt att påse. Äfven då pressningen sker med maskiner, tillgår proceduren temligen . . . utan krus. Egarne till de små vingårdarna göra ännu mindre ceremonier. I öppna källare och *kar* (man må lemna dessa utan minutiös undersökning) krossas drufvorna — i bästa fall med långa klubbor, i sämsta fall (kanske det allmännaste) med bara fötterna. Erfarenheten lär både i söder och nord, att den ädla saften ej smakar sämre för det, när den kommer på bordet . . . korkad. Under jäsningsprocessen renar den sig sjelf, blir klar och genomskinlig, röd som rubin eller gul som topaz, — men må man akta sig, när drufvorna frigöra sig från jordens stoft. Källarne kunna lemnas vidöppna under tiden; den tjuf, som ville sticka in sin näsa dit, vore ögonblickligen förqväfd.

Med förvåning sågo vi det tarfliga lefnadssättet hos bonden, äfven den icke fattige, hvad *maten* vidkommer. Några sardiner, stekta i olja, en liten getost ingniden med lök — se der ofta hela anrättningen. Men en butelj vin per person bestås vid hvarje måltid. Här kan sägas bokstafligen, att maten blott är „halfva födan“. Vår värd, herr M—t, sade sig mångfaldiga gånger ha gjort mor Madelaine uppmärksam på den saken: — en eller par buteljer vin mindre om dagen kunde ge henne råd att äta sin köttportion. — Men den kalkylen uppfattas slätt inte af gumman. — Vinet, det får hon från egna drufvor, köttet skulle hon måsta köpa från grannarnes ladugårdar, — att depensera, det är att *ge ut pengar*, att ekonomisera, det är att *spara* på fyrkarne. Argumentet är obestridligt och ingenting omkullkastar det i mor Madelaines tanke. Erfarenheten visar, att franska folket med dylik kalkylering blifvit så rikt, att hvarken krigsskatter, sköflande arméer eller andra landsplågor — värnepligten inberäknad — utarmat detsamma. Och dock, huru ha ej skattebördorna ökats efter sista kriget!

IV.

Touraine. — Fransyska kungaborgar.

November 1876.

Hösten fortfar att vara vacker och lockar till utflygter. Trakten häromkring har gifvit många intressanta bidrag till Frankrikes historia, och de herrliga gamla slott vi

besökt hafva hviskat till inbillningen om än blodiga, än tjusande dramer som utspelats inom deras murar eller under de majestätiska trän, hvilkas kronor ännu susa i de kungliga parkerna. Slottet *Chenonceau* är en äkta perla från Frans I:s tid. Det var han, som lät uppföra dessa ståtliga arkader tvärs öfver *Cherfloden* och idkade jagtens nöje i de stora skogar, som då funnos i nejden. Hans son Henrik II skänkte slottet åt sin sköna älskarinna Diane de Poitiers. Hvad hans gemål Catharina Medicis tyckte om saken, bevisade hon, när Montgomerys lans stack ut Henriks öga under den tornering, som blef kungens sista. Catharinas första regeringsåtgärd blef nu att rycka det afundade slottet ur rivalens händer och Diane tog till reträtten utan protester, dels emedan hennes åtkomsthandlingar ej torde ha varit skrifna på *renaste* papper, dels emedan en rival till Catharina Medicis kunde skatta sig lycklig att slippa för det priset.

Chenonceau har allt vidare varit ansedt som en läckerbit af såväl franska drottningar, som ... vice drottningar. Det har tillhört Marguérite de Valois, Jeanne de Vaudemont, kallad „la reine blanche“, Gabrielle d'Estrée, m. fl. Kunde dessa sekler gamla ekar tala eller om vi förstode hvad de susa med kronorna vända mot slottsporten, prydd med Frans I:s namnchiffer!! — Hvad skulle vi ej få höra om väpnade riddare, om krönte ränkmakare och om dessa romanhjeltinnor, som historien känner under namnen: Maria Stuart, Madame de Longueville, Marie de Chevreuse, Gabrielle, Diane, Marguérite! —

Jag kunde ej se mig mätt på porträtterna af dessa beryktade skönheter, hvilka genom trollmakten af sina behag ofta styrde Frankrikes öden. Deras afbildningar finnas till icke ringa antal qvar här i detta slott, som engång genljudit af deras sirenstämmors klang. Respekteradt af revolutionsmännen egdes slottet till slutet af förra

seklet af en rik och snillrik dam, som öppnade sina salonger för Voltaire, Rousseau, Madame Du Deffand, Staël, med flera litterära storheter, — och nu ändteligen, i hvems hand har den råkat i slutet af vårt sekel, den stolta kungaborgen? I en ofrälse frus ego, som med mer eller mindre välförvärfvade miljoner i sin ficka och lika många fläckar på sitt rykte yfs öfver att vara syster till presidenten Grévy's måg — dender hon dragit upp ur dy och ruin och gjort till deputerad för *Indre-et-Loire,* hvarvid hennes pengar kommit väl tillpass.

Sic transit gloria mundi.

Från Chenonceau foro vi genom oöfverskådliga sträckor af nyss bergade vinfält till ett icke mindre ryktbart och naturskönt slott *Amboise,* hvars närvarande egare är grefven af Paris — lyckligtvis ingen „cocotte“ denna gång. Efter Algeriets eröfring tjenade detta slott till fängelse åt den besegrade Abd-el-Kader. Här spejade länge förgäfves efter en flik af sin afrikanska himmel denne öknens mörke son, här vandrade han drömmande omkring terrasserna och borggården; och jag skulle ännu djupare beklagat den stackars fallna storheten, hade han ej från slottets torn och balkonger haft en så oförlikneligt skön utsigt. Loire floden delar sig här i två armar, hvilka liksom hålla i famnen några små öar, inkastade dit, tycks det, likt blombuketter. Slottet *Chambord,* tillhörigt den siste Bourbonen af den äldre grenen, ligger ej långt härifrån. — Men af alla dessa slott är det i *Blois* intressantast, ty det var kungligt residens, innan Louvren byggdes i Paris.

Ätten Valois har lemnat här många sägner både om sin storhet och sina brott. På jernstaketten, som omgifva såväl slottet i Blois som det i Amboise, upphängdes hugenotthufvuden under religionsförföljelsernas tid, berättas det.

Helt kort före krigets utbrott, under våren 1870,

slutfördes restauration af Blois' slott, som nu står i fullständigt historisk stil från Valois'ernas tid. Kungliga initialer öfver dörrarne, tapeter, takornamentering, möbler, kaminer, — allt är med noggrannhet eftergjordt med profver, bevarade från fordom och hopfogade gamla fragmenter. Slottet var ämnadt att af staden Blois öfverlemnas åt Napoleon III:s son, — men den stackars *Loulou* hann ej taga det i besittning, innan hans ätt var störtad. Preussarne togo i stället qvarter här, och slottet användes till ambulans för deras sårade; men, vare det sagdt till deras beröm, de ha ingenting här förderfvat, af berömlig pietet för den intressanta fornlemningen.

V.

Paris under köld. — Fransysk varmblodighet. — Välgörenhetsanstalter. — »Les petites soeurs des pauvres». — Besök i deras asyler. Inträde till deputeradekammaren. — Parlamentarismens skuggsidor. — »Salle des Conférences». — Affärd till Nizza.

December 1876.

Vi ha återvändt till Paris och frysa rätt duktigt här. Rummen äro mera beräknade på att utesluta sommarvärmen än vinterkölden, och vi nordbor göra med half förtviflan upp eld i kaminen från morgon till qväll — med det resultat, att *röken* stannar inne i rummet, men värmen far ut genom öppna skorstenar utan spjell. Parisarne sjelfva fördraga beundransvärdt väl klimatets omvexlingar och en köld, som kommer vattnet i rummen att frysa. Bodmam-

sellerna trippa icke desto mindre barhufvade eller med små koketta ullsjaletter ute på gatorna, herrarne gå utan paltå, de eleganta damerna med små mantiljer eller „pardessus“, klädande men icke värmande, (galoscher nyttjas ej) och *gaminen* i den tunnaste drägt synes oåtkomlig för såväl köld som melankoli med sin illpariga min och näsan i vädret.

— Oh, il fait frais! mais très-frais! säga skrattande parisarne och gnugga händerna eller stampa med fötterna; men den ofta ganska stora strängheten i klimatet här om vintrarne föranleder ej till minsta åtgärd att förse rummen bättre. Vi ha observerat 16 ° Celsius ibland.

Välgörenheten utöfvas i utomordentligt stor skala i Paris, hvars beundransvärda barmhertighetsinrättningar såväl för barn, för sjuka såsom ock för orkeslösa och på lifvets ocean skeppsbrutna förtjena mer än blott flygtig uppmärksamhet. Alla ordnar af *systrar* och *bröder*, underordnade den katholska kyrkan, hafva en obestridlig förtjenst i detta nit för den lidande menskligheten, åt hvilken de egna sitt lif på ett uteslutande sätt, såsom ju aldrig är fallet med laïci.

Genom en älskvärd dam af våra bekanta, ifrig katholik och varm för välgörenhetsvärfven, fingo vi inblick i flere af dessa asyler, grundade mest genom enskilda medel. Särskildt sympatiska och beundransvärda funno vi de sig kallande *„les petites soeurs des pauvres“* — ett fritt samfund utan klosterlöften, uppvuxet ur nästan intet och derför påminnande om senapskornet i Skriften: „ändock det minst är af alla frön, uppväxer det till ett stort träd“.

Det underbart obetydliga fröet till systerförbundet „les petites soeurs des pauvres“ var två fattiga tjenarinnor, som af kristlig kärlek upptogo från gatan i sin torftiga bostad först en, sedan flera gamla skröpliga varelser, hvilka de sörjde för, genom att gå omkring och samla från kök, restauranter och matförsäljningar „smulor, som föllo från de

rikes bord“. Numera räknar samfundet öfver 200 filialer, spridda ej blott kring hela Frankrike, men till Afrika och Australien, genom missionärer och mottagna med tacksamhet och vördnad hvart de komma. Men „les petites soeurs“ ha förblifvit sin grundsats trogna att aldrig tvifla på Försynens beskydd och att ej sörja missmodigt för morgondagen. Sedan de med sina skyddslingar bedit: „vårt dagliga bröd gif oss i dag“, bege sig två systrar i sender ut att samla dagens nödtorft för den stora skara af 3- ända till 400 munnar, som skola bespisas i flere af dessa asyler. Med ett tålamod och en konstfärdighet öfver allt beröm förstå „les petites soeurs“ att använda allt, som kastas i deras korgar: — gamla lappar, kasserade husgeråd och sängkläder, torra brödbitar, all sorts affall från köken, — kaffesumpen ej undantagen, hvaraf den ljufliga bruna drycken, smakligt nog, af dem beredes åt deras „snälla gamla“ („nos bons vieux“.)

I det stora köket med ofantliga inmurade grytor och hällspis midt på golfvet rådde en intagande renlighet och öfverallt fanns ordning, till och med en viss prydlighet och smak, som gjorde det bästa intryck.

— Här kokas soppan till middagen, sade systern — en ännu behaglig 35 års person, som lefvat och verkat här alltsedan sitt 17:de år. — Hon förde oss med stort tillmötesgående omkring öfverallt.

Vi aflyftade locket från den stora kitteln, deruti ingenting annat fanns än — rent vatten.

— Hvad menar ni? frågade vi och sågo än på hvarandra än i grytan, temmeligen öfverraskade. Här är bara vatten? . . .

— Ja, tills vidare, svarade med sitt vackra leende systern, men våra *quêteuser* äro just nu hemkomna med tillbehör till maten och nog skola våra „snälla gamla“ få kraftig soppa.

— Händer det då aldrig, frågade vi mer och mer undrande, att de väntade förråden utebli och middagen torkar in?

— Nej, Gud ske lof, aldrig ha våra skyddslingar ännu behöft sakna hos oss sin nödtorft, svarade den milda systern. — Fråga dem sjelfva.

På dylika frågor, ställda till pensionärerna här och der utan att *systern* hörde, fingo vi enhälligt svaren: — „vi äro här lyckliga och tacksamma och *systrarna* äro „*de vrais anges*“.

— Förorsaka alla dessa varelser, upptagna från rännstenen med de obehagligaste sjukdomar och lyten, råa och obildade, ej många obehag? Äro de ej svåra att styra och förlika? — fortforo vi att forska.

Systern smålog: — Med tålamod och goda ord återför man till det rätta igen de som ibland glömma sig. Detta är så menskligt“. —

Här var förklaringen öfver underverket! Det är den kristna trons uteslutande hemlighet att kunna skänka, ej blott sitt *medlidande* med half vämjelse, men sin *broderskärlek* på ett värmande och *upprättande* sätt åt de elända till själ och kropp.

Man berättade oss om svårigheter, som systrarna ofta mötte på sin mödosamma väg utan att deraf förtröttas. Så hände en dag, att en af *quêteuserna* trädde in i en restauration, der många upprymda herrar sutto, hvilka afspisade „tiggerskan“ med hån och spott; och harmsen öfver att hon vågat störa dem, gaf en af de drickande bröderna henne en örfil. Råheten väckte ovilja, men den slagna systern framhöll ännu sin korg och sade mildt:

— Ni gaf det der åt *mig*, min herre, men hvad ger ni åt mina fattiga?

Skamflat, öfverväldigad af häpnad och rörelse, närmade sig anfallaren den ödmjuka systern, tömde i hennes

hand hela sin börs och samlade bidrag åt henne af de omgifvande, rörda liksom han sjelf.

Alla asyler, (och deraf finnas många underhållna på statens bekostnad, derifrån republikanerna arbeta på att utdrifva „les soeurs") äro dock ej lika behagliga att taga kännedom om, och vår osvikeligt samma iakttagelse var den, att der det ej fanns någon *syster*, som regerade i köken, refektoirerna, sofrummen, sjukrummen, — der var trefnaden borta, liksom hemfriden och den inbjudande renligheten. Till och med på lekplatserna sågo ej barnen glada och blomstrande ut, när asylerna icke förestodos af *systrar* utan af „betalda" vårdare och vårdarinnor. Det är mest i utkanterna af den stora staden man inrymt dessa välgörenhetsanstalter, och vi foro genom nya, dagligen sig mer och mer utvidgande stadsdelar med öppna platser och sköna bulevarder, kontrasterande med fattigqvarter af eländigt utseende. Det tyckes en aldrig taga slut och man frågar sig sjelf helt bestört: „har Paris verkligen inga gränser?" Så ser det nästan ut.

Ännu ett besök, som retade vår nyfikenhet och eger ett spännande intresse. Vi lyckades att skaffa oss inträde till deputeradekammaren.

Äfven nu hade vi en bekant att tacka för inträdeskort till dess sessionssal, der denna gång en hop talare uppträdde, hvilkas namn man hade sig bekant både genom tidningarna hemma hos oss och andra periodiska skrifter. Om den franska deputeradekammaren kunde vi med skäl säga, att der rådde *hetta* både i andligt och lekamligt afseende. Jemförda med stormen härinne förefalla våra fennomaners och svekomaners meningsutbyten blott såsom ett mildt sunnanväder, ty här undrar man helt förbryllad, huru det är möjligt att få någon klarhet i öfverläggningarne och mognad i besluten under ett så ihållande skrålande, der ingen tycks ha behof af att höra någon annan röst än

sin egen och der det ej heller sparas på invektiver och personliga tillmälen.

Åhörarn frågar sig med vissa dubier: — „är den beprisade parlamentariska regimen verkligen så mycket att sträfva efter för ett land? Är ej tilläfventyrs „det fria manliga ordet“ ofta skylt för maktbegäret, som vill draga enfalden och okunnigheten vid näsan med klingande ord? Leder ej detta till förspillande af tid och pengar, för att ge brushufvuden och pratmakare tillfälle att öfva sitt munläder och förvärfva en lättvunnen ryktbarhet? Dessa herrars lungor kunde man deremot skänka odelad beundran, ty de måste vara ofantligt starka och uthålliga för att funktionera såder i timmotal under bedöfvande afbrott. Ordet egde förunderligen talarne i sin makt, och här på tribunen täflade artisterna med de sceniska på Théâtre Français, hvad deklamationen vidkommer, — kunde de förstnämnde endast få publiken att låta dem tala till punkt och utveckla sina idéer. Få se, om det ej skall bli kommande tiders uppfinning — kanske när qvinnan får rösträtt och plats i samfundsstyrelsen — att ge den fria yttranderätten någon mera sund och praktisk form, än detta perorerande, tillåtet hvem som helst, som uppträder och bortslösar den dyrbara tiden med idislande af omogna idéer, uppväcker partistrider för egna intressen, o. s. v.? Och stora församlingar af menniskor uppehållas så i dagar och veckor, år ut och år in!! — Jag upprepar det dock, ordet har fransosen i sin makt såsom ingen annan, och det skulle heller ej lyckas för någon talare i detta land att stappla eller „tugga om“ sina meningar, med ett auditorium, hvars otålighet och liflighet ger sig luft i döfvande stampningar, hyssningar och skrålande.

Mången njutningsfull aftonstund tillbringade vi i en liten, till det yttre obetydlig „salle de conférence“ på Boulevard des Capucins, der man för den ringa afgiften af 1 à 2 francs fick höra en *Flammarion*, en *Laboulaye*, en

Pater Hyacinthe, — jag nämner blott de ryktbaraste talarne, — hvar och en föredragande sitt ämne med en färg, ett lif i framställningen, som åtföljdes tillika af en klarhet och lättfattlighet, hvaraf äfven den okunnige hade nöje.

Kölden tar dock allt mer och mer öfverhand, och när man slutligen, efter tolf timmars oaflåtligt eldande, ej lyckas uppbringa temperaturen till mer än 4—5—6 grader i rummet, känner man sig både „utan och innan" för mycket stelnad, för att rätt njuta af någonting. —

Paris, som om våren är ett himmelrike för turister, kan stundom om senhösten och vintern vara en pröfningsort, när oaflåtligt regn och slask omvexlar derute med bitande blåst och köld, och vattnet fryser om nätterna i rummen, der man ej, som vestalerna, orkar sitta och underhålla elden på bekostnad af sin nattro.

Nej, bort, bort alltså, till de soliga kusterna vid Medelhafvet! — Vi äro bjudna att fira julaftonen i Nizza tillsammans med goda vänner och nära anförvandter.

VI.

Nizza. — Dess italienska prägel. — Monaco. — Dess regent och regering. — Monte Carlo. — Villafranca. — Ryska fregatter i dess hamn. — Rysk julafton ombord på amiralskeppet »Furst Pojarsky» Villa Valrose och baron v. Derwies soiréer. — Barnmaskerad hos prefekten.

Januari 1877.

Det kändes obeskrifligt ljufligt att få tina upp under söderns sol, när tåget närmade sig Medelhafvets kuster och dess

blåa vågor — de blåaste jag hittills skådat — började glittra fram här och der mellan lager, myrten och orangeträn, behängda med helmogna, halfmogna frukter och med blom på samma grenar.

Hur blicken hvilar med förtjusning på dessa lifliga gräsmattor, emaljerade af tusende små blomster, på dessa häckar af rosor i alla schatteringar, på Cameliabuskar höga som trän och på de tusentals fruktträn, som allaredan kläda sig i vårskrud! — Mandelträdet, öfversålladt af snöhvita blommor, aprikos- och persikoträden, som rosenröda jättebollar (ej ett blad synes på dem när de blomma) granat — äppel — päron — och andra doftande och ljufligt smyckade alster af en natur, som icke vet af förstelning och död ..... Här är redan Italien!

Svärdet, våldet och godtycket må fritt hafva dragit imaginära gränslinier öfver Europas karta och tillskurit en fransysk provins af Garibaldis födelseort. Men Nizzas himmel, dess luft, dess vegetation, dess språk, dess folklynne protestera emot fördraget i Villafranca.

Allt detta bibehåller en omisskänneligt italiensk prägel.

Man tycker att Medelhafvets bölja slår liksom vredgad och suckande emot huset nere vid stranden, der den italienske frihetshjelten först såg dagen — den ljusa, soliga italienska dagen. — Vågsvallet låter som ett verop öfver dessa hjelpare i nöd under Italiens kamp för sin pånyttfödelse, hvarunder de „fransyska örnarna“ lade i dagen sin roffogelsnatur och ryckte en bit ur hjertat på det sköna landet de låtsade bispringa.

Några år derpå kom vedergällningen för den kränkta folkrätten, när Bismarck i sin tur utöfvade sitt *landtmätarevärf* och ryckte de vackra fjädrarne Elsass och Lothringen ur den skriande örnens blodiga vinge!

Nu är emellertid den oförlikneligt sköna *Rivieran* delad i tu. Vid Ventimiglia vidtager italienska gränsen.

De numera fransyska orterna San Remo, Mentone, Savona, Eza, Beaulieu, Antibes, m. fl. vimla af turistströmmarnes sjuklingar, då deremot nöjets fjärilar företrädesvis uppsöka Nizza. — Här rulla miljonerna friskt, framvisade i lyxfulla ekipager och toiletter, och här må demimondens papegojor som perlor i guld, hvartill ju bidrager närheten af spelhuset i *Monte Carlo*. Tacknämliga lockelser för lasten och lättsinnet, farliga klippor, der svagheten och karaktärslösheten lida skeppsbrott!

Ofantligt roade voro vi af besök inom den sjelfständiga staten Monacos område, beqvämt genomfaret på en timme. Dess regent borde efter all sannolikhet ej vara nertyngd af styrelsebördan, ty ledandet af statsmaskineriet har öfvertagits af *Madame Blanc*, enka efter den siste arrendatorn af spelbanken i Monte Carlo, hvilken hon omhänderhar nu för tiden. Monacos furste framlefver som *sytningshjon* hos denna driftiga dam och det är hon som bestyr om allt. Hon uppbygger nya villastäder här och der, planterar parker och förskönar landet, drifver in skatterna, bekläder och värfver krigsmakten, bestående af 75 man, vackert, gentilt folk, klädda som dockor. Vi sågo dem, till sin egen och publikens förlustelse, paradera på borggården utanför furstens palats, beläget på sin i hafvet utskjutande, herrliga klippa, och vi hade velat inlägga hvarenda en af dessa nätta soldater i leksaksaskar för att utdelas till julklappar.

Skada att ormen äfven gömmer sig i Monacos paradis och bringar ofärd öfver de palmbeskuggade lunderna, hvarifrån allt emellanåt bösskott ge tillkänna, att krutets uppfinning hjelper någon dåre, d. v. s. spelare af med lifvets börda. Hôtellet i Monte Carlo är ett verkligt palats, som reser sig på sällsynt skön, poetisk grund, men — jag vet ej hvad det är som blandar sig i den balsamiska luften och orenar den. — Helt visst de vilsefarande „kreaturens suckan!“

Villafrancas hamn ligger här alldeles i grannskapet och ger för närvarande skydd åt de ryska fregatterna, som hitkommenderats för att stå till vår stackars döende kejsarinnas disposition. Amiralskeppet heter „Furst Pojarsky" och befälhafvarn är amiral Oscar v. Kræmer. Vi hafva tillbragt en finsk julafton i hans familj och äro inbjudna att i morgon fira ryska julaftonen ombord på „Furst Pojarsky", der en fest anordnas för manskapet.

Festen gick för sig i går och var lysande. Man kommer med pomp och ståt upp på ett örlogsfartyg, när man följer med amiralen. Ett dussin sjöbussar i sina nervikta skjortkragar och blanklädershattar förde oss fram, och när vi lade an vid fregatten och uppstego på dess med rödt kläde beklädda trappa, spelade musiken, officerarne stodo uppställda i haj på däcket, — kommendanten framträdde med två fingrar på mössan och rapporten i hand; — det var som om kungen anländt. Beundransvärd ordning öfverallt, ända från masttoppen till *la cale*, och hvilken prydlighet derjemte!

Julafton hade gjort sitt intåg på *Furst Pojarsky*. Kulörta lampor upplyste grannt hela däcket, och dess medelpunkt pryddes af ett julbord, fullradadt med klappar ordnade som lotterivinster. Lyckan kunde här gynna sina gunstlingar, men ingen blef lottlös bland dessa 500 animerade sjöbussar. Tvenne vackra guldur voro hufvudvinsterna.

Efter lotteriet och dertill-hörande riklig förplägning uppfördes en komedi i flera akter, författad af matroserna, spelad af matroserna och, för att säga sanningen, beundrad desslikes af matroserna — ensamt. Intrigen syntes oss af en primitiv enkelhet och endast *ryska* öron kunde njuta af detta opus, uppväckande applåder, som måtte ha hörts

ända till Corsika. Spektatörerne sutto klungade likt svärmande bin i *klasar*, kunde man säga.

Tackel, tåg, ankarkettingar, kanoner, repbundtar voro fullradade med brunstekta sjöbussar, som sökte „se hvarandra öfver axeln.“ — Munterheten var allmän, stämningen så liflig som möjligt, och när ridån gick ner framför scenen, som var matrosernas eget verk äfven den, inbjödos gästerna från Nizza till supé hos fartygets officerare. Champagne, musik och unga dansörer i mängd, — hvad var naturligare än att dans slutade aftonens nöjen. Bättre salongsgolf än „Furst Pojarskys“ fina, hvitskurade däck kunde man ej begära.

Det allra minnesvärdaste af hela festen blef dock hemfärden i aftonlugnet öfver hafsbugten, klar som en spegel. Italiens blåa stjernbeströdda himmel öfver våra hufvuden, Medelhafvets genomskinliga djup under oss och ljumma vindar kommande söderifrån, sakta susande ett accompagnement till årornas lätta slag . . . . . man hade nästan önskat, att natten aldrig tagit slut.

Bland nöjena i Nizza under denna vinter intaga soiréerna hos baron Derwies i *Villa Valrose* ett framstående rum. Värden i denna boning, som konst och natur gjort till ett underverk af skönhet, är en mångdubbel miljonär, som förmedelst jernvägsconcessioner från en fattig musikdirektör bragt sig upp till den nätta inkomsten af fem miljoner om året. Till den villa han uppfört för sig och sin familj säges förebilden vara hemtad ur *Tusen och en natt*, och två gånger i veckan öppnar denne *Monte Christo* sina salonger. Allt förnämt, som besöker Nizza, tränges för att erhålla inträdeskort och få bivista hans *concerts dramatiques*, utförda af herr baronens allraegnaste orkester. Men utan goda rekommendationer kommer man ej härin. En lycklig slump förskaffade oss denna njutning, och den qvällen bestods gästerna — utom utsökt materiell förplägning

— mästerligt utförda musiknumror och två qvicka enakts proverber, deklamerade af Madame *Pasca* med oöfverträfflig talent.

Ett annat nöje vi voro med om i societetslifvet var en kostymbal för barn hos prefekten grefve *Brancion.* Jag omnämner den särskildt, emedan bland de små markiser, markisinnor, herdinnor, riddare, polichineller och bajadèrer i siden och sammet, uppträdde en liten finsk bondflicka i Iittis sockens nätta drägt. Röd yllekjol, kort svart sammetslif, stycke och bindmössa och den stora silfverbrisken, — allt var troget framställdt och fann behag för vederbörande, så att kostymen stod omnämnd med berömmelse i följande dagens tidning. Tiden går snabbt här. Karnavalen stundar och skall i nästa bref defilera förbi mina läsares ögon. En pennritning tecknad efter naturen.

VII.

Karnavalen i Nizza.

Mars 1877.

Karnavalens sista dag är förbi. Glammet, sångerna och skrattsalfvornas tusenstämmiga ekon ha förklingat, och fastan sätter munlås på alla uppsluppna flockar, som skingra sig för att späka sig med fasta och messor. Luften, mättad med blomdoft och konfettidamm, renas af vigvatten och de botgörandes suckar. Nöjet var nyss en pligt. Nu är det en synd.

I godt sällskap och försedda med väldiga konfetti-säckar, klädda i gamla för tillfället uppoffrade klädningar, med ståltrådsmasker för ansigtet och god vilja att roa oss, tågade vi om morgonen första karnavalsdagen bittida till *la terrasse Visconti*, der vi fått af de allra bästa platserna, tack vare en vän och landsman, assessor Hallonblad. Här är oss godt att vara! Varmt är det, — vi ha 16 grader i skuggan, men ingen fara, när man har soltält öfver hufvudet!

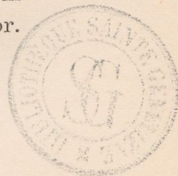
Kanonskott dundra, och *Corso de gala* sätter sig i rörelse. Likt ett band, af minst par tre ryska versts längd, framslingrar tåget genom flaggprydda gator och grannt dekorerade husrader. Tusende händer nerkasta dels blommor, dels konfetti — i synnerhet konfetti, på de förbitågande, som betala med samma mynt. Utan den skyddande ståltrådsmasken för ansigtet vore man snart oigenkännelig af blånor och svullnader, ty konfetti projektilerna — små runda kritkulor — slungas en midt i synen utan minsta *égard*. — Här får man utbrista: „Gud bevare ögonen; näsan är ej ens att be för!“

Två saker äro ytterst farliga: — att visa dåligt humör och att bära höga kastorhattar. Vi sågo en lång, vresig engelsman, som trotsat förbudet och ville visa „selfgovernement“, genom att promenera på Corso'n med sin engelska värdighet och dito hatt. Vips öfverfölls han af konfettikastare, som bombarderade den arma sir'n på den fason med sina hvita kritkulor, att den nyss så propre och anständige gentlemannen såg ut som en mjölad strömming färdig för stekpannan. Förgäfves slog han ifrån sig med händer och fötter; svärmen af förföljare ökades i hvar minut. Han svängde sin käpp som en väderqvarnsvinge i blåsväder, och jag tror nog att plågoandarne fingo litet hett om öronen deraf, men ju mer rasande herrn med hatten blef, desto mer fördubblades illviljans angrepp mot

honom och — de kringståendes skrattsalfvor. Den „stötte“ gentlemannen, hvars tragikomiska sjelfförsvar yttrade sig ömsom med bön, ömsom med hot, tillkallade slutligen „sergeants de ville“. Förgäfves. Ordningens upprätthållare förklarade sig vanmäktige gentemot hatthatet. Man fick taga seden dit man kom. Engelsmannens *hufvudsak* var tillspillogifven.

— Ingenting att göra, sir! karnavalen är inne, sade de filosofiskt och ryckte på axlarne, — ja, skrattade i mjugg.

Vi, för vår del, hade förtjusande roligt på vår upphöjda plats. De två unga tärnorna i vårt sällskap — en nordisk och en sydländsk typ — indrogos snart i konfettikriget med en uppsluppenhet, som låg i luften. Den ena masken efter den andra, hela grupper ibland, stannade under vår estrad och öfveröste oss med konfetti, — de unga flickorna deremot med blombuketter, till och med leksaker och dockor. Vi svarade tappert på anfallen, och inpudrade våra okända motståndare med en sådan gifmildhet, att vår stora konfettisäck tog slut och vi måste skicka efter en annan. Ingenstädes syntes menniskor rusiga af spirituosa, men karnavalsstämningen hos dessa stora barn med sydländskt glödande ögon yttrade sig såsom ett glädjerus, en *laissez-aller,* hvarom nordbon ej kan göra sig föreställning. Som exempel må anföras ett gammalt triumvirat — tre ordinära käringar i tarfliga kläder — hvilka längs hela Corso'n utförde en „snurredans“, den vi hade kallat vansinnig. Totalt likgiltiga för allmänna opinionen och faran att bli omkulltrampade, höllo de hvarann om lifvet och sjöngo och dansade på samma gång med en ihärdighet lik myggornas i vackert väder. Men som de „muntra fruarna„ i alla fall ej hade myggornas vingar, måste de då och då stanna för att hemta andan. Derpå fortsatte de igen. Jag vet mig aldrig ha sett en ålderdom som varit gladare, eller som visat mera — ovanliga sidor.

Stora summor nerläggas på karaktärsmasker och grupper, som behöfva ej mindre uppfinning i kompositionen än konstfärdighet vid utförandet: — *en trädgård* med lefvande blommor; *en skyhög char* med majstång i midten och velocipedryttare svängande sig omkring denna; *ett sibiriskt vinterlandskap* med hvitpudrade tallar glittrande i solskenet, bergsklyftor med bomullstappar och kristaller, (som på afstånd bra nog påminte om snödrifvor och istappar), mellan hvilka ryskt bondfolk rörde sig; *solens tempel* med dansande fakirer; *en alptrakt* med schweizisk ungdom lekande på marken och öfverst på bergens toppar stora foglar flaxande med mörka vingar; clowns, pilgrimmer, torreados, polichineller, vandrande rosenbuskar, gräshoppor, smådjeflar, grytor och kastruller såsom en hel orkester, m. fl. kuriositeter, hvilka blott den vildaste fantasi kunnat utfundera. Af stadsmyndigheterna utdelas pris för de mest lyckade grupperna. Det stora priset (4,000 francs) tillföll vinterlandskapet, men innan karnavalen tog slut, höllo de stackars siberianerna på att brinna opp. — En gnista från de tusentals tända facklorna i deras väg sprakade på den lätta karnavalssnön, olyckligtvis mera antändbar än vanlig snö. Lycka var, att ingen verklig katastrof blef följden deraf.

När mörkret inbröt, företedde den långa Corso'n en anblick värdig féesagorna. Miljoner gaslågor i festoner och halfbågar och bengaliska eldar i alla färger. Luften, ljufligt varm, var mättad af blomdoft. Musikens smältande toner dallrade liksom burna på nattvindens vingar. En glädjedrucken folkmassa till häst, till fots, maskerad och omaskerad, svärmade omkring i yster lek, och i denna stund är det mig ofattligt, att ingen olycka hände med alla kulörta papperslyktor, facklor och brinnande ljus, hvarmed dessa stora barn sprungo omkring i gränslös oförsigtighet.

— „Ju större troll, dess bättre lycka“, säger ordstäfvet, som här besannades bokstafligen.

Andra karnavalsdagen visade sig *le beau monde* företrädesvis i sin herrlighet och i sina granna ekipager, somliga förvandlade till fullkomliga blomkorgar. Hjulen, kusksätet, suffletten, hästarne till och med, voro öfverdragna med ett nät af violetter, rosor, kamelior, förgät-mig-ej, azaléor o. d. Inuti vagnen stora korgar med buketter i alla storlekar. Det är med dessa doftande projectiler man bekrigar hvarann, under sakta framskridande utmed *la promenade des Anglais,* — den herrligaste af alla bulevarder, vid stranden med hvita stenar och snäckor, öfver hvilka Medelhafvets vågor brusa fram och qvarlemna sitt skum. Palmalléer på ömse sidor. Utan fruktan för blessyrer fångar man gerna dessa kringflygande kulor, som kastas en midt i ansigtet under skratt och glam, och ingen blir förnärmad häraf. Storfursten Nikolai från Ryssland och den unge prins Oscar från Sverige sågo vi i full batalj, stående upprätt i sina vagnar och slungande derifrån med fulla händer blommor till höger och venster. — All etikett är här bortglömd.

När sista festdagen led till ända, afbrändes mot den mörknande natthimmeln ett fyrverkeri, det största och praktfullaste jag skådat, i hvilket man såg *gubben Karnaval* förgås på ett bål af skyhöga flammor i alla regnbågens färger.

Den „gubben“ står, som fogeln Phœnix, nog nästa år upp ur sin aska igen!! —

VIII.

En utfärd till Monte Carlo. — Faure och Madame Carvalho. — Menniskan lefver ej af extas allena. — Svårighet att tillfredsställa sin hunger. — En välgörande ung kypare.

Mars 1877.

Tilloppet af utländingar är ofantligt här denna vinter som vanligt, och karnavalen torde ha varit bivistad af 50,000 främlingar. I sällskap med några bekanta företogo vi nyligen en utflygt till Monte Carlo, för att höra *Faure* och Madame *Carvalho,* som gasterade här under karnavalstiden.

Bantågen voro proppfulla af menniskor från morgon till qväll, ehuru träner afgingo flere i timmen. Men trotsande trängsel, hällregn och alla vedervärdigheter, som kunnat afskräcka obeslutsammare naturer, skaffade vi oss platser på Monte Carlo theatern (20 francs biljetten!) och beredde oss en njutning, som ingenting skall utplåna ur mitt minne. *Faure* spelade i Don Juan och Madame Carvalho var Zerlina — ej mer i ungdomens vår, det är sannt, men, såsom en af drottningarna i sångens rike, hade hon ännu ej aflagt sin krona. Om Faure finns blott ett omdöme: — Han är obetingadt hänförande och förtjusande, — just sådan man tänker sig en Don Juan. „Grand seigneur“ ända ut i fingerspetsarne, utöfvade han sin förförelsekonst såsom *en nåd,* hvilken vederfors alla offren. *Serenaden* måste finna tacksamma öron, utförd på det sättet, och *menuetten* sedan? Att räcka handen åt sin dam, med grace och noblesse förenade i så hög grad, detta måste för sjelfva brottslingen räknas såsom „förmildrande omständighet“, ifall domarn ej är, liksom Kommendörens staty, — af sten! —

För att ge ökad spänning åt våra allaredan högt uppskrufvade nerver försökte vi, efter slutad opera, ännu vår lycka på rouletten. Men i mitt tycke voro sensationerna vid det gröna bordet färglösa och tråkiga, jemförda med hvad vi nyss sett på scenen. Herrarne i vårt sällskap hade dock mera öra för guldets klang och vedervågade sina louisd'orer rätt tappert, men med vexlande lycka och vexlande humör.

Huru det var, kom den ena efter den andra af sällskapet underfund med, att menniskan ej lefver af musik, förtjusning och hazardspel allena. Med andra ord sagdt, vi voro glupskt hungriga och förtrodde det åt hvarann inbördes. Herrarne, starkare i logiken, drogo häraf slutsatsen att — man måste gå och beställa sig mat. Saken, i sig sjelf fullkomligt enkel, som vi tyckte, visade sig snart i praktiken utomordentligt qvistig likväl. Borden voro till den grad fullsatta i alla hôteller och alla ledigblifvande platser så borttingade på förhand, att det började se mörkt ut. — Efter att i en timmes tid eller derutöfver ha vandrat under drypande paraplyer från ett ställe till ett annat och blifvit emottagna med ett ogästvänligt: „Plus de place mesdames et messieurs!“ började hungerns qval teckna sig så ögonskenligt i våra förlängda ansigten, att vår löjliga belägenhet närmade sig det sublima. Sjelfva funno vi oss påminna om den förskräckliga taflan *de skeppsbrutna på fartyget Medusa.* För att göra likheten fullständigare, knöto somliga näsdukar på sina paraplyer och började gifva nödsignaler. Den vanliga konsten att locka till sig kypares uppmärksamhet genom klingandet mot glas och karaffiner hade här slätt ingen verkan. Döfva och blinda för alla våra inviter, sprungo garçongerna oss förbi, i flykten viftande blott liksom på elakhet med sina servietter och kastande åt oss ett vårdslöst „pardon“, när de knuffade till oss, stjelpte någonting öfver oss eller trampade

oss på fötterna. Efter ett långvarigt och hopplöst vallfärdande från en sal till en annan, beledsagade af slamret utaf hundratals knifvar och gafflar i retsam rörelse, törnade vi emot en liten garçon med sex vinbuteljer i hvardera handen, en korkskruf i munnen och en blyertspenna bakom örat. Han syntes vara i den första ungdomens vår, då menniskohjertat ännu ej hunnit hårdna för likars nöd.

En fysionomist i vårt sällskap, — känd psycholog derjemte, tyckte sig förmärka mycken *mjukhet* i garçongens känsloapparat, lockade honom till sig, och bestormade honom med böner om en bit bröd att mätta vår hunger med och vin — efter ädelmod. Ynglingen egnade oss en deltagande blick, torkade med frackärmen svetten ur sin panna, såg sig försigtigt omkring och tecknade åt oss att följa honom bakom en skärm i salens yttersta utkant: — „Håll er stilla här, som möss, och lefven i hoppet!“ sade hans uttrycksfulla ögon blott, under det han lopp från oss, utan att hafva tagit korkskrufven ur munnen, — utan ett ljud! — en vandrande buteljkorg!

Bakom den anvisade skärmen fanns ett bord och några stolar, som med god vilja kunde bli tvåsitsiga. Här slogo vi oss utmattade ner i stum förbidan. — En qvart, en halftimme gick . . . då hördes trippande steg och vår väntade ganymedes visade sig, denna gång med någonting grönt i munnen, som vi togo för en oliveqvist. Men det var en knippa rädisor. Denna fällde han midt på bordet, slängde i hast ifrån sig de tallrikar, knifvar och gafflar han höll i händerna och såg sig återigen omkring för att vara säker att ingen observerade honom bortom skärmen. Lugnad, drog han derpå fram ur ena fickan en metwurst och en liten getost, ur den andra några klämda apelsiner och hviskade med rörd och triumferande stämma:

— Jag har mat åt er! Men akta, att ingen får se det! Man kunde taga alltsammans ifrån er.

Vår unge välgörare hann endast samla de silfverslantar, vi kastade oräknade på bordet och sticka dem i byxfickan. Och så försvann han för oss i obekanta öden!

När vi om en timme återkommo till Nizza, mättade af estetiska njutningar, kände vi oss än mer belåtna med vår dag, sedan vi äfven mättat oss lekamligen med något annat än metwurst, getost och rädisor.

IX.

Afresa från Nizza. — Italiens tullbehandling. — Cornichen. — Bordighera och dess palmskog. — Campo Santo i Genua. — Milano och dess domkyrka.

Mars 1877.

Efter att ha tillbragt karnavalen i Nizza, kan man icke göra någonting förnuftigare än att tillbringa påskhelgen i Rom. Så uppgjorde vi också vårt program, min reskamrat och jag. Men vi lemnade likväl ej det gudomliga Nizza utan en saknadens suck. Vår vistelse här hade ju också varit den allra angenämaste. Hvad förstås med mensklig lycka, enligt Svebelii lilla katekes, det hade vi haft: „God tjenlig väderlek, goda vänner, trogna grannar och mera sådant.“ Dessutom det trefligaste „hus och hem“ — en förtjusande pension, omgifven af palmer och orangeträn. När jag vid uppvaknandet slog upp mitt fönster, för att ge inträde åt morgonsolens breda guldflod, hade jag en utsigt som hette duga. Det vida Medelhafvet på ena sidan, — en skön vy af hafsalperna på den andra och mellan

de båda trädgårdar i terrasser. Men turisten är i samma fördömmelse som *den eviga juden*, och måste vandra och vandra, — enda skilnaden är att den sistnämnde utstod ett straff dermed, — vi, turister, göra det för vårt nöje.

Lycklig alltså den, som med god helsa och sinnet fritt från samvetsqval, oro och — penningebekymmer får göra *i vagn* resan öfver den såkallade Cornichen. Naturen upprullar under hela vägen den ena taflan mera storartad, vexlande och beundransvärd än den andra, — alltid med hafsalperna åt ena sidan och Medelhafvet åt den andra. När man är sin egen herre och ej behöfver lyssna till jernvägssignalerna, stannar man der sceneriet synes skönast och får falla i extas, när och hvar man vill.

Några goda vänner följde oss förbi *Mentone, San Remo, Savona* och stego upp med oss för klipporna till de märkvärdiga gamla röfvarnästena *Eza* och *Roccabruna.* Dessa eländiga ruiner hysa numera ej röfvare, men trashankar, brunstekte af en brännande sol, utan skugga af minsta träd eller buske. Några magra getter ha svårt att lifnära sig mellan blekgula eller askgrå klippblock, öfver hvilkas fantastiskt utskurna profiler en bländande dager kastar, jag vet ej hvilken besynnerlig och hemsk glädtighet, snarlik trollens skratt.

Och ner, djupt ner vid foten af klippblocken utbreder sig i Tantalisk herrlighet hela söderns växtprakt: oliverna med sitt blekgröna, fint skurna bladverk och sina liksom af konvulsioner vridna, knutiga, söndersprucka stammar — (det ligger ett eget mystiskt behag i olivskogar, i synnerhet när man vet, att träden äro flere hundra — kanske tusen år gamla ibland) — mandel-, aprikos-, persiko-, äppel- och päronträn, alldeles öfverhöljda af sina blommor, rosenröda eller snöhvita, orangeträn med gyllene frukter och marken öfvervuxen med aloë buskar, kaktus och laurier rose.

Med fötterna ner i hafvet stå bergens jättar i vild brottning med vågornas rasande skum, — en bild af evig ofrid. Omedelbart bredvid, kringmurad af bergen, ligger en liten azurblå bassin så lugn som en spegel, då och då blott krusad af någon vestanvind, som smugit sig in på lek, för att söndra den vackra ytan och kasta huller om buller de hvita molnen, seglande öfver den.

Det är svårt att afgöra, hvilkendera belysningen öfver denna tafla är den vackraste: — morgonens rosiga skimmer, middagens glödande ljus, qvällens dallrande färgskiftningar vid solnedgången, eller månens lätta, etheriska silfverslöja. Jag har sett det oändliga, hänförande perspektivet i alla dessa olika dagrar, hvaraf taflan får en vexlande karaktär, men har svårt att här utdela skönhetspriset. Öfver hvarje vy skrifver man obetingadt: förtrollande!

Vid *Ventimiglia* sade vi våra vänner farväl. Här vidtar italienska gränsen, och tullsnokarne bemödade sig om att afkyla vår höga pathos. Vi återfördes med fötterna på marken igen och sedan i jernvägskupéer. De vanliga trakasserierna med saker och förutskickadt bagage föllo som en kall dusch på våra exalterade själar, och hotelsen att bli qvarlemnade i Ventimiglias smuts gjorde oss i hast fullkomligt *nyktra*. Våra koffertar befunnos inlästa i ett magasin, som man ej skulle upplåta förr än nästa dag. Och magasinsförvaltaren såg tyvärr för herremannalik ut, för att tillåta oss försöka i smyg penningens öfvertalningskonst. Men här åter fann jag, — det var ej första gången, — nyttan af att ha *unga* reskamrater. — Hvad guldets klang ej förmådde, det förmådde bedjande blåögda blickar. Våra koffertar kröpo ut ur magasinet just i behaglig tid, att hinna kastas upp i den afgående bagagevagnen. Till tack derför skakade vi af hjertans grund händer med den upptinade tulltjenstemannen, som med sin galonerade mössa viftade afsked, när tåget lemnade perrongen.

Vid Bordighera vaggar den första palmskogen i Europa sina långa panascher under tropiskt blå himmel, och det är härifrån man hemtar de ofantliga massor af palmqvistar, hvilka palmsöndagen trona i händerna på munkar, prester och lekmän, under messorna i Romas hundrade kyrkor — Peterskyrkan främst deribland.

Första anblicken af *Genua* är förtrollande en klar afton. Hafvets gamla drottning, öfvergjuten af färgskiftningar i rosenrödt och guld, har evig ungdoms behag och en sådan mängd praktfulla palatser i den vackraste belysning, att man tycker sig inträda i en sagoverld.

Utmed långa gator stå husrader till höger och venster, der hvarje fasad är ett konstverk af skulpterad marmor, stuck, mosaïk, och lysande fresker; men emellan dessa palatser smyga sig mörka gränder, sluttande gerad ner till hafvet. Dessa äro trånga som springor, och de, som bo der, måste afstå från alla pretentioner på dagsljus. Något sådant kan ej intränga genom fönster, som stå så nära huset midt emot, att innevånarne från ömse sidor kunna räcka hvarann handen, eller hoppa in till grannen på visit. En fördel är, att man ju sålunda ej behöfver ekipage, — hvilket antagligen heller aldrig rullat på den antika, knaggliga stenläggningen i gränderna.

Öfvermåttan skön och storartad funno vi anblicken af Genuas hamn, med sin *skog* af masttoppar — här är uttrycket på sin plats. Dessa kajer förete ett särdeles intressant och brokigt vimmel af alla verldens nationer och drägter, mellan hvilka ej mer, såsom fordom, sjöröfvarne spela i högsta kulören. Dess måleriska pirater ha ombytt skepnad, och visa sig numera blott såsom — värdshusvärdar i svarta frackar. Genuas *Campo Santo* (begrafningsplats) är en af stadens högtbeundrade märkvärdigheter och förtjenar samvetsgranna turisters besök i alla riktningar. Såväl ryktbara som icke ryktbara personers grafvårdar äro

skulpturala mästerverk, och man erfar här icke blott beundran, utan till och med förundran. Öfver grafvarne stå hela statygrupper, der ej sällan en dödsbädd med sörjande omkring framställes så realistiskt som möjligt. Allt är fint och mästerligt utfördt, — den döendes halföppna mun och slappt nerhängande händer och kring sängen, der dödskampen utkämpas, damer och herrar i moderna drägter och attityder, vittnande om paroxysmer af smärta. Deras ansigtsuttryck är gripande af naturtrohet. Dessa tårar äro verkliga tårar, dessa mot skyn höjda händer äro verkliga händer, dessa näsdukar verkliga näsdukar!

Men, frågar man sig ovilkorligt, ha ej alla dessa sörjande suttit modell i sina dramatiska ställningar för skulptören? Utan tvifvel. Det sorgliga uppträdet vid en älskad persons dödsbädd måste de mer än engång ha ånyo framställt inför artisten, såsom — tableau vivant!

Från Genua gjorde vi en „triep“ till Milano och *sjöarne.* Det var en angenäm tur, och vi hade den klaraste fullmåne vid ankomsten till Milano, hvars hvita marmorkyrka stod i bländande glans för våra ögon, när vi i hôtellet midt emot gingo till hvila. Detta skådespel höll oss, trots all trötthet, vakna till långt in på natten. Och knappt hade vi gjort oss färdiga följande morgon, innan vi företogo uppklättringen till dômens yttersta spets. Det var nästan att vilja „flyga högre än vingarne bära“, ty både lungor och ben höllo på att säga upp kontraktet, förrän man stod på tinnarne af templet, — men derifrån sågs ju sedan också all verldens herrlighet: — hela alpkedjan med hundrade bländande snötoppar i norr; i öster och söder Appeninerna och mellan dessa fjälljättars ryggar den rika, blomstrande Lombardiska slätten! — Milano är en vacker stad, folket vänligt och tillmötesgående mot främlingen och milanesiskornas ögon lika tindrande stjernor

under de lätta, svarta spetsmantiljerna, hvilka de bära öfver hufvudet i stället för hattar.

X.

Isola Bella. — Isola Madre. — Lago Maggiore. — Lugano. — Como. — Villa Serbeloni. — Florens. — San Donato. — Två finska grafvar. — Ankomst till Rom genom Pisa.

April 1877.

Vi ha slutat vår „giretto„ kring Lago Maggiores, — Luganos — och Como's besjungna stränder och äro, så att säga, mättade af blomsterångor och fogelsång. Våren står i sin första ungdomsfägring; luft, himmel och jord genljuda af näktergalens slag i qvällens lugn under den blåaste himmel jag någonsin sett.

Vi öfverfördes i båt till de Borromeiska öarne, deraf, i vårt tycke, *Isola Madre* var den *natur*skönaste. Ordet är att tagas i bokstaflig mening, ty här hade konsten ej så påtagligt omsvarfvat allt, som på *Isola Bella.* Denna med så utsökt smak och omsorg ansade holme i Lago Maggiore påminte mig om de herrliga, prunkande blombuketter, som blott ha ett fel — att vara bundna på ståltrådar. Effekten är slående skön i alla fall, och ön speglar sina palatser, terrasser och sin tropiska växtprakt i sjöns klara yta, såsom en firad kokett sin bild i balsalongens trymåer.

Vår beundran gick *crescendo* under färden från den ena sjön till den andra. Om jag finge lefva här, ville jag

slå ner mina bopålar vid Como sjön. — *Villa Serbeloni* t. ex. skulle anstå mig bra. „Det bästa är godt nog“, säger ordspråket. Här äro klippväggarne, husgaflarne, verandorna, t. o. m. skräphögarne beklädda med rosor, i alla nyanser från mörkaste brunt — purpur — högrödt, blekrödt till bländande hvitt. Och ända upp i topparna af syperba cedrar, cypresser, tuyor, lagerträn, pinier och andra allvarsamma dunkelgröna trän klänga sig längs stammarne smärta, ljusgröna slingor, som här och der skjuta fram ett glödande knippe af rosor. De blomma ibland högt uppe i trädtopparne. —

Arla en morgonstund, i soluppgången, promenerade vi uppför det höga, grönklädda berget *San Salvadore* invid staden Lugano och ångrade ej vår möda, änskönt det knakade i knävecken af ansträngning. I spegellugn lågo de tre sjöarne, som en tafla uti ram af hela alpkedjan med topparne emaljerade genom bländande snö. *Monte Rosas* spetsar dominerade trakten från alla håll, och i skimret af de första solstrålarne tyckte man sig här se ett regn af rosor falla öfver guldtygsmattor. Midt emot skymtade stranden af Como sjön med en förtjusande villa tillhörig Madame Taglioni. Sylfiden sluter nu sina vingar, och hon har haft smak att välja hviloplatser. Äfven i Venedig är hon egarinna till ett af de skönaste palatser vid *Canale Grande.* — Från Milano till Florens är resan kort och lätt. Våren var här ej lika utvecklad som invid sjöarne, men hettan kändes derföre äfven ej besvärande. Tvärtom. Man frös till och med smått om nätterna och svepte sig gerna in i sjalen, som turister försigtigtvis alltid bära på armen, när dessa genomvandra de splendida konstgallerierna, hvarmed Florens kan rättmätigt skryta. *Palazzo Pitti* och *Uffice* ha de stora mecenaterna af huset *Medicis* att tacka för många odödliga mästerverk, hvarmed desse konstälskande och konstnärsbeskyddande *bödlar* riktade

samlingarne i sin residensstad och gjorde sig populäre i trots af sina ohyggliga laster och utsväfningar. Det är Florens, som eger Rafaëls *Madonna della sedia,* näst Dresdner Madonnan kanske det skönaste verk af *Fornarinas* älskare. Man kan tillbringa åratal i dessa konstgallerier utan att hinna studera allt, hvad de erbjuda och lemnar dem alltför otillfredsställd efter ett kortare besök, förstås. Vi hade knappt tillmätta stunder att skänka det sköna *Firenze,* blomman, fäst vid sjelfva Italiens hjerta och residensstad för dess första kung „Il re galant' uomo", — tills Qvirinalens borg och Romas odödliga sju kullar lockade mäktigt Victor Emanuel till sig. — Der sitter han nu, — en nagel i ögat för den katholska verlden och gubben *Pio Nono,* „fången i Vatikanen" (som han behagar kalla sig sjelf). Fångenskapen är temmeligen frivillig, det veta alla, men Kristi ståthållare har lättare att bära förlusten af sitt verldsliga rike, när han sätter martyrkronan på sitt hufvud.

Bland alla Florens omgifvande villor, ryktbara för sin skönhet, är *San Donato* *) heltvisst en af de förnämsta. Vår högt värderade landsmaninna, fru Aurore Karamsin, som hade tillbragt vintern der hos sin son, hoppades vi träffa och skyndade att göra ett besök på stället. Men vi hade den oturen att ej mera finna den vi sökte. Deremot beságo vi med förtjusning det *förtrollade slottet,* öppet en gång i veckan för främlingar. Konstsamlingar, historiska minnen från familjen Bonaparte, småsaker begagnade af den *store* kejsaren sjelf, (farbroder till förra egarens gemål), dyrbarheter af alla slag, fängsla här uppmärksamheten; men den blomsterprakt, som öfverallt sågs utvecklad, gjorde på oss det mesta intrycket, ty den berusade oss ordentligt.

---

*) Villan egdes då ännu af furst Demidoff.

Man visade oss rummet, der den gamle finske konstälskaren baron August Mannerheim hade lagt ner vandringsstafven och hvilat som död på en bädd af friska violetter. Ett vackert monument betäcker nu hans stoft på kyrkogården i Florens, och i dess närhet funno vi ännu ett finskt namn: *Olga Nordenstam.* En helsning från fädernejorden hemtade vi till dem! —

Under årets lopp har jernvägen mellan Genua och Pisa blifvit färdig och är ett bland många af nutidens ingeniörs-storverk. Men vi ångrade bittert, att vi låtit förleda oss att begagna denna väg. Den är visserligen dragen genom de paradisiskt sköna stränderna långs Medelhafvet, men desto större är förargelsen att ej få se sig mätt på denna skönhet. Bäst du sitter i svärmande beundran . . . itsch! så far tåget in i en tunnel och du har liksom en säck öfver hufvudet i flere minuters tid. — Så ljusnar det ändteligen . . . hafvet är blåare, bergen mera måleriska, växtprakten skönare än någonsin! Hvilken njut . . . itsch! . . . . en tunnel dubbelt så mörk och dubbelt så lång som den förra! Nå, den blir dock slut en gång . . . Der äro bergen, himlen, hafvet igen! Hafvet så nära, att vågornas skum stänka upp mot skenorna! . . . Det är gudomligt, gudom . . . itsch! . . . nu blir man rasande! De jemt återkommande tunnlarne bli allt längre och längre! Sjelfva Job kunde mista tålamodet och utbrista i knorrande! Vi räknade ej precis tunnlarne, men åtminstone foro vi genom hundrade dylika. Vid framkomsten till Spezzia voro vi fullkomligt ur humör, lade oss att sofva, utan att mera vilja se oss omkring, och drömde bara *svarta* drömmar, med smak i munnen af all stenkolsrök vi fått svälja i de trånga passagerna, hvarifrån den ej slapp ut, utan kröp in i kupéerna.

„Bäst är att på resor låta sitt dåliga humör fara så fort som möjligt“, resonnerade vi följande morgon, när

munterheten började återkomma. Och för att riktigt pigga upp oss, hyrde vi ett lokomotiv, med den ljufligaste likhet af „finsk rapphöna“. För denna var spänd en hästkrake, ljusröd till färgen, men för resten saknande ingenting annat än mahn och svans. En körsven anskaffades äfven, och hade hans svarta lugg blifvit utbytt till en linfärgad, så kunde vi riktigt ha kännt oss „som på eget hemman“.

Vår lustfärd gällde denna morgonstund *Carrara* med sina beryktade hvita marmorbrott, belägna i närheten af Spezzia. Vädret var öfver all beskrifning herrligt, sceneriet omkring oss storartadt och skjutspojken road af oss, liksom vi voro det af honom, ehuru konversationen gick på en italienska, som från vår sida till en viss grad skilde sig från Dantes och Petrarcas språk. Slutligen började vi finna oss liksom inpudrade i hvitt damm af en egen glänsande beskaffenhet; vägen trängde ihop sig mellan berg, som lyste såsom snötoppar i solskenet; — vi voro i Carrara.

Här erbjöd sig en gammal man att ledsaga oss upp i marmorbrotten, der han visade oss huru arbetet bedrifves, och de utbrutna blocken sorteras i tre kategorier: — de immakulerade, hvita, utan minsta fel, de mindre rena, med lätta ådror, och de spräckliga, hvaraf skulptörerna ej begagna sig. I det vi på svenska meddelade hvarann våra intryck, min reskamrat och jag, sågo vi ett gladt leende upplysa vår gamle ledsagares anlete: —

— Jag är svensk och heter Lundberg, sade han och räckte oss handen!

Runeberg, Takanen, Sjöstrand, de voro alla bekanta namn för honom och vi fingo en hjertlig helsning att framföra till Sjöstrand i Helsingfors. — Gubben Lundberg sjelf hade sedan ungdomen vistats här och varit handtlangare åt Canowa, Thorwaldsen, Rauch och många andra store mästare, hvilkas odödliga verk fylla alla verldens muséer. Under gamle Lundbergs egna ögon hade dessa

mästerverk blifvit iklädda marmorns drägt; han var *du* med dem och älskade dem som sina fosterbarn. Märkvärdigt var att i flere *studio* se grofhuggarnes hammare formera råämnet, hvarifrån slutligen statyerna krypa fram och fulländas af den inspirerade konstnärens mejsel.

Först när aftonglöden färgade Carraras berg i skäraste rosenfärg, lemnade vi stället i vår „rapphöna", skakande öfver hvitt marmorstoft och förtjusta af hela dagens intryck.

XI.

Alla vägar bära till Rom. — Pisa, dess lutande torn och Campo Santo. Ankomsten till Rom. — Påskveckan. — Skärtorsdagen och långfredagen i Peterskyrkan. — Scala Santa. — En liten botgörerska. — Det antika Rom. — Kapitolium med varginnan. — Pantheon. — Colosseum. — Monte Palatino. — Casa di Livia. — Ghetto.

April 1877.

„Alla vägar bära till Rom" är en känd sak, som jag ingalunda bestrider. Från Spezzia togo vi vägen öfver Pisa, — stannade här blott en aftonstund, för att i månskenet och i sällskap med en svärmisk och vacker italienare göra en „giro" i vagn kring staden och naturligtvis bese dess *lutande torn,* — i sjelfva verket så lutande, att det *borde* ramla, tycker man, ifall det rättade sig efter vanliga tyngdlagar. Campo Santo är äfven här ett mål för turisters beundran, och vi ville ej vara sämre än andra, helst när vår romaneska stämning förhöjdes af en italiensk månskenshimmel och *Antonio Salas* italienska ögon.

Från Pisa till Rom är blott ett — lunkentussteg och detta uttogo vi under nattens stillhet, förglömmandes i sömnens armar tid och rum, tills vi vaknade af att tåget stod stilla. Vi sågo oss omkring, — det var ljusan dag, vi voro i en banhall — men hvar? — Ingen konduktör aktade nödigt att öppna vår kupé, taga emot våra biljetter, eller underkasta oss alla öfliga ceremonier vid ankomsten till en ort.

— Hvar äro vi? frågade vi slutligen en förbigående och trädde ut på perrongen.

— I Rom, svarade den tillfrågade och lemnade oss, liksom de andra passagerarne det allaredan gjort. Resolveradt plockade vi ihop vårt „Handgepäck", fordrade ut våra koffertar och hoppade upp i en vagn, med ett visst högtidligt intryck. Vi voro i Rom. Våra ögon skådade således den eviga staden, den gamla herrskarinnan, Cæsarernes och påfvarnes Roma! Hit hade vi längtat, här skulle vi trifvas, det visste vi och misstogo oss icke. Huru ofta påminte vi oss icke här Böttigers uttryck om sätet för Kristi ståthållare, hvarest skalden vistats länge i ungdomen: —

— „Det är ju alltid så trefligt i gamla prestgårdar", — sade han och gnuggade händerna.

Tiden är välvald att besöka „gamla prestgården", ty nu firas påskveckans alla messor och högtidligheter i dess hundrade kyrkor. Men den fordna glansen i ceremonierna, som hitlockade både rättrogne och otrogne, har tyvärr förbleknat, sedan påfven *vunnit* ofelbarhet, men *mistat* sitt verldsliga rike. Att dela med sig sin hufvudstad — och detta åt Garibaldis protégé, den föga katholske och lika litet *ofelbare* krigaren Victor Emanuel, — detta synes *Pio Nono* för starkt, änskönt han inom Vatikanen sitter i orubbadt bo med alla sina kardinaler. Det oaktadt är den Helige Fadren så „skuffet", att han aldrig mera visar sig

i Peterskyrkan, aldrig offentligt utdelar välsignelsen åt folket och aldrig tvättar de tolf pilgrimmernas fötter i Sixtinska kapellet, så att profana ögon få se det. Blott en kardinal officierade nu, men den oerhördt stora kyrkan ger i och för sig en sådan högtidsstämning och ödmjukhet, att man blir som en försvinnande atom i den villande mängden af kyrkans alla rikt dekorerade kapeller, mellan hvilka man fullkomligt tappas bort. St. Petri graf i midten är redan ensamt stor som en liten kyrka. Många ryktbara personligheter ha här fått en pompös hvilostad, bland dessa drottning Christina. — Palestrinas *miserere,* som sjöngs af påfliga kapellets korister, gjorde i synnerhet ett gripande intryck. Och hvad under, att en dylik högtidlighet anslår här folkets sinnen, lättrörda och lättrogna som barns! Dessa taskspelerier (förlåt uttrycket) förfela ej ens sin verkan på oss protestanter, när vi inandas luften i Rom och jemföra katholicismens hänförelse med våra predikningars och högmessors afmätta lugn — att ej säga tråkighet.

Vi följde skärtorsdagen utan att förtröttas med folkmassorna, som vallfärdade ur kyrka och i kyrka, der öfverallt samma högtidligt poetiska skådespel mötte ögat. Allestädes stod ett af kapellen upplyst hela dygnet om och dekoreradt, som ett grafhvalf, med blommor. Men, hvilka blommor! Jag har aldrig sett dylika i så praktfull mängd. Innerst i grafkapellet ligger den nyss afsomnade Kristus i sin svepning. Utanför detsamma knäböja hundradetals menniskor i djupaste andakt framför marmorbilden och mumla böner, under det radbandets kulor glida mellan deras fingrar. Dermed hålles på hela dagen och hela natten.

Trois heures d'agonie (tre timmars dödskamp) föreställer långfredagsmessan, som utföres af prester, munkar och kardinaler i olikfärgade skrudar. Vaxljus, formerande en triangel, stråla först i bländande sken från kapellets

medelpunkt; två prester i sender afbryta korsången genom läsande af litanior. När de fullgjort sitt värf, släcka de två ljus i triangeln. Så fortgår det undan för undan, tills alla prelaterna officierat och de sista två ljusen släckas. Småningom har kyrkan blifvit allt dunklare, — nu blir den nästan mörk, och hela ceremonin slutas med ett bedöfvande buller, som har något riktigt uppskakande, i synnerhet för dem, som ej rätt veta hvad detta betyder. Det föreställer jordbäfningen och mörkret i Jerusalem, som inträdde, när Frälsaren gaf upp andan! Och allt detta i den största af verldens kyrkor!

Bland de allra äldsta och derjemte mest vördade kyrkor i Rom är *Saint Jean de Latran* med sin *Scala santa*. Denna heliga trappa är, enligt traditionen, hitförd från Jerusalem och tros fullt och fast vara densamma vår Frälsare Kristus beträdde, när han gick för att dömas inför Pilatus. Det är en förskräckligt brant trappa med höga trappsteg — obeqväm i högsta grad, med ett ord — och ingen får gå uppför densamma, utom på sina knän. Gamla såväl som unga försumma likväl ej att göra det, för att vinna syndernas förlåtelse.

Men — det är ju blott ett steg, som man vet, från det sublima till det löjliga!

Vi sågo en qvinna, med en liten flickunge vid handen, ifrigt tränga sig fram, för att få verkställa den saliggörande uppklättringen. Häraf upptogs hennes själ och sinnen till den grad, att hon lemnade sin lilla följeslagarinna vind för våg, helt obekymrad om barnets förmåga att reda sig med sina korta benstumpar i den brydsamma situationen. Dessas lilla egarinna visade sig emellertid lika mån om sin salighet som modren, och sträfvade på egen hand — eller rättare, på egna knän — från trappsteg till trappsteg. Ju högre hon kom, desto mera ökades svårigheterna, i synnerhet som den snäfva kjorteln under

detta kraflande ej ville följa med flickan och taga hänsyn till modestins fordringar. — Men, den ihärdiga lilla estimerade ej att förspilla sin eviga välfärd för sina korta bens och sina korta kjortlars skull. Hon nådde det öfversta af trappan, der patern stod i högtidsskrud och utdelade välsignelsen. Men hela uppträdet var så afgjordt komiskt, att sjelfva prelaten med möda kunde hålla god min. Jag såg tydligt små ryckningar kring mungiporna på hans högtidliga ansigte.

Nog nu om det kristna Rom, — hvars oförlikneligt sköna och rika kyrkor kunde beskrifvas i volymer ännu, trots allt hvad derom redan är taladt och skrifvet. — Vi komma dock gerna till det antika, det i stoftet grusade, det sköna hedniska Rom! — Huru äro ej dess herrliga minnesmärken öfvertäckta med seklernas och förstörelsens svepduk! Af det urgamla Kapitolium finnes qvar blott grunden och traditionen. Ett jemförelsevis modernt Kapitolium reser sig nu på samma ställe, dit en hög och imponerande trappa leder upp. Den historiska *varginnan* — (dock ej Romulus' och Remus' *amma,* men hennes ställföreträdarinna, på samma sätt som påfven är Petri ställföreträdare), grinar lifslefvande emot en ur sin jernbur skuggad af rik grönska, när man uppstiger till Kapitolium, med de beryktade, dyrbara muséer, som nu ditlocka tusende och åter tusende besökande alla tider på året.

Fullkomligt authentiska fornlemningar äro deremot i närheten. de Mamertinska fängelserna, Vespasianii, Castor och Pollux, Faustinas med många flere tempelruiner, hvilka nu stå *under* de omgifvande gatornas nivå, liksom *Forum Romanum,* der den antika stenläggningen trampades engång af en Julius Cæsar och en Cicero. Storartade gräfningar

hafva gjorts i senare hälften af vårt sekel, för att befria från årtusendens och vandalismens damm och grus de sköna brutna tempelrunder, de kolonnad-stumpar, de arkitektoniska mästerverk, som tillhörde verldsbeherrskarinnan Roma. Hela jorden är så bemängd med marmorbitar från förstörda konstverk, att man blott behöfver luta sig ner, för att plocka upp stycken med tydliga spår af mejslad skönhet.

Pantheon qvarstår alldeles i sin majestätiska helhet, men dess grund ligger djupt ner och vittnar huru förödelsens styggelser höjt marken häromkring. Detta hednatempel stod naturligtvis på en upphöjd plats, när Agrippa lät uppföra det. Nu ser det ut att sjunka i jorden! — Det är samma fall med *Colosseum*. Skelettet af denna jättecircus — hvaraf ännu två logerader gömmas under jorden — blir evigt föremål för häpnad och det, som numera ligger i dagen deraf, lockar inbillningen att försöka restaurera det hela i sin fordna, kejserliga glans och herrlighet. Åttio à nittiotusen menniskor säges ha fått plats på dessa logerader. Ett besök i Colosseums ruiner vid månsken är öfverväldigande. Natthimmeln med sina stjernor ersätter kupolen, som förr hvälfde sig öfver herrskare och slafvar, och Luna kastar sitt lena silfvertäcke öfver den krossade hednakolossens nakna lemmar, liksom för att återställa dess fordna prunkande dekorationer. — Allt ha barbarernas händer här nerrifvit — den eviga rättvisans dom kanske öfver alla styggelser, synder och brott, som föröfvades inom dessa grusade murar! Det kännes liksom en seklernas unkenhet nu utsvettas härifrån!

Ett stycke utanför den fordna stadsporten går *Via Appia* ledande utåt Campagnan — så ödslig numera, blott med en grushög här och der, eller arkaderna af en oförstörbar antik vattenledning!

Det fordras att känna sin gamla historia på sina fem fingrar för att få någorlunda klart för sig det republikanska

och kejserliga Romas topografi, sådan den småningom uppstår ur jorden, framtrollad genom de lärdes rastlösa gräfningar. Jag bekänner anspråkslöst min fullkomliga oförmåga att reda mig bland alla dessa olika *Forum:* — Forum romanum (det intressantaste, den republikanska vältalighetens, Julius Cæsars forum!) Trajanii forum med kejsarens kolonn och byst, Nerwas forum, Augusti forum — man blir förbryllad af bara forumar!!

Lättare är att finna sig på *Monte Palatino's* ruiner, hvaröfver påfven Paul III anlade de sköna Farnesiska trädgårdarne. I närheten storartade lemningar af Flaviernas kejsarborg. Mycket torde de lärde här tvista om, men såsom *äkta* erkännes af alla *Casa di Livia,* engång bebodd af kejsar Augustii ryktbara enka.

Rummen förefalla oss nuförtiden märkvärdigt små, men af prakten, som rådt härinom, och af freskomålningarne kring taken och väggarne får man ännu tydlig uppfattning, liksom af mosaïkgolfvens dyrbarhet. Ingen tid eller sol har förmått bleka dessa färger. På tal om det förkristna Rom må ännu nämnas de såkallade *Colombèrerna,* eller grafställena. Det är ej mer än 15 à 20 år, sedan flere af dessa blifvit framgräfda ur gruset med sina ännu välbehållna mosaïkgolf och väggar, afdelade i små nischer, den ena invid den andra — snarlikt afdelningarne i ett kryddskåp. Här har man funnit dödsurnorna, dels grusade, dels bibehållna, med etiketter och skulpterade ornamenter, utmärkande hvems aska de inneslöto. — Specerier af egen art! — Men, huru litet rum man, sålunda konserverad, dock tar efter döden! Sättet är praktiskt och tages nog tillbaka, när nutidens kyrkogårdar bli alltför trånga! —

Sedan vi flanerat länge och väl i det hedniska såväl som det kristna Rom, besökte vi en dag för ombytes skull äfven det judiska Rom — Ghetto. Otroligt smutsiga

gränder voro intrasslade som den värsta labyrinth och krokiga som de israelitnäsor, hvilka tittade ut från alla dörrar och kryphål. Öfverallt syntes krokiga procentarefingrar utbreda varor af alla slag och inbjuda köparen i butiker af ruskigaste utseende — men inneslutande kanske miljoner.

Jag gjorde försök med kommersen, och min reskamrat reciterade skrattande Runebergs:

»Mycket der prutades ej, — hälften dock prutades genast.»

Och såväl inom som utomhus, hvar vi gingo fram, trillade mellan våra fötter en förundransvärd talrikhet af halfnakna jude-ungar (ofta vackra som kupidoner!) medan äldre och yngre Israëls barn skreko och snattrade och qväkade rundtomkring, så man trodde sig ha fallit i en grodpöl.

Af de med naturens och konstens prakt smyckade villorna utanför Roms murar besökte vi oftast *Villa Borghèse*, emedan vi bodde vid Monte Pincio och kunde till fots nå denna förtjusande bostad för prinsessan Pauline, Napoleon den förstes skönaste syster, hvars staty af Canowa äfven förevisas såsom *en Venus* i skulpturgalleriet. — Villorna *Ludovici*, *Albani*, *Pamphilii Doria* må heller ingen romresande underlåta att besöka. I ljumma vårqvällar tycker man sig här få en föreställning om Paradisets lustgård, men slipper tillika sällskapandet med alla djuren i den sistnämnda. Ej heller nekas man att njuta af alla goda läskande frukter, som hänga på dessa moderna träd. I Villa Pamphilii vandrade vi i hela skogar af blommande kamelior och gjorde spatserridter genom verstlånga alléer af jernekar, så väldiga och lummiga, att regnet ej trängde genom de höga kronorna, fastan vi öfverföllos af oväder. Vatikanens trädgårdar äro numera stängda för allmänheten, och den gamle påfven sjelf lär ej heller

någonsin vandra här; — också förfalla de sköna anläggningarne. En lika sällsam som löjlig slump satte oss i tillfälle att dömma härom. Vi hade besökt Vatikanens muséer, såsom vi ofta brukade, och kommo ner derifrån en annan väg än vanligt en dag. Ifrån gården fingo vi då sigte på en halföppen jernport, bakom hvilken en yppig trädgård utbredde sig.

— Skola vi försöka att gå in?

— Ja, vi gå in.

— Men är det tillåtet?

— Qu'importe! vi gå ändå.

Och dermed kilade vi mellan den smala springan och stodo plötsligt i den vackraste trädgård, der ingen menniska syntes till — såsom i féesagorna.

Jag vill förskottsvis anmärka, att vi buro sorgdrägt med släp och svarta flor på hattarne. Den första som mötte oss var St. Petrus sjelf, med himmelrikets nycklar i hand — förstås, icke apostelen lifslefvande, men hans kolossala bronsstaty, som såg helt mildt på de två obetydliga varelserna, smygande vid hans fot. I full frihet promenerade vi nu i alla trädgårdens präktiga alléer, satte oss ner att njuta och svalka oss i berceauerna, omgifna af tropiska buskar och blommor, och uppstego derpå till en liten kulle bakom sjelfva Vatikanens gafvel, derifrån för våra tjusta blickar presenterade sig ett vidsträckt panorama af Rom och Campagnan, af de yppiga villorna i stadens närhet och af de höga bergen i bakgrunden. Gamla Tibern låg ringlad kring denna tafla som en gulaktig, glittrande orm i solskenet, och vårluft, italiensk vårluft susade mellan lagerträdens och piniernas mörka grenar och bar till oss blomsterångorna från hela trädgården.

Vi befunno oss här som perlor i guld, det kan man nog tänka, och ej en enda själ störde våra contemplationer.

Det gjorde oss ondt att se, huru vårdslöst all denna härlighet syntes underhållen.

Sedan vi befunno oss uthvilade och mätta af blomdoft, ansågo vi det vara på tiden att ge oss af igen. Men o ve! när vi närmade oss porten, genom hvars springor vi slingrade in nyss, funno vi den så väl sluten, att ej ett möss ens kunde kila sig derigenom. Der stodo vi nu vackert fast! Vi sökte ett kryphål till höger, till venster; det fanns intet sådant! Reträtten var stängd. Heta om öronen satte vi oss i en berceau och sågo på hvarann en smula häpna. Då varsna vi på afstånd två prelater, som styra stegen till utgångsporten; — vi skynda efter, och följa dem oförmärkt i hack och häl. När slutligen porten uppläts för dem, trädde vi plötsligt fram med slöjorna för ansigtet och de svarta släpen sopande marken, vid våra högtidligt afmätta steg. Förbluffade öfver den oväntade uppenbarelsen, gåfvo såväl prester som portvaktare oss rum, vi marscherade majestätiskt genom porten, gjorde korstecknet och stego skyndsamt upp i en förbifarande hyrvagn, — der vi skrattade så hejdlöst, att kusken vände sig om och såg på oss helt gladeligt. Helt visst hade vi blifvit tagna för botgörerskor, som kommo från den Helige Fadren, begåfvade med syndernas förlåtelse.

Emellertid nöjde vi oss icke blott med en audiens *i inbillningen* hos påfven.

Att vara i Rom utan att se påfven, det anses ju vara en förfelad resa, och vi ville ej göra oss saker till denna blunder.

Genom vår gamla värdinna, en af de rättrognaste enkor i staden, påfvedömets bergfasta anhängarinna och hatarinna af den nya ordningen, hade vi fått hopp om

att bli emottagna vid en af de audienser Pio Nono ännu gaf åt *katholiker*, när hans aftagande krafter det tillät. Protestanter eller folk af andra trosbekännelser fingo ej mera, såsom i hans styrkas dagar, tillträde till Hans Helighet. Vår goda *Madame Pay* bedref saken emellertid så skickligt, — med biträde af ett par abbéer af hennes intime — att vi en dag, ledsagade af henne, hoppfullt inträdde hos tjenstgörande kardinalen. Der upptecknas namnen på dem, som anmäla sig, och gallras ut fåren från getterna.

— Ni är katholik, madame? frågade han mig, som närmade mig, insvept i den vid audienser obligatoriska svarta spetsslöjan. (Med *hatt* får man ej inträda).

Med största aplomb besvarade jag kardinalens fråga jakande, hvarvid min unga reskamrat af häpnad fick helt runda ögon.

— Och detta är er dotter? fortsattes examen.

— Ja, Ers vördighet, blef svaret, och våra visitkort affordrades oss för att preliminärt insändas till Christi ståthållare sjelf med kardinalen.

När han försvann, vände min förskräckta ledsagarinna sig till mig med en ångestfull förebråelse öfver alla mina osanningar.

— Hvad skall kardinalen tänka, sade hon, när han läser olika namn på våra visitkort? — Och om han nu frågar, hur det kommer sig till, att dottern ej heter som modren? —

— Då svarar jag, att du är barn af mitt första gifte, lugnade jag henne.

Kardinalen återvände med tillstånd för oss att bli emottagna vid audiensen, lyckligtvis utan anmärkning.

Dörrarna slogos upp, och vi inträdde i en stor sal, utanför hvilken en del af påfliga gardet i sina egendomliga mörkröda och gula uniformer stod uppstäldt. En samling

af 20 à 30 personer insläpptes jemte oss och alla ställdes i halfcirkel i ena ändan af salen.

Efter en kort väntan fingo vi tillsägelse att falla på knä, och i detsamma visade sig *Pius den nionde,* buren i en hvilstol af lakejer med helrödt livrée och omgifven af kardinaler, som gingo vid sidan af den *ofelbare.* Den högreste gubben bar hvit drägt, liknande prestrockarnes snitt, hvit kalott på hufvudet och ett stort briljantkors på bröstet hängande vid sin ked.

Med svårighet, trots stöd af en kardinal under hvardera armen, började nu gamle påfven vandringen omkring den knäböjande halfcirkeln, stannade framför hvarje person särskildt, sade ett vänligt ord eller utdelade en välsignelse och räckte sin hand att kyssas åt den han tilltalade. Det låg någonting verkligt imposant och vördnadsbjudande hos denne vackre åttiofemåring i sin sida hvita skrud, och med en stämningsfull känsla såg jag honom stanna framför mig.

— Des dames de la Russie, — presenterade kardinalen mig och min följeslagarinna.

— De Pétersbourg? — frågade mig Pio Nono.

— De plus haut encore, Votre Saintété! — de la Finlande, svarade jag.

Hans Helighet funderade ett ögonblick, men utbrast plötsligt klarnande: —

— Ah, ce pays où le soleil ne luit jamais! (det landet, der solen aldrig lyser).

— Tvertom, vid denna tid lyser solen der till och med om natten, hade jag lust att svara, men för att ej uppehålla tåget och göra uppseende, nöjde jag mig med att småleende kyssa gubbens framräckta hand och låta honom gå vidare. Jag såg honom stanna framför min följeslagerska, betrakta henne med vänlig min och klappa henne på det blonda, nordiska hufvudet:

— „Mia figlia!“ uttalade han dervid med mild röst och blickade henne i ögat, hvarefter han fortsatte sin vandring. Somliga fingo blott en stum nick och en välsignelse öfver framräckta radband. Sedan påfven sålunda gjort sin rund kring salen, stannade han i dess öfre ända och höll, med ännu klingande och kraftfull stämma ett tal, med förmaning och uppmuntran till sina åhörare att troget fasthålla vid den enda saliggörande kyrkans läror och väpna sig i andanom mot alla de talrika fiender, som nu resa sig opp emot henne och arbeta på hennes fall. „Vår tid har många ulfvar i fårakläder“, slutade den Helige Fadren och dervid, — ja dervid kände vi båda protestanter oss träffade i vårt samvete, belåtna i alla fall, att ingenting i vår yttre menniska förrådde vår ulfnatur.

Efter talets slut återtog Pius den nionde sin bärstol och lemnade salen med sina kardinaler. Audiensen var slut och vi uppstego från vår knäböjande ställning, välsignade af en påfve! Och, hvilken påfve! Med mera yttre värdighet och vördnadsväckande behag har ingen förstått att intaga Petri stol, än den åldrige Pio Nono, — detta erkänna till och med hans värsta motståndare.

Hvad hade vi numera att vänta i Rom! Par dagar efter ofvanbeskrifna uppträde lemnade vi också staden, men doppade handen dock aftonen förut i *Fontana di Trevi* och drucko af dess skummande vattenstrålar, ty det går en sägen, att man en dag får återse Rom, när man så gör vid afresan. Vår sista afton i den eviga staden liknade en förtrollning. Här organiserades en afskedsfest till påskhögtidens värdiga afslutande. Vi sågo Colosseum illumineradt. När vi i den ljumma, mörka qvällen närmade oss dit, förrådde sorlet af menniskoröster, att tusendetals nyfikne trängdes inom de gamla murarne, men ögat såg der blott kolsvart natt. Plötsligt hväser en raket, så en annan upp mot stjernhimmeln öfver den gapande ruinen

och i ett nu stod Cæsarernes jättecircus liksom i ljusan låga af bengaliska eldar i alla regnbågens färger.

Den ödelagda fornlemningen, vid dagsljus blott ett naket skelett, återfick i den magiska belysningen med ens ungdomlighet, lif, skönhet — ett återsken af förgångna seklers prakt:

»Skuggor från de flydda dar
Stå upp ur tidens natt.......»

att befolka ruinen. Man nästan väntade att få se Imperatorn intaga sin fordna plats under massornas hyllningsrop. Sorlet från de lefvande menniskorna, oskönjbara der nere i djupet, gjorde illusionen än mer fantastiskt förvillande. Man inträdde i en drömverld, förflyttades årtusenden tillbaka!....

När nästa morgonsol grydde, voro vi på väg till Albano-bergen, hvaromkring Etruskernas, Volskernas, Sabinernas och alla dessa gamla folkslags länder utbredde sig, innan Romulus slog dem under sig — man *annekterade* ju ej ännu på den tiden. Ej heller uppvaktade man sina *flammor* med blombuketter och serenader, utan gjorde sin kur på det hurtiga och rationella sätt, hvarmed Romarne skaffade sig hustrur. Här sågo vi för ögonen skådeplatsen för *Sabinskornas bortröfvande* och undrade ej på att erotiska känslor intogo till och med ludna kämpebröst uti nejder af så förtrollande skönhet.

Från *Frascati* hyrde vi oss förare och ett sorts ök, som gingo och gällde för hästar, — stackars knotiga kreatur, fulla af sår och haltande på alla fyra benen. Djurplågeriet i Italien är vederstyggligt och lazzaronen skrattar, så munnen dras upp till öronen, när man anmärker derom.

På de arma krakarnes skafvade ryggar sträfvade vi dock tappert uppför bergen till byn *Rocca di papa*, en

hopgyttring i pyramidform af de besynnerligaste brunsvarta ruckel och ofvantill krönt med ett gammalt kastell. Härifrån gick det i stigande — öfver vägbitar, som bibehållit den ursprungliga romerska stenläggningen, — tills vi stodo 1,000 meter öfver hafsytan vid *Monte Cavo,* der, på grunden af ett gammalt Jupiterstempel, ett medeltids kloster reser sig.

Som vi voro betydligt trötta af en åtta timmars ridt, dito varma och hungriga, slogo vi oss ner i gröngräset under en kolossal jernek och drogo fram den matsäck, som medtagits af vår unge italienske ledsagare på utfärden. Han averterade oss om, att fruntimmer ej emottogos i klostret, der det annars fanns både god mat och goda viner. Sjelf var han ridderlig nog att hålla oss sällskap vid vår magra diner, som dock förtärdes med gladt humör — den bästa af alla kryddor. Under det vi åto, emanciperade sig en af de fromma *bröderna* och smög sig ut till oss, trakterade oss med spanskt snus, stekta kastanier och Capri vin, och ledsagade oss till en terrass, derifrån utsigten, med *Nemi-* och *Albano*-sjöarne vid våra fötter och Appenninerna med snötoppar, vidgade sig så gränslöst utåt Medelhafvets blåa ban, att konturerna af *Capri* och *Ischia* framskymtade. Den, som engång sett denna praktfulla utsigt, jemför sedan ej många naturunder med den.

Vi tackade klosterbrodren och ville räcka honom handen till afsked, men härvid retirerade han förskräckt och gömde båda sina händer bakom ryggen.

— Det är för att undfly „satans list“, hviskade skrattande vår följeslagare. — Qvinnan och ormen hafva ju alltid varit i förbund.

Pater *Ludovico* följde oss dock med faderliga blickar, när vi lemnade klostergården och lofvade fälla ett godt ord för oss hos Vår Herre. Och med denna trösterika förhoppning stego vi åter nedför Monte Cavos vådliga get-spångar,

der vi kanske hade munkens förböner att tacka för att vi ej bröto nacken af oss.

XII.

Tivoli. — Villa d'Este. — Adriani villa. — Sirenernas grotta. — Neapel — Dess omgifningar. — Tiggare. — Ett förfeladt bantåg. — Amalfi. — Makaronifabrik. — Ett helgons fest. — Sjöresa till Messina. — Giardini. — Taormina. — Morgonpromenad i bergen. — Etnas eruption. — Catania. — Syracusa. — Palermo. — Dess folk. — Kungliga slottet. — Kapucinerkloster. — Monreale. — Kungsberget. — Afsked från Palermo.

April 1877.

Tivolis anor gå långt tillbaka till den gråaste forntid och beboddes af flyktingar från Argos redan före Romulii tid. Och hvilka stora snillen och verldsbeherrskare hafva ej här sökt hvilan och nöjet i yppig ro och vaggade af lilla floden Anio's sång, som, splittrad i flere grenar, hoppar som en stenget här, utför de grönskande klippornas afgrunder. Villor och lustslott, som engång förherrligade dessa trakter, äro längesedan grus, men en senare tid har derur framdragit spillror så sköna, att konstnärerna ännu i dem söka förebilder.

Här är naturen tjusande som en idyll, på samma gång som storartad och förvånande. Grönskan är så frisk och saftig, luften så ren och blomsterdoftande, vattenfall brusa på alla håll och kanter och denna sköna, vilda natur står otämd ännu af menniskohanden — underligt nog i vårt industriella och spekulativa tidehvarf. Fria och obundna

hoppa både stora och små kaskader („cascades“ och „cascatelles“) utför branterne, och när solstrålarne leka uti det uppstänkande vattendammet, skimrar den ena regnbågen efter den andra öfver nejden, såsom brokiga sidenband till handtag på en blomsterkorg.

På en skarp bergspets midt emot de tre största fallen står *Sibyllans* gamla tempel, ännu temmeligen väl bibehållet. Obegripligt, att under seklernas framfart ingen af de otaliga vindstötar, som puffat på detta antika menniskoverk, störtat ner det utför den lodräta klippan, på hvilken det synes helt löst fastklibbadt!

I närheten förfriskar man sig på *hôtel Sibylle*, och i sin högtidsstämning håller man tillgodo med hvad huset förmår. Värden på stället räknar bevisligen också på att servera „poetiserande“ kunder och uppgör matsedeln derefter. Han tycker, att en och annan kyckling i gryningen af sin ålder kan „in petto“ förtäras inom helkokta ägg, ty på så sätt kan man begära betalning för stek och förrätt förenade. För att blanda bort saken gör han les honneurs för omgifningarne och utpekar med fingret ställena, der Mæcenas, Catullus, Horatius m. fl. haft villor. Han är medveten af sin värdighet att ha till grannar dessa stora skuggor.

Från renaissancens tidehvarf qvarstår en klosterbyggnad och den underbart sköna *Villa d'Este*, omgifven af cypresser, som påstodos vara de högsta i verlden.

På små, fromma, försigtiga åsnor letade vi oss i zig-zag mellan stenrös och knöliga trädrötter ner till *Sirenernas grotta*, som naturen af en fantastisk nyck borrat djupt i bergens innandöme. Hit instörta kaskader med ett bedöfvande dån, (det var väl sirensången!), snurra omkring några hvarf, skumma som snömos — och försvinna på ett absolut oförklarligt sätt. Omöjligt att komma underfund med, hvart allt detta vatten har sitt utlopp!

På återfärd från Tivoli passeras kejsar *Adriani* villa på en höjd med utsigt öfver Roms hundrade kyrkor och kupoler. Den lärde och bevandrade kejsaren — förebild för all verldens turister — förvarade här sina skatter, samlade på resorna genom hela den på hans tid kända verlden. Han lät här efterbilda åt sig Athens Academia och Prythaneum, Serapistemplet i Egypten, Korinths teater, Pyramiderna i Giseh och hela *Thempe* dalen.

Och hvad äro nu alla dessa underverk? Stenrös och halfbågar, kapitäler och kolonnstumpar, genom hvilka solen lyser lika glad, som i den store kejsarens dagar, och ler öfver vanskligheten af menniskoverk! Äfven i den tusenåriga olivskogen omkring villan sjunga foglarne samma sånger, som kejsaren lyssnade till, när han här för en stund afkastade regeringsbördan.

Liksom för att „nyktra till“ och återfå hvardagsintryck mötes man vid återkomsten till sjelfva staden Tivoli af lazzaroner uti alla storlekar, qvinnor i pittoreska drägter och ofantliga svärmar af de komplettaste trashankar, gapande i solskenet och sladdrande som skator, emellan apelsinshögar, macaronistånd och fragmenter af marmorstatyer, gamla sarkofager o. d. Med vana kännareblickar urskilja de genast främlingen, slå ner öfver honom som Egyptens gräshoppor, sträcka tjutande mot honom händerna, stå på hufvudet, slå kullerbyttor och utbjuda med en enträgenhet, som gör honom ursinnig, allt möjligt skräp, framplockadt ur deras antika grushögar, tills han med fingrarne i öronen och alldeles utom sig slår med paraply och parasoll ut i skocken, likgiltig hvar det träffar.

Solen blir dag från dag mera brännande, och vi draga allt mer mot söder. Numera är vägen till Neapel öfver de *Pontinska träsken* helt hastigt öfverfaren med bantåg och ej mera farlig att passera, såsom fordom, då man riskerade att aldrig mera vakna, ifall man lätt förleda sig att falla

i sömn, när vagnen rullade fram genom dessa slätter, der förpestade ångor underhålla en evig *malaria*. Herdafolket, som lefver här, har utseende af blekgula förtorkade hamnar. Miljonären furst *Torlonia* har dock i senare tider nergräfvit ofantliga summor under försök att upptorka, odla och göra beboeliga dessa af gammalt skydda sumpmarker, och hans ansträngningar torde ha krönts med den framgång, att de mångdubblat hans skatter, och att hans landsmän nu njuta af renare luft och bättre helsa här.

„Se Neapel och sedan dö!“ har varit och är en svärmisk suckan, som kommer af en liten humbug. Det italienska: „veder Napoli e poi mori“ betydde ursprungligen: att skåda först Neapel och sedan byn *Mori*, — som ligger nära till.

Strofens elegiska karaktär förändras totalt när „mori“ skrifves med stor bokstaf.

Nu har jag sett detta Neapel, — städernas Venus, stigande ur hafvets skum — men erkänner min nordiskt tarfliga uppfattning. *Stockholms* inlopp en klar junimorgon, när Mälarständernas unga grönska aftecknar sig i spegellugna vikar, sqvalpande kring förtjusande villor, Djurgården med sina gamla ekar, Hasselbacken och Mosebacke, erbjuda taflor, hvilka nära på ge öga och sinne samma svärmiska njutning. Men ett tillskott af dylik skänker, det medges, söderns vegetation. Orange- och citronlunder med „guldäpplen“, magnolier, lager-, myrten-, camellieträn, rosor, rhododendron, nerier, aloë och kaktus — allt det der gör sin lilla effekt, det må erkännas, och Vesuvius med sin rökpelare försvarar äfven sin plats mellan alla de små städerna Portici, Recina, Torre del Grecco, Torre del Annunciata, Castellamare och mindre byar, hvaraf Neapels golf

är kantad ända till Sorrento klippans yttersta udde gentemot Capri. På Neapels andra sida råda mera de historiska, antika synpunkterna, börjandes från *Pausilippo* och fortsatta till spetsen *Cap Misene,* fordom ankarplats för Roms flottor.

Nog blir man af allt detta hardt när försatt i sjunde himlen, men en god *vaccin* emot beundringsfebern äro — tiggarskarorna! —

Himmel! Elände! Hvem har inom sig nog iskällare för att ej upphettas till raseri af dessa gamla, unga, barn, friska, sjuka, lytta, lama, skriande, haltande, krälande trasvargar, som med en ihärdighet utan försyn än utsträcka händerna till tiggeri, än påtruga en sina tjenster, som ciceroner, formän, åsneförare, fruktmånglare, blomsterflickor, antiqvitetsförsäljare o. s. v.

Den oerfarne, som en sekund lånar örat åt dessa jeremiader eller kastar ut slantar, — är förlorad. Han har hela lazzaronisvärmen i hack och häl efter sig, och flyr han in i ett hus, en butik eller dylikt, återfinner han sina plågoandar väntande på gatan, han må ha dröjt borta huru länge som helst. De miljoner engelsmän, som strömma genom Neapel, ha ännu hittills icke förmått här i lazzaronernas sinne infiltrera sin grundsats „tid är pengar“.

Och dock, med sina olidliga fel — håglöshet, lättja, osnygghet, okunnighet, brist på all skymt af stolthet och sjelfkänsla — äro dessa söderns svartögda barn ett gladlynt, vänligt, intelligent, godmodigt folk, meddelsamma och öppenhjertiga öfver all beskrifning och särdeles känsliga för ett hjertligt tilltal och ett humant bemötande. Huru skulle ej en folkbildning med skolor, *utan* prester och munkar, kunna omgestalta dessa varmblodiga naturer med glödande fantasi och medfödt skönhetssinne! —

När skall odlingen göra hvad göras kan af dem och den jord de trampa, hvilken sistnämnda, så att säga, bär

frukt i *tre étager:* i *jordvåningen* sädessorter af alla slag att skördas årligen par tre gånger; i *bel-étagen* de tusende praktfulla arterna af blomster och de glödande drufklasarna, hängande på lätta festoner, mellan fruktträn af alla slag, oliver, citron och oranger, mullbärsträd och andra stammar, hvilkas topp i *öfversta våningen* lyser af gyllne frukter mellan mörka bladkronor. Medelhafvet sticker här och der små vattrade ljusblåa flikar in mellan kustens fantastiska klippblock, mot hvilka än skummet yr upp, än en spegellugn bassin sqvalpar och stelnad lava lemnar ej sällan spår af sin förstörande framfart vid Neapels stränder.

Ifrån vår engelska pension invid den nya, ståtliga *Corso Vittorio Emanuele* ha vi utsigt både öfver Chiaia, Via Nazionale, Castel del Novo, Camaldoli klostret högt på sin bergsspets och hela staden i sin vida utsträckning; och vi sitta i fönstret, när hettan blir oss för stark midt på dagen, eller när tröttheten förlamar oss. Deremellan svärma vi omkring och gjorde i går i vagn en „giretto“. Från Pausilippos odödligt besjungna klippa, der fordom Virgilii lyra klingade, togo vi vägen till Puzzoli med Sibyllans grotta, till *Lacus Avernus,* der ingången till underjorden, till Plutos rike, sades belägen, till *Baiæ,* der Roms beau monde tillbringade badsejouren och till stället der *Agrippina* omkom i vågorna, dit hon simmande tog sin tillflygt för att undgå de af *Nero* lejda mördarne, — under det denne ömme son, — en förryckt artist med kejsarkrona och envåldsmakt, — roade sig borta vid *Neros bad,* hvars ruiner än skönjas. Vi stannade vid den yttersta udden *Cap Misene* och blefvo ense om, att hvarken penna, pensel, fotografi eller något som helst målande verktyg är mäktigt att ge en trogen bild af den vy vi här hade för ögonen.

Följande dag togo vi golfens högra strand i betraktande; rullade, mest på lava chausséer, genom Portici, beságo Herculanum och alla de små städerna, som kanta gol-

fen ända ut till Cap d'Orlando midt emot Capri. Och vi kastade derunder vördnadsfulla blickar upp till Hans Höghet *Vesuvius* med hotfullt utseende och *tänd cigarr* i munnen. I Sorrento dröjde vi några dagar i ett ståtligt hotell, under hvars breda terrass, utskjuten på ett klippblock, Medelhafvets vågor svalla och sjunga, så man kunde inbilla sig stå på ett skeppsdäck. Man kan förtrollas några dagar — kanske veckor — af en sådan bostad, men i längden — nej! här blef det mig för vildt och melankoliskt! I synnerhet när bergens skuggor i qvällen omgifva en som långa spöken, och månen häller sitt smälta silfver öfver haf och jord.

Då är det gladare i *Castellamare,* som jernvägen förenar med den öfriga verlden och som ligger och speglar sig i golfen, bilden af ett litet Eden med terrasser, den ena öfver den andra, alltid med nya vyer, och med Capris, Ischias, Procidas och Pausilippos klippor på andra sidan hafsviken rakt öfver.

Alldeles i närheten af Castellamare ligger *Pompej,* som genom gräfningar i vårt sekel befriat sig till hälften från askan, hvilken jordbäfningen 70 år efter Kristi födelse sållade glödhet öfver den olyckliga staden och de innevånare, som ej hunno rädda sig. Nu ha flere af dem efter 2000 år kommit i dagen igen i de ohyggliga ställningar, som dödsångesten förlänat dem. Somliga föllo genast till stoft när de vidrördes af spaden, andra hafva genom ett sinnrikt sätt att gå tillväga kunnat af fornforskarne bevaras till formen. De ligga nu i Neapels och Pompejs muséer förstenade inom glasvitriner. Gubben med guldmynten sållade omkring sig och handen krampaktigt knuten kring sin penningpung ser ohygglig ut. Men rörande deremot var flickan sittande bredvid sin sykorg. Knytnål, garnhärfvor, trådnystan, allt finns i behåll. Döden måtte ha varit ögonblicklig! — Stackars lilla arbeterska! När du

började ditt anspråkslösa värf, trodde du väl ej, att det skulle befinnas halffärdigt ännu efter 2000 år! Detsamma gäller om den, som höll på att i en ugn inlägga till gräddning brödkakorna, som der äro återfunna — förstenade.

Vi ville se Neapels folkteater *Carlino* teatern, der vi ju visserligen ej förstodo ett dugg af prestationerna på ortens dialekt, men icke tror jag detta nojs hade roat oss heller, äfven om vi förstått meningen deri.

Detta teaterbesök gjorde oss emellertid en opåräknad förtret. — Vår bedräglige värdshusvärd hade falskeligen narrat oss med bantågets afgång för att qvarhålla oss. När vi kommo till stationen . . . . piiiip . . . . der for det af! Consternation och hämderop! Den gemene värdshusvärden skulle ej få se oss återkomma, detta voro vi ense om, men stationshuset låg långt utom staden och vår hyrvagn hade återvändt dit. Mörkret inbröt. Naturligtvis erbjödo sig en skock brunsvarta trashankar att ta våra saker och föra oss till ett „utmärkt“ nattherberge. Hvad skulle man göra? Vi följde dem. Men vi voro vid framkomsten dit nästan vissa om, att här var en röfvarekula. Några svartögda bestar till lazzaroner och en horribel hexa förde oss i ett rum, som såg allt annat än trefligt ut och saknade till och med lås för dörrarne.

Med lugn värdighet inqvarterade vi oss här, afskedade vårt såkallade värdsfolk och barrikaderade derefter dörren med våra koffertar staplade på hvarandra. Jag satte mig bredvid med min pennknif i handen — vårt enda försvarsvapen — fullt besluten att sticka bettet i ögonen på den första, som skulle visa misstänklig lust att emot vår vilja sällskapa med oss. — Att vår supé torkade in och vår natt blef utan drömmar, — emedan vi ej tillslöto ögonen — var naturligt.

Klockan 5 följande morgon trädde vi dock ut ur herberget med samma stolta humör, som vi trädde in före-

gående qväll. Och vi antogo, att det var vårt „martialiska utseende“, som imponerade på lazzaronerna, ty de läto oss passera utan att ens preja oss öfvermåttan och instufvade oss på bantåget med stor beredvillighet. Dels per jernväg, dels i vagn nådde vi öfver bergens vilda stigar *Amalfi,* den besynnerligaste af alla småstäder, som egentligen borde bebos af foglar, ödlor eller ekorrar, ty gatorna bestå af trappsteg brant inhuggna i klippväggarne, och boningshusen, af säregen fason, hänga fastsmetade mot bakgrunden af sten, — icke olikt stora fågelburar. Men hvilken utsigt! — Jag tror Salernoviken är ännu blåare, ännu genomskinligare, ännu solbelystare än Neapels golf, och hela kusten kantas af en präktig chaussée, ofta hvilande på murade gallerier, som förbinda klippblocken sinsemellan. Ett par hundra meter under den rullande vagnen brusar hafvet i otämjeligt raseri, och allt efter litet rastar man i någon liten stad med namnen: *Altrani, Minori, Maiori,* alla med utseende af att vara uppklistrade som ett sorts dekorationer mot bergskanterna. När man anländer till *Salerno,* har man gjort en angenäm promenad och, dess bättre, alls icke tröttsam. Förty man får här goda kalescher och goda hästar.

Besök i en makaronifabrik på vägen, (som har att framvisa många sådana), roade oss af hjertans grund. Tillredningen af denna lazzaronimat — som vi ju också känna — var renligare än vi kunde hoppas, efter att ha gjort bekantskap med italiensk snygghet. Degens beståndsdelar äro endast mannagryn, hvetemjöl och vatten, men knådningen deraf föreföll ytterst löjlig. Ur väggen af fabrikssalen utskjuter en vidlyftig, platt marmorskifva; makaronismeten utrullas derpå och så bearbetas den, förmedelst en lång träbult uppå keder, nerhängande från taket med horizontelt läge, och fallande tungt på degen. För att nu få klubban i rörelse placeras två, tre groflemmade lazzaroner

på det långa, tjocka skaftet, som går ända till andra väggen, och på detsamma hoppa de, sittande, upp och ner. Som man förstår, är detta ett sätt att „fatiguera“ degen; men nog måste lazzaronerna vid denna manöver äfven fatiguera sitt eget *jag* — åtminstone vissa delar deraf. Länge tycktes leken ej kunna fortsättas af samma personer. De, som kände sig tillbörligt mörbultade, cederade sin plats åt nya knådare och dessa aflöstes i sin tur, tills degen var färdig, då den infördes i en trattformig kran, som kringvreds och svarfvade makronerna till *tjocka* eller *fina*, allt efter behag. Under apparaten satt en figur med en jättesolfjäder i hand och fläktade svalka åt degmassan, som annars upphettas för mycket af den svängande rörelsen. De långa makaronituberna få ej torka förr än de uthängas i solskenet på stickor, såsom man vid ljusstöpning förfar hos oss med vekarne, doppade i talgen.

Öfverallt i hela södra Italien ser man dessa långa makaronitrådar svaja i vinden från sina ställningar.

De mest intresserade blickar egnades hela detta arbete af en sysslolös åskådarekrets, bland hvilka funnos sköna, verkligt klassiska typer, men andra liknade torra skorpor, brända i ugnen. — Ögon, stora och kolsvarta, glödde öfverallt omkring oss, och ett och annat par af dessa hade jag ej velat möta ensam i en skog. Råheten, okunnigheten, vidskepelsen och lättjan äro förfärliga hos södra Italiens eldiga folk, af naturen väl utrustadt, men seklers förtryck, prestvälde och usla regenters exploitering af både land och menniskokrafter har bragt allt i en djup förlamning. I Castellamaretrakten blefvo vi vittnen till ett helgons glorifikation.

En stor docka i blå kolt, med mycket silfverglitter och blommor, kankades omkring på en bår med tronhimmel öfver; så kom en kardinal som också gick under tronhimmel, rökt både framifrån och bakifrån af hvitklädda kor-

gossar med svängande rökelsekar, och derefter följde en hel armé af prester, munkar, fromma bröder i befängda kostymer. Skriande och larmande rullade en hel ström af menniskor i deras fotspår, men att öfverrösta de messande prelaterna mäktade folket icke. Kusken, som körde oss, såg ofantligt uppbyggd och andäktig ut och på vår fråga, hvilka underverk det blåa helgonet hade gjort, blef svaret, att han hade hejdat en af Vesuvii lavaströmmar, på väg att uppsluka vår körsvens födelsestad *Torre del Annunciata.* Så snart presterna uppställt *il Santissimo* vid stadsporten, stannade lavaströmmen, vek af åt ett annat håll och rann ner öfver en ogudaktig by, som på länge ej betalt någonting till kyrkan.

Skada att helgonen ej taga sig det bittersta an de arma husdjurens sak och rikta några lavaströmmar på deras värste plågare, — ty här är det upprörande ibland att se, huru de misshandlas. Hela dussinet stora karlar åka understundom efter en enda liten åsna full af skafsår; eller framsläpar det arma djuret lass nära på höga som berg, hvarunder det är så väl begrafvet, att man blott ser de fyra små benen, som ge lasset utseende att röra sig sjelf på fyra pinnar. Anspannet ser ej mindre löjligt ut af en häst eller *mula,* en oxe — äfven en ko — och en åsna, — alla af så olika storlekar att jag ej begriper huru de kunna operera tillsammans.

En strålande majafton gungade vi på ångaren *l'Elettrico* förbi Capri och skådade från däck solens nedgång och genast derpå fullmånens framträdande. Ett gyllene klot hade rullat ner i glänsande prakt och ett silfverklot rullat uppför horizonten i det förras ställe — och allt detta gick så fort som ett trolleri.

Vi styrde kosan neråt sagornas hemland, *Circes* och *Calypsos* ö, det blomstrande Sicilien.

Himmel och haf voro lika blåa och genomskinliga; på den förstnämnda gled fullmånen och göt sitt lätt dallrande ljus öfver vår färd; på det senare gjorde skeppets köl en bred strimma i dess spegelglas. Ett gnistrande sken for deröfver, och vattnet fick schatteringar från mörkaste indigoblått till ljusaste azur. Den, som sett en natt på Medelhafvet i fullkomligt lugn, glömmer den icke!

Mot morgonen passerades Lipariska ögruppen och vi helsade den utslocknade vulkanen *Stromboli*, med sin enstaka kägla uppstigande ur hafvet. Derpå följes Calabriens vilda, bergiga kuster en god stund, och det kan löna mödan att hålla sig vaken för att se, huru snötopparne först färgas från blekrödt till purpur af morgonrodnaden och sedan starkt förgyllas af de frambrytande solstrålarne. Men plötsligt skymtar åt andra sidan mot himlaranden en molnomhöljd bergstopp äfven: — det är jätten *Etna* i snöhvit pels och väldig rökplym, som beherrskar hela östra kusten af Sicilien. Vi gunga in i Messinasundet, med sagans minnen och sagolik skönhet, der Odysséens hjelte förtrollades af sirenernas sånger. Nittonde seklets ångpipor och propeller öfverrösta nu de trollska melodierna, och trotsande trankilt *Scyllas* och *Charybdis* farliga hvirflar, står ångbåtspassageraren med sin nattsäck i hand och tar i ögnasigte sundets oförlikneliga skönhet — lika ung, frisk och strålande än i dag, som då Ulysses („på vift“ med sina grekiska äfventyrare), roade sig här i tio år och lät sin tålmodiga Penelope sitta och vänta och väfva derhemma.

Vårt skepp nalkas kusten, orangedoft slår emot oss, vi kasta ankar. — Men, hvilket oväsende, milde himmel! Svartbruna, ursinnigt skrikande och gestikulerande roddare slunga flocktals mot skeppet sina båtar, klättra upp för dess sidor och kasta sig som glupska krokodiler öfver den

resandes bagage, för att hala ner det i sina båtar. Det fordras mod och kallblodighet att reda sig med dessa opåkallade tjensteandar, och sedan bataljen dem emellan om besittningen af ens person och saker är förbi, och den omtvistade och uppskakade passageraren är rodd i land, må han ej vänta lugn ännu, innan han sitter i jernvägskupén, behörigen inläst, och kapabel att skänka en blick af stilla förakt åt de larmande bestarne, som ej släppa sitt rof, innan de löpa fara att krossas af det afgående tåget.

Jernvägen följer tätt hafsstranden från Messina — en stad utan stort intresse — ända ner till Syracusa, och under denna färd förloras Etna aldrig ur sigte.

Det var här, i bugten vid stationen Giardini, Garibaldi inskeppade sina friskaror 1860 och öfverförde dem först till Calabrien, sedan högre uppåt, tills han nådde sitt mål och på spillrorna af murkna troner, och sjelfva den verldsliga påfvestolen, upprättade ett fritt och förenadt Italien. —

Hjeltens gränslösa och alltuppoffrande kärlek till det skönaste af alla fosterland har skänkt moderna bragders sagoglans åt dessa kuster, som redan trampades af Homerii hjeltar, och ha uppeldat inbillningen under tusende och åter tusende år.

Den öfver all beskrifning poetiska naturen står i förening med legenden, för att ge stämning åt sinnet, och ingen kan uppstiga på bergspetsen der *Taormina* ligger, utan att känna sin beundran stegrad till en rörd hänförelse, som framlockar tårar i ögonen.

Taormina vid Etnas fot är en så urgammal stad, att dess anor gå ända långt bakom Roms grundläggning, och orten har ruiner från den tid grekerna koloniserade Sicilien. En gammal akropol, som seklerna grusat, en herrlig grekisk teater (icke en *cirkus,* ty de fint bildade grekerna förstodo sig på Thalias dyrkan), hvaraf ganska välbehållna ruiner

stå qvar, tala om fornlemningar af vida äldre datum, än någon af de många, som finnas qvar i Rom — och Neapelstrakten till och med. Alla det sköna Taorminas minnesmärken betäcka, omslingrade af murgrön och tusende arter blommande lianer, den stelt ur hafvet uppstigande bergsklacken, der den lilla stadens några enkla hus nu resa sig. Medelhafvets strandlösa yta blänker dernere åt söder, Calabriens kust och Messinasundet skymta åt öster, och vid stadens fot blommar Alcantaras dal i fullkomligt tropisk växtprakt. Etnas snötopp aftecknas mot horizonten med sin rörliga molnslöja — vanligen det enda som skuggar himlens etheriska högblåa hvalf.

Vår bostad i Taormina står för mitt minne som en ren idyll. Hotellet var litet och anspråkslöst, nyss öppnadt för resande af ett vackert ungt par som hade hvarken portier, kypare eller uppasserskor. Hustrun och mannen serverade sjelfva sina gäster gladt och vänligt, och vi voro de enda dylika under vår vistelse här.

Också fingo vi styra och ställa såsom det behagade oss, bestämma måltidstimmarne, ordinera maten och göra upp räkningen sjelfva. Det var nog en fin uträkning af vårt unga världsfolk, som icke blefvo lidande på att de litade på våra sympathiska känslor för dem.

På hotellets platta tak sutto vi, när natten inbröt, och drucko som nektar en luft af renaste balsamångor, kanske blandad med en och annan hetare fläkt från Afrika. Nere i dalen vid våra fötter sökte vi göra bekantskap med en ännu för oss okänd flora: *Mimosa* med små, gula, doftande blomsterbollar, *accasier* och *glyciner* med långa, graciösa knippen, än hvita än gredelina, än blå, vaggande för vinden, röda och hvita *magnolier* och *daturan* med sina herrliga snöhvita blomklockor (öfver ett qvarter i storlek), som vi här sågo första gången, men hvilken praktfulla buskväxt vi sedan sett så vanlig i Afrika.

För att invagga sinnet i fullkomlig förtrollning, stod öfver våra hufvuden en fullmåne, som spridde omkring nejden ljus dager — men en sagodager! — Sofva kunde vi nästan ej alls — och huru skulle detta också varit möjligt, när näktergalarne sjöngo åt alla håll och kanter, när månstrålarne lekte sin silfverglittrande lek öfver hafvet, öfver de gamla ruinerna, öfver blommorna, som utsände berusande vällukter, der orangedoften tog öfverhand! Dessutom skulle man vara kl. 5 om morgonen vid den gamla teaterruinen för att se, först huru morgonrodnaden målade Calabriens snöberg, och sedan huru solen rullade fram — med hastigheten nästan af ett väl kastadt klot i dessa klimat. Innan hettan gjorde sig kännbar, företogo vi en vandring till bergstoppen, krönt af kastellruinerna, och en älsklig liten herdegosse — som icke alls påtrugade oss sin tjenst — blef vår ledsagare. Gossen hade gått i skola och talade derföre en bildad italienska, som vi hade lättare att förstå än dialekterna. Under det vi klättrade omkring och trampade esomoftast på riktiga mattor väfda af *liseron* (menniskolif) i alla möjliga färger, på *lejongap*, *narcissor*, *amaryllis* och en oändlig mångfald af större och mindre blomster (som vi här odla i krukor), berättade vår lille ledsagare lifligt och målande om Etnas storartade eruption föregående år. Marken, sade han, gungade under menniskornas fötter som ett skepp på vågorna i par dagars tid, och fyra breda, gnistrande lavaströmmar bröto på engång fram ur Etnas kokande kägla, som underhöll ett fortsatt fyrverkeri genom uppslungade, glödröda stenar. Dessa lavaströmmar togo alla olika riktningar, och man kan tänka sig fasan hos de bebyggare, hvilkas nejder hotades af undergång. — Den lilla byn *Moïa* berördes nästan redan af den långsamt, långsamt nerrullande eldströmmen — alla innevånare voro naturligtvis flydda — men deras ångest förvandlades i jubel, när lavaströmmen plötsligt gjorde

halt, motad af en obetydlig backe, vek tvärt af åt annat håll och störtade sist ner i hafvet med ett buller, som om verlden remnat i alla fogningar. Taormina-boarna hade undgått allt hot på sin bergsklack, omgifven af dalens gröna löpgrafvar; de kunde alltså med någorlunda sans betrakta det öfverväldigande skådespelet, skönast under nattens mörker och ojemförligt med någonting annat, sade den lille herden, som ännu var helt blek af bara minnet.

Vägen emellan Taormina och Catania är på flere ställen under långa sträckor sprängd mellan stelnad lava, hvilkens lösbrutna, kringspridda stycken af besynnerlig dyster färg gifva trakten ett vildt utseende. Det är här den grekiska sagan förlade cyklopernas hålor. Nära Catania stå ut i hafvet ett par alldeles besynnerligt formade klippblock, som tyckas vara ditslungade. Det var just dessa, — enligt traditionen här, — som cyklopen Polyphem i *blindt* raseri måttade åt Ulysses' skepp, när den skälmen flydde med sina greker, efter att hafva stuckit ögat ur deras värd, som spekulerade på att äta upp sina objudna gäster. O, huru dessa gamla sagor, (berättade i „Fruntimmers handbok"), hade roat mig i min barndom! Och ödet skulle förunna mig att engång få se med egna ögon skådebanan för de homeriska hjeltarnes bedrifter efter Trojas förstöring!

Den moderna staden Catania var ingenting särdeles, men i dess närhet låg badorten *Aci Reale,* med blomster och trädgårdar, som fröjda ögat i dubbelt mått, sedan man öfverfarit den vilda ödsliga kustvägen, kantad af svartnade lavablock.

Den sydligaste punkten för vår färd uppnådde vi samma dag — Syracusa. För några tusen år sedan, en verldsstad att förliknas vid Paris och London, är det nu en syd-italiensk köping med antika grushögar spridda kring ett stort omfång — och med myriader små svarta, hop-

pande insekter, concentrerande sig på ens egen person! Jemnade med jorden äro här stolta palatser, tempel, amfiteatrar, thermer o. d., hvarpå miljoner slafvar arbetat på despoters befallning. Bland desse sistnämnde ha *Dyonysierne,* far och son, qvarlemnat ett föga „folkeligt“ minne. *Dionysios' öra* kallas än i dag en besynnerlig bergshåla, inhuggen genom klippan nästan i form af ett S. Derinom är genljudet till den grad intensivt, att ett sakta uttaladt ord på grottans nedersta botten återskallar ofvanför densamma och vid ingången i flere repriser. När tyrannen lutade örat hitåt, kunde han få del af hvarje hviskande förtroende, som de här inneslutna fångarne gåfvo hvarann. Den hemliga polisen är alltså ingen modern institution; den har fastmer blifvit idkad med större konstnärlighet hos de gamle!

Inloppet till Palermo — dit vi hamnade en midnattsstund i början af maj — gör Siciliens hufvudstad förtjent af sitt binamn „la felice“. Halfcirkelformigt bygd på slätten *Conca d'oro* (guldmusslan) har staden ett skyddande ryggstöd mot skarpa vindar från östan och nordan genom höga berg, som aftecknas skarpt mot en nästan alltid blå himmel. Ett utsprång bildar det sällsynt sköna och måleriska *Monte Pellegrino,* helsande dem som nalkas staden från hafssidan. När vi i klaraste månsken stego i båtar och fördes mot *Marinan,* slog redan på afstånd en alldeles berusande stark doft af orangeblommor emot oss, och vid hvart årslag dröp det såsom smält silfver från bladen. Hafvets fosforescence var underbart skön i det mystiska midnattsljuset, och vi gjorde oss ingen brådska att uppsöka nattläger och gå till hvila. Det låg en sådan tjusning i denna sydländska, af blomdoft mättade atmosfer, de ljumma, rena vindarne från hafssidan hade ett så smekande behag,

att vi företogo en promenad i vagn, sedan vi landat, omgifna af våra koffertar och nattsäckar, som spädde några droppar prosa i all denna poesi.

Palermo har bredare, rakare gator än jag sett i någon annan af Italiens städer, der medeltidsprägeln så ofta står outplånad. Icke så med Palermo, och detta behagar för omvexlingens skull. Här vågar man äfven stanna och se sig omkring, utan att bestormas af tiggarskaror, ty, mindre besökt af turister än Italien, har det aflägsnare Sicilien ej ännu sett uppblomstra tiggeri-sporten i all sin fullkomlighet. Palermitanernes sätt mot främlingar är deremot sällsynt vänligt och tillmötesgående, och under våra långa promenader i staden och dess omgifningar hände oss flere gånger att få de artigaste upplysningar, att bli ledsagade af kustoder, af trädgårdsmästare och uppsyningsmän i slott, parker och trädgårdar, der de, vid afskedet, räckte oss magnifika buketter, för hvilka, lika litet som för besväret att föra oss omkring, emottogs kontant ersättning. En främling, som står tveksam om sin väg, föres med vänlighet till det mål han uppger, och palermitanerne göra gerna „les honneurs“ i sin stad med otvungen förbindlighet. Sjelfva solhettan — ehuru afrikansk under middagstimmarne — bränner ej upp en, ty luften är uppblandad af svalkande hafsvindar.

Man vandrar här bokstafligen „på rosor“ och jag vet mig aldrig ha sett en så oerhörd och praktfull rikedom på dessa Floras älsklingsbarn. I de doftande häckar, berceauer och hviloplatser, som skuggas af hela rosen-skogar, lär man sig fatta behaget af „dolce far niente“.

Det unga konungariket Italiens monark är i *embarras de richesse* hvad palatser vidkommer, ty han disponerar nu ensam alla de vackra slott, hvarur de stackars småfurstarne nyligen blifvit fördrifne. Kungliga palatset i Palermo med sina herrliga trädgårdar står öde och tomt, så-

som många andra arkitektoniska juveler i Italien. Ej bättre här än i Neapel kunde de fördrifne Bourbonerna försvara sin sköna arfslott, med de arabiska kolonnaderna och spetsbågarne, med alla väggarne beklädda af mosaïk på guldbotten. För ett sekel tillbaka hvimlade dessa salar af helt annat lif, ty Marie Antoinettes sköna syster, drottning Caroline, glömde gerna *här* då och då etikettens tvång, lustvandrande under de dunkla alléerna „i rosens doft“. Legenden berättar, att den svenske riddersmannen Gustaf Mauritz Armfelt äfven engång vandrat här lycklig vid hennes sida.

Men det nittonde seklet har haft andra taflor att framvisa från samma kungaborg. Der, på dess förnämsta balkong vänd mot torget, stod 1860 en ensam man i röd skjorta och förkunnade Italiens befrielse för en nedanföre samlad, jublande folkmassa, hvilken från sekel till sekel burit tunga slafbojor och nu sågo dessa brytas af mannen i röda skjortan. Det rum Garibaldi som diktator bebodde i Palermos kungliga slott står orördt, sådant hjelten begagnade det, innan han lemnade det pånyttfödda Italiens spira ifrån sig, för att återgå till privatlifvets enkelhet. Det finnes ej i det unga konungariket en enda bebodd fläck, hvilken ej uppkallat torg, promenader, gator, trädgårdar, sqvärer, efter det triumvirat, som historien inregistrerat under namnen *Garibaldi, Victor Emanuel* och *Cavour.*

Domkyrkan, helgad åt Palermos skyddspatronessa den heliga Rosalia, hvars fest är stadens förnämsta högtid, är ett skönt och märkvärdigt minnesmärke från sarascenernes tid — en moské, omgestaltad till kristet tempel, *kyrka* kan man knappt kalla det. Äfven *Martorana*-kyrkan är ett praktverk af orientalisk härkomst, hvarom vittnesbörden stå skrifna med arabiska inskrifter i mosaïken på väggar, golf och pelarrader.

Till de religiösa kuriositeterna må äfven räknas ett

kapucinerkloster, der i dag som är, ännu de döda begrafvas på ett mera egendomligt sätt. I de underjordiska hvalfvens trassliga korridorer och gångar faller ett gråblekt sken, som hör hvarken natten eller dagen till. Och väggarnes beklädnad består af — skeletter, uppspikade sida vid sida och klädda i alla möjliga brokiga kostymer. Barn och fruntimmer buro till och med siden och florsklädningar, uppfästade både med blommor och bandrosetter. Herrarne stodo i svarta frackar och hvita halsdukar och för att känna igen dessa grinande benrangel, som ibland få visiter af slägt och vänner, ha deras fotografibilder — sådana de sågo ut *i lifstiden* — blifvit fästade öfver bröstet på dem, nästan såsom ett ohyggligt skämt. På golfven i dessa grafhvalf och korridorer eller katakomber stodo äfven långa lådor med lock och sidor af glas, så att man kunde se de elegant klädda mumierna innanför. En munk ledsagade oss genom denna dödens labyrinth, och vi frågade honom, hvarför en af dessa glassarkofager stod tom med öppet lock. Svaret blef, att den väntade på sin innevånarinna, „som ännu ej var färdig“. Proceduren, nemligen, med de döda är följande: — kropparne upphängas så snart anden flytt, i ett på ett särskildt sätt ventileradt rum, der de spännas ut på rep att torka och blifva inom en viss tid petrifikater, som sedermera trotsa all förvandling. Derefter ikládas de bal- eller andra eleganta drägter och förvaras ettdera i glaslådorna eller upphängda mot väggarne. Den toma kistan, som väckte vår nyfikenhet, var bestämd åt en äldre fru, men som hon var mycket fet, behöfde hon så lång tid att *torka,* att hon ännu ej kunde nerläggas i den väntande glaslådan. En omsorg af kärleksfulla anförvandter!

Palermo är ej den enda italienska stad, som har att uppvisa detta raffinerade sätt att hedra de döda och bevara deras stoft. Rom har ett kapucinerkloster, der de

hänsofne munkarnes benknotor äfven användts till rumdekorationer. Hufvudskålar, arm- och benknotor, refben, fingrar och tår — allt har blifvit talangfullt hopfogadt till stuckaturarbete och friser öfver tak och väggar, till bönstolar, ljuskronor, kandelabrar, tafvelramar o. s. v. — Alltsammans vittnande om förvånande *smak* och *fantasirikedom!*

Lustslottet *Monreale* är ett af de skönaste jag sett. Vägen hit går slingrande uppför det såkallade Kungsberget, hvarest en hel stad med 16,000 innevånare uppvuxit kring en gammal kathedral, biskopssäte redan i tolfte seklet. Genom en praktfull portal inträder man i denna sällsamma kyrka med granitpelare och spetsbågar, hvälfda i fullkomligt mohrisk styl, ehuru mosaïkerna på väggarne framställa blott kristna motiver — sammanhängande scener ur gamla testamentet — och slutande med Frälsarens ankomst. Det gamla Benediktinerklostret här invid har 216 pelare, hvarenda en af egen form och ornamentering. Arkaderna kring klostergården äro af fulländad skönhet — ett motstycke till Alhambras Lejongård och Alcazars luftiga spetsbågar och pelarrader. Öfver det hela ligger österländskt skimmer, och utsigten från Monreales höjder är i full harmoni med hela detta sceneri. — Hafvet glittrar strandlöst åt ena sidan, Etnas snötopp skymtar åt den andra i ett oändligt fjerran, och nere i „guldsnäckans“ dal faller solens varma sken öfver tropiska frukter, trän och blommor.

Hvem må undra öfver att främlingen med en saknadens suck lägger ut från stranden af Palermo „la felice“, hvars ljufva afskedshelsning full af orangedoft följer honom långt ut på böljan.

XIII.

Venedig. — Färd öfver Semmering. — Wien. — München. — Dresden. — Återkomst hem.

Maj 1877.

Och nu vände vår farkost kölen mot Nord igen! Denna gång besöktes Neapel blott af oss i förbifarten, likaså Florens, Bologna, Verona m. fl. bekanta städer i mellersta och norra Italien, men vår nästa haltpunkt skulle först blifva dogernas gamla stad, Adriatiska hafvets drottning. Der börja redan visa sig blågrå proflappar af detta haf, hvars azurfärg icke går upp mot Medelhafvets, och innan qvällen inbryter, störtar tåget fram öfver den minst åtta minuter räckande bank, som genom hafsviken leder fram till Venedig.

— „Gondola, gondola, Signora! Ecco gondola!“ skallar välkomstropen ur tjugutals munnar, när den resande sätter foten utom kupén, och han omhändertages straxt af tjenstvilliga gondolierer i brokiga kostymer, som utbjuda sina långa smala, svarta farkoster, fastbundna vid kanterna af plattformen utmed *Canale Grandes* böljor. Den smäckra gondolen, i form af en väfsked och vanligen med grannt utsirad förstäf, upptages på midten af en låg kajuta, eller rättare *bur*, i svart färg med fönster åt sidorna. På sofforna innanför gör man bäst i att intaga den horizontala ställningen, såsom den enda beqväma. Beundransvärd är den skicklighet, hvarmed gondolieren manövrerar, begagnande sig blott af en lång åra. Med stolt behag står han upprätt i fören och slungar sin lätta skuta in i de smala kanalerna utan att någonsin stöta mot mötande gondoler, ehuru vådligt det ser ut, när många sådana korsa hvarann i de trånga *vattengrändernas* skarpa vinklar mellan höga

palatser. Intet buller tillkännager de svarta svanarnes ankomst, de glida tyst som andar öfver böljorna; men för att undvika faran af sammanstötningar ge gondoliererne till ett egendomligt sjungande varningsrop, när de vända in i en ny kanal. Det låter både hemskt och romantiskt i nattens dunkel, och intrycket blir än intensivare vid den mystiska uppenbarelsen af dessa dystra farkoster, hvilkas innevånare, dolda bakom kajutfönstrens gardiner, icke synas till. Då och då ökas stämningen genom aflägsnare eller nära sång af någon *contadino,* accompagnerande på luta en barcarolle nedanför balkonger fulla af signorinor i svarta slöjor, som låta en och annan blomma falla ner öfver den svärmiske sångarens hufvud.

Gondoliererna äro nästan utan undantag glada, vänliga, pratsamma ledsagare med spelande ögon och sydländsk karaktär i de brunstekta markerade anletsdragen. Vid minsta uppmaning, ja äfven utan en sådan, göra de les honneurs för sin stad, „la bella Venezia“, hvars byggnader mest bestå af gamla herrliga palatser med trappan sköljd af kanalernas våg och med eleganta gondoler bundna vid pålar rundtomkring. Roligt är att beskåda ett sällskap herrar och damer i modern drägt, utträdande ur dessa antika féeslott med fasader af mosaïk, skulpterad marmor i flere färger, stuckornamenter, lätta arkader och pelarrader, att se dem sätta sig glammande i sina gungande ekipager och simma fram som stora svarta vattenfoglar, utan annat ljud än möjligen guitarrknäppningar eller samtal på det italienska tungomålet, i och för sig redan en ljuf melodi, när det talas väl. Här öfverröstas ej musikens toner af skrällande vagnsbuller och hästhofvars slag mot gatstenarne, — derför har Venedig alltid varit serenadernas förlofvade land.

Men hvad skall jag säga om de tusen gånger besjungna märkvärdigheterna, Marcuskyrkan med sina kupo-

ler och sin byzantinska lyx både utan och innan, om *Suckarnas brygga,* dogepalatset på sina arkader och alla dessa herrligheter, der romantiken har så godt spelrum? Hvilket glödande lif på „piazettan“ från morgon till qväll, hvilken tjusning, hvilka ljumma vindar öfver lagunen med de små blomsteröarne, *Lido* främst bland dem, mot hvars yppiga stränder man utan att tröttas, kan plaska i sin gondol vid månsken, vid solsken eller vid den strålande gasupplysningen från kajerna. Eller känner man sig en annan stund anlagd att följa exemplet af de hundrade, ja tusende dufvor, som lefva och ha sin varelse på Marcusplatsen? Liksom de trippar man då uppspelt mellan massan af vandrare svärmande deromkring, än lockad af ställets skönhet, af den ofta der spelande musiken, än af de grannt upplysta magasinerna deromkring, med mosaïk-, filigrams- och konstfärdiga perl- och glasblåseri arbeten, som äro en specialitet för Venedig.

Det är vådligt att fylla sin börs, när man beger sig på vandring häromkring; — vanligen hemtar man den bort med sig *tom!* Men att lefva här, att helt prosaiskt ha sitt hem och sitt hushåll midt i denna förtrollade stad med sin *ljudlöshet,* sina medeltidspalatser, sina maskerade gondolpassagerare och sina minnen från tiomannarådets och inqvisitionens dagar — nej, det skulle uppjaga inbillningen så, att man kanhända skulle börja anse sig vara en gengångare från en annan tidsålder.

Öfver Triest sträfvade vi mer och mer upp mot norden, på den märkvärdiga jernvägsanläggningen öfver *Semmering* genom Tyroleralperna. Sedan vi under halfannan timmes tid ideligen uppstigit i spiraler, befunno vi oss 900 meter ofvanom dalen, hvarifrån tåget utgått. Den, som sitter i en af de första kupéerna, har den sällsamma anblicken af hela tåget, krypande i rundel och slingrande sig som en lång, mörk orm genom tunnlar, gallerier och

afgrunder, sammanhängande förmedelst murade pelarhvalf, hvilka på afstånd se ut som spindelväfvar. På så sätt sitter man nästan ansigte mot ansigte med passagerarne i de sista vagnarne och känner ibland hjertat krypa upp i halsgropen, när man hänger på en smal spång mellan himmel och jord. Vägens skönhet, den brusande lilla floden *Mur,* ruinerna af gamla riddarborgar på de högsta klippspetsarne, moderna slott, icke mindre romantiskt belägna, utgöra dock distraktioner nog, för att förströ och lugna passageraren, generad af att rulla i vildaste fart öfver små nätta brådjup, hvars botten ej nås utaf ögat. Passagen är ibland så trång mellan lodräta klippväggar, att der nätt och jemt är rum för den lilla floden och jernvägsskenorna. Jag tror att man kunde skrapa med pannan mot stenblocken, ifall man på somliga ställen ville sticka hufvudet ut genom kupéfönstret.

Hufvudstaden i Steyermark, det vackert belägna Gratz, hade vi föga tid att bese, ej heller den märkvärdiga grottan vid *Adelsberg.* Vi skyndade att uppnå Wien, om hvilken lefnadsglada stad dess innevånare sjunga:

»Es giebt nur eine Kaiserstadt,
Es giebt nur ein Wien!»

Om än ingen protest höjer sig emot den senare strofen af versen, torde den förra finna föga medhåll af kejsar Wilhelm och kejsar Alexander — att ej tala om Konstantinopels beherrskare, hvars opinion man allt mindre och mindre rådfrågar nuförtiden. Men en liten „dementi“ skulle jag ödmjukast tillåta mig att ge åt *Johann Strauss,* som genom sin hänförande vals *„an der schönen blauen Donau“* inledt tusende svärmiska valsande par i den villfarelsen, att Donaufloden har blått vatten. Huru jag än gnuggade mig i ögonen och såg och såg i den väldiga flodens djupa böl-

jor, antogo de aldrig annat än den mest prononcerade gråa färg — som till och med var grumlig nog.

Wiens teatrar och dess stora Opera äro bland verldens yppersta, och vår vanliga tur på resor skänkte oss nöjet att höra här i samma opera Adelina Patti och Madame Trebelli. Äfven på Carlsteatern tillbringade vi en särdeles rolig afton, för hvilken vi hade isynnerhet att tacka Madame *Gallmayer*. Men våra konstnjutningar betogo oss icke intresset för andra märkvärdigheter i Wien, bland hvilka jag särskildt nämner de kejserliga grafhvalfven och det kejserliga stallet, — intresserande på olika sätt, förstås. — Hvilken anblick för en sportman att se dessa 500 springare af race och i skönhet öfverträffande allt hvad jag tänkt mig i den vägen. Snöhvita, gråa, isabellfärgade, bruna, svarta, stampade de eldiga djuren i sina magnifika spiltor, mellan hvilka man gick på golf så fina, att hvita sidenskor ej ens här hade fått minsta fläck. Den sköna och af sitt folk högt älskade och uppburna kejsarinnan Elisabeth är en amazon af första rangen, desslikes skicklig i jagt och ridderliga idrotter såsom gudinnan Diana. Deraf lyxen med stallen. Vagnslidren hade äfven föremål, som fängslade intresse och öga: — bland statsvagnar och galavagnar från äldre och nyare tider stannade jag länge och väl framför den stora Maria Theresias, men blef riktigt rörd en stund derpå af åsynen af en liten barnvagn. — Den hade tillhört ett stackars barn, som i vaggan var *kung* och som dog fånge hos sin egen morfar. — Hans fader hette Napoleon den förste.

I de kejserliga grafhvalfven vandrade vi flere timmar, glömmande kylan och vår egen trötthet. Ty det är så mycket, som fängslar sinnet i den Habsburgska familjenekropolen! Praktfullast var Maria Theresias monument. Men undangömd och anspråkslös stod den unge Napoleons kista vid sidan af hans lika förbisedda moders — den en

gång firade kejsarinnan Marie Louise. Men se här! Hvilken massa af blombuketter med deviser tryckta i guldbokstäfver på fladdrande band; — hvems är sarkofagen öfverskyggad af fanor och prydd vid hufvudgärden af en konstnärligt arbetad silfver lagerkrans?

— Här hvilar vår ädle, lärde och folkelige erkehertig Maximilian, svarade oss ciceronen. Den kejsarkrona, som förespeglades honom i Mexico, blef en martyrkrona; och det är från hans af sorg vansinniga gemål som silfverkransen är hitsänd. —

Väderleken i Wien var till den grad ruskig, att våra promenader inskränkte sig till några fotvandringar utmed Ringsstrasse och små vagnsturer i Pratern, men Schönbrunn och mycket annat sevärdt blef osedt af oss! Man kan ej alltid ha lyckans gudinna till reskamrat, ty hennes hjul rullar förbi lokomotiverna.

München kunde ej lemnas obesökt på vår uppresa mot Östersjön och Finska viken, och hit råder jag alla konstens dyrkare att vallfärda. Den något exentriska men artistiskt anlagda konung Ludvig I har här uttömt sin skattkammare för att hopbringa konstsamlingar, som skola illustrera hans hufvudstad i en lång framtid. Pinakotheket och Glyptotheket, vackra monumentala byggnader hvardera, innesluta verken af forntids och nutids största målare och skulptörer. Och kung Ludvigs beryktade *skönhetsgalleri* lemnar ingen främling obesökt. Två hela salar med väggarne fyllda af fulländade skönheter af flere nationaliteter! Att figurera här är en utmärkelse såsom få, och denna utmärkelse gafs Finlands för detta generalguvernörska — dåförtiden Madame Krüdener — numera grefvinnan Adlerberg. Jag kan försäkra, att hennes sköna bild var en af de mest förtjusande i hela galleriet.

Det alldeles moderna muséet *Maximilianum* har af detta sekels största konstnärer taflor, hvilka jag, den elän-

daste bland alla konstkritici, beskådade med fullkomlig extas och i denna stund minnes vida lifligare än gamla svartnade mästerverk, som Bædecker tvingar en att beundra genom att påpeka dem med *två stjernor*. Ack, mitt profana öga ser der ibland ej annat, än en svartnad duk med en och annan brungul punkt mellan konturer, hopgyttrade af tiden och andra förstörande elementer! Ej heller har jag någonsin lyckats upparbeta mig till hänförelse framför någon svartnad *Torso*, eller näslös, armlös och benlös gud och gudinna — undantaget likafullt *Venus de Milo* i Louvrens gallerier.

I förbifarten egnade vi äfven några dagar åt den trefliga, *gemytliga* staden *Dresden*, äfvenledes en skattkammare för de dyrbaraste konstsamlingar, hvaribland den oförlikneliga *Sixtinska Madonnan*. Men få äro utan tvifvel mina läsare, som ej redan med egna ögon gjort bekantskap med allt detta. — Resor äro så billiga och lätt verkställda nuförtiden, att nästan en och hvar består sig — eller *kan* bestå sig denna lyx, den angenämaste och nyttigaste af alla!

Sålunda återstår mig blott berättelsen om huru vi, efter en första vår firad i Nizza och fortsatt i Italien, började om i München och sågo naturen da capo upprepa samma skådespel, när vi en stilla junimorgon landade vid Vestra Kajen i Helsingfors och i sällskap med „goda vänner och trogne grannar“ gjorde en uppfriskande promenad genom esplanadernas nysslöfvade lindar hem till den egna lilla fristaden midt emot gamla kyrkan.

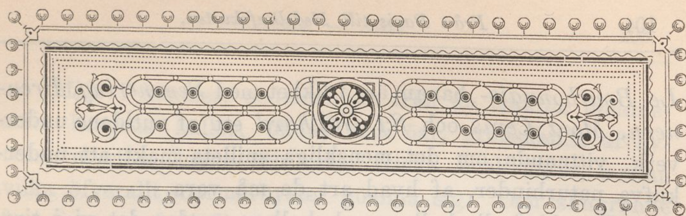

II.

Resor i Afrika 1884—1885.

Arabläger utanför Biskra.

I.

Från Paris till Medelhafskusten. — Nimes. — Arles. — Marseille. — Corsika. — Stormig öfverfart till Afrika. — Bone. — El Kasbah. — Fort Génois och Fort du Lion.

Natten var kall, och stjernorna tindrade öfver staden Paris, när vi rullade genom dess ändlösa bulevarder och aflöfvade sqvärer för att uppsöka Lyonbangården. Det brokiga vimlet här är natt och dag detsamma, och man kan springa sig trött under passagen från den ena biljettluckan till den andra, från bagagehallen till väntsalarne. Med hvilken njutning sjunker man ej ner i sin kupé, sedan allt bestyr är undanstökadt och det bär af! Snälltåget förde oss med svindlande fart bort från Europas rusk och kyla, neråt Medelhafvets stränder, hän mot Afrikas kuster. Vi hade den stora turen att få sitta helt ensamma i en väl uppvärmd och beqväm kupé, och när nästa morgon randades, nådde vi *Clermont-Ferrand.* Derefter börjar, genom oräkneliga tunnlar, stigningen uppför på den nyss fulländade banan genom mellersta Frankrikes bergiga trakter.

Le Bourbonnais- banan är, i likhet med *Semmering, Brennern, Mont Cenis* och *S:t Gotthard* ett af nutidens underverk, vittnande om det menskliga snillets makt att underkufva naturhinder, af hvad art de må vara.

Det blef allt kallare och kallare, under det vi i timmotal rullade i spiral uppför, tills vi befunno oss i en snöregion, der endast hvitpudrade tallar och granar vittnade om något växtlif och hängde dystert öfver afgrunder, dem vi öfverforo på lätta jernbroar och murade arkader, betäckta med rimfrost. I den klara morgonluften såg det ut som spindeltrådar och vårt bantåg som en slingrande metmask, mellan de gigantiska bergsryggarne. Ej ett grönt strå eller en blomma att fröjda blicken med; — ej en menniskoboning, som förmildrat det hemska intrycket af att se sig hänga såder hjelplös och obetydlig öfver alla afgrunderna i denna storartade Alpnatur.

Förnöjd gnuggade man de frusna händerna, när tåget åter började rulla neråt med en fart, som yrade en i hufvudet. Det bar af emot *Provence*, med sina rika slätter, sina vinfält, sin olivskog och sin blåa himmel, och snart voro vi i *Nimes* — den moderna staden bygd på antik grund. Ruiner från de verldsbeherrskande romarnes tid stå här ännu välbibehållna och väcka vår beundran för en byggnadskonst, som trotsat tjugu seklers förhärjande makt och alla vandalismens öfverfall. Den gamla arenan i Nimes är en samtida till Colosseum i Rom, men vida bättre bibehållen ehuru ej af så storartade dimensioner. Centerpartiet af den utmärkt vackra promenaden „*Cours de la république*“, som genomskär staden, hvilar på arkaderna af ett romerskt bad, mellan hvars qvarstående pelarrader kan ses de olika badrummen för män och qvinnor. Terrasserna, som nu hvila häröfver, erbjuda den mest förtjusande anblick i sin sydländska växtprakt, ty här vet man ej mera af förstelning och vinter.

Midt i kanaler, nedrinnande från de trakten dominerande bergens källor, bildas små öar, grönskande af cypress, myrten, lager och evigt friska buskväxter, mellan hvilka öfverallt marmorbyster gömma sig. Och slingrande gångstigar med ljuflig skugga leda upp till höjderna, derifrån en praktfull utsigt erbjuder sig.

Kommande från nordens förstelning och kyla kändes det underbart lifgifvande att vandra öfver dessa sommargröna terrasser, öfvergjutna af glödande sol. Militärmusik spelade, menniskomassan böljade glad och lifvad omkring oss, örat uppfångade ljuden af Provence dialekten, — öfverallt hvilade ögat på taflor i varm färgton, som tinade upp själ och sinne. Vi funno den sydfranska befolkningen vänlig och tillmötesgående, och här lefver man mera utomän inomhus, såsom vanligt i södern, der solen ersätter vår kakelugnsvärme. Dock — häraf befordras just icke snyggheten på gatorna. Med den saken står så illa till, att man förstår hvilket godt fält koleran nyss hade för sina härjningar mellan dessa trånga gränder, kantade af stinkande rännstenar. Ogeneradt utstjelpa innevånarne i dessa sina afskräden, hvarom sundhetspolisen visar sig helt obekymrad, tycktes oss. I *Arles* stannade vi äfven något litet för att beundra ruinerna derstädes, jemförliga med dem i Nimes, och från samma tidpunkt. Men *Arles*, ej blott rik på gamla, sköna ruiner, är det äfven på ruinernas motsats, sköna qvinnor och, ehuru vi ej hade turen att möta sådana i massa, (hvilket här säges vara fallet) funno vi dock ansigtstyperna ädla och romerska, ögonen mörka och eldiga och gestalterna rika och smidigt behagfulla. En borgarfru med ännu tydliga spår af stor skönhet blef intresserad af de nordiska turisterna och erbjöd sig mycket vänligt att bli vår ledsagerska i sin fädernestad, hvars antika minnesmärken fängslade vår uppmärksamhet. Men sjelfva fingo vi visserligen förklara dem för oss, med tillhjelp af vår

Bædecker, ty arlesiskan kände ej det allra minsta deras historia. Hon uttryckte blott den högsta förundran öfver vår *lärdom,* som visste så mycket att förtälja om historiska minnen i *hennes* hemort, hvilka hon i hela sin lifstid betraktat dag ut och dag in med likgiltiga ögon, utan aning om, att de voro så gamla och så märkvärdiga. Men det kom sig väl deraf, mente hon, att vi kunde läsa så bra i bok; det kunde icke hon. Ej heller hade någon förut berättat henne om ruinernas ursprung och ålder. Hon hade redan länge umgåtts med tankar att sätta både sin flicka och sin gosse i skolan och lära dem mycket, som hon sjelf hade velat känna. Nu var hon fast besluten att göra det, när hon såg lärdomen skänka så mycket nöje. Innan vi åtskildes, nödgade hon oss på det vänligaste sätt att besöka hennes hem, der hon bjöd oss förfriskningar, — en komfortabel bostad med sin lilla salong, renlig nog för att vara i södra Frankrike.

Hon ville till och med skänka oss sin fotografi, men vi nändes ej beröfva henne det enda exemplar hon hade och medtogo ej densamma, ehuru det varit rätt roligt att förvara denna typ bland våra reseminnen.

Sedan vi lemnat Arles bakom oss, började småningom här och der blåa vikar af Medelhafvet glittra fram.

Ännu ett par timmars färd och vi sågo dess böljor mäktigt rulla mot de stolta, syperba kajerna i Marseille, garnerade med otaliga masttoppar, kommande från alla haf på jordklotet. En menniskomassa, iklädd både öster- och vesterlandets olika drägter och talande alla tungomål, vandrar likt sträfsamma myror öfver dessa kajer och det är om staden Marseilles pulsåder *La Cannebière* som sydfransosen säger med sin naiva skrytsamhet: — „Paris vore ett litet Marseille, om Paris endast hade *La Cannebière.*“

I ett af de praktfulla hotellen här ämnade vi slå oss till ro åtminstone några dagar — men ödet hade annor-

lunda beslutit. Vår första omsorg blef i alla fall att uppsöka ett ångbåtskontor och skaffa oss platser på något snart till Afrika afgående fartyg. Men här fingo vi den oväntade underrättelsen, att blott ett enda sådant afgick i veckan öfver Corsika till Bone, dit vi ämnade styra kurs.

„När afgår detta ångfartyg? frågade vi. —“

— „Om en timme, blef svaret, och ni ha nätt och jemt tid att hinna ombord, om ni genast bege er af“.

Hals öfver hufvud återvände vi till vårt hotell, snörde ihop våra kappsäckar och resväskor och kastade allt vårt pick och pack i en hyrvagn med sådan fart, att garçongen som var vår hjelp höll på att af misstag följa med. Och så bar det af till *la Joliette,* der de transatlantiska ångbåtskompanierna har sina kontor. Vi fingo en ensam damsalong på ångaren *Le Maréchal Canrobert* och — pouff, pouff, pouff! der gungade vi friskt mot en annan verldsdel.

Minnet af Medelhafvets outsägliga skönhet och dess blåa vågor hade hittills utgjort en af våra herrligaste hågkomster från våra lustvandringar. Medelhafvet var ju, enligt mythen, skönhetsgudinnans vagga, och denna vagga var henne värd, så hade vi alltid funnit. — Men det stod skrifvet, att vi nu skulle få en annan uppfattning af saken. Den besinningslösa hasten vid vårt inskeppande hade ej heller tillåtit oss att undersöka fartyget, dit vi inkastat oss. Vid närmare skärskådande befanns det vara ett gammalt dåligt skrof, som läkte öfverallt.

Mellan Marseille och Ajaccio gick det i alla fall tolerabelt, ehuru man varit belåten med att rullas något saktare. Några timmars vistelse i Napoleon Bonapartes födelsestad satte oss åter i jemvigt, och intresset väcktes lifligt af besök vid de ställen, der den store Verldseröfraren förlefvat sin barndom.

På stadens förnämsta torg står hans staty i Imperatorsdrägt med ansigtet vändt åt den franska kusten. Kej-

sarens fyra bröder omgifva honom, äfven de utstyrda i romersk toga. Gud vet hvarföre.

Dylika nulliteter hade ej behof af sådan ståt. Det lär vara Napoleon III, som låtit uppresa monumentet för att glorifiera och befästa sin dynasti: — men „hvad båtar pyramiden!“

Dynastin blef icke desto mindre bortsopad från verlden som ett halmstrå, — när dess stund var kommen!

Emellertid sågo vi tunga moln hopa sig öfver Korsikas bergstoppar och knappt förlorade vi ön ur sigte innan en ohygglig storm bröt lös med sådan vildhet, att *Marskalken Canrobert* vred sig jemrande i vågsvallet liksom i dödsångest, och knakade hemskt i alla fogningar. Den tappre fältherrn, efter hvilken vår farkost var uppkallad, torde ej ofta, ens han sjelf, ha varit ute för en hetare dust än hans namne, som bar oss under brottning med skummande vattenberg, vältrande öfver dess däck. Esomoftast vräktes hela skrofvet på sidan, så att propellern arbetade i toma luften, skakad af brottsjöarne. Hvad det arma lilla nötskalet såg vanmäktigt ut i denna kamp mot jättar! Att *stå* utan att hålla i sig med båda händerna och, än mera, att *gå* upp och ned, från hytt till däck, var förknippadt med sådan svårighet och fara, att uppasserskan varnade allvarligt enhvar, som försökte vågstycket. — Man riskerade att slå hufvudet mot väggen eller att bryta armar och ben af sig. Också syntes ej en enda passagerare till under de 36 timmar färden räckte, och de flesta uppassare voro desslikes försvunna. Enär jag varit så lycklig att aldrig behöfva göra bekantskap med sjösjukan, — detta ressällskap som naturen uppfunnit för att underhålla sjöfarande under färdens enformighet — påtog jag mig en tjenares skepelse och bestod så godt jag kunde min hjelpsamhet, der den behöfdes.

Kapten och jag, som sutto hela tiden tvemännings vid

måltiderna, hade visserligen fullt opp af goda saker att bespisa oss med, ty restaurationen är ypperlig på dessa Medelhafsångare. — Kanske ingår beräkning på reducerad kostnad för restauratören genom sjösjukans tillhjelp! I alla fall, och trots den hunger sjöluften uppväckte, var all föda nästan onjutbar, ty de bitar man skulle föra i munnen hamnade ettdera i ens famn eller under bordet. Allt var fastskrufvadt och stod som i spiltor. Den enda synliga kyparn, som inbar faten, bevisade en jonglörs skicklighet, och dock stjelptes ibland både han sjelf och hans börda öfver ända. Med en viss beundran konstaterade man här, att hos mig finns stoffet till en ypperlig ångbåtspiga. Nu hade jag tillfälle att göra bruk af dessa naturanlag.

Det var allt en god motion att springa upp och ned i trapporna, än för att skaffa ett glas vin, en citron, en apelsin eller annat att hugsvala min reskamrat med, än att flytta undan våra nattsäckar och småsaker från det vattuflöde, som strömmade in och öfversköljde golfvet i vår *damsalong*, der jag hela tiden spatserade i fotvatten. Trotsande faran för armar och ben måste jag äfven då och då af nyfikenhet hala mig på däck för att skåda vår förtviflade strid mot de vreda hafstrollen, hvilka med fradgande gap reste sig mot oss och hotade i hvar minut att sluka *Marskalken Canrobert* som en munsbit. Hvad hade det väl blifvit af mitt skönhetsideal, det kristallblåa Medelhafvet? Huru såg hon nu ut, denna herrliga brygga af safir mellan Europa och Afrika? Den blå safiren var bruten i tusen skärfvor, och svart som bläck var färgen på de rasande vågorna! Blicken häpnade att se ner i denna afgrund, men det låg någonting *rysligt skönt* deri tillika; och tanken att kanske nästa ögonblick hamna på en obekant strand, *derifrån ingen återvänder*, stod så nära, så nära!

Med tillfredsställelse kände jag dock, att det ej var *rädsla* som härvid mest betog mitt sinne; icke dårskapen att frukta döden, som vi alla äro förvissade om förr eller sednare! Och döden i vågorna borde ju vara en af de lättare! — Såder filosoferade jag här helt solo.

Emellertid arbetade, emot all förväntan, *Marskalken Canrobert* så tappert att han slog sig igenom och förde oss helbregda fram till Afrikas kust. När ankaret ändteligen kastades vid Bones redd och ljusen från den lilla afrikanska staden blänkte mot oss i natten, höjdes allas bröst af belåtenhetens suckar, och den ena bleka, vacklande skuggan efter den andra kröp fram ur sin gömma. Passagerare voro ytterst få ombord. Sönderbråkade af trötthet, som vi voro, beslöto vi att invänta dagen i vår rymliga salong, der man nu fritt kunde röra sig, och der alla föremål stodo beskedligt stilla på sin plats.

Ännu ett par timmar att vänta — — och så sågo vi för första gången solen gå upp på Afrikas himmel.

När vi satte foten i land och blickade oss omkring, funno vi oss liksom med ens inkastade midt i orientens sagoverld, ty *Bone* är icke, såsom flere andra kuststäder i Algeriet, en fransysk stad, inpassad i ramen af en arabisk köping. *Bone* bär ännu sin österländska prägel. Det är en Arabstad i sin ursprungliga lokalfärg, blott här och der ytligt öfversmetad med fransyska stämplar.

Vid första inloppet hit, mötes man visserligen af präktiga kajer efter europeiskt mönster, men dominerande staden synes på höjden öfver densamma *El Kasbah*, Bones *Mont Valerien* i mohrisk styl, och vid sidan deraf de djerft skurna klipporna *Fort Génois* och *Fort du lion.* Den sistnämnda har fått sitt namn för sin likhet till formen af ett lejon hvilande på sina ramar. Det ser ut, som om öknens konung låge här på vakt för att värna sin fosterjord mot intrång af europeerna, — men ack! de hafva icke

desto mindre fattat fast fot på Afrikas soliga kust och kastat ok öfver den frihetsälskande arabens nacke! —

„Åt kristna man gaf
Den lott, som blef tagen
Från Abenceragen,
Och mohren blef slaf.“

sjunger Châteaubriand.

II.

Bone. — Dess karaktär och befolkning. — Philippeville.

Tidigt i den soliga morgonstunden, som icke hade tycke af de *Januari*morgnar vi hittills sett, lemnade vi *Marskalken Canrobert* utan den allra minsta saknad och uppsökte ett af de få fransyska hotellen i staden Bone, — som har sin „Cours Nationale“ gudbevars! En bred makadamiserad boulevard efter Europeisk snitt. Den omgifves af några temmeligen vackra hus i den vesterländska byggnadsstilen och prunkar med en teater, som för qvällen annonserade på breda affischer: „Le maître de forges.“ Vid sidan af teatern några fransyska caféer omgjordade af grönskande sqvärer, såsom brukas i Europa. Men palmerna, atlas-asken, korkträden, aloë och kaktus, med flere tropiska växter, hvilkas namn jag ej känner, de hörde Afrika till och skuggade caféerna på ett för vårt öga ovandt sätt.

Här tog också den europeiska delen af Bone slut. Tvärgator löpte härifrån ut som ledde till arabernas torg,

omgifvet af deras butiker och verkstäder (souk's). Nu var man med ens inne i österlandets besynnerliga verld, hvars anblick i förstone förekom oss såsom någon sorts fantasmagori. Den vimlande menniskomassan här företedde profkartan på alla hudfärger, — ifrån den hvita, som är sällsynt, till den svartaste svarta. Mellan dessa ytterligheter bildas nyanserna af italienare, maltheser, turkar, mohrer och araber. Och kostymerna sedan! Ingen maskerad vi hittills skådat hade haft att bjuda på sådana „karaktärsmasker". Negern i skynken och klutar af alla färger, hängande på hvarandra hur det passade, judar i vida byxor och broderade jackor och judinnor utpyntade i så skrikande färger som möjligt, fasonerade efter egen snitt; negrinnor och andra svartbruna hexor prydande sin vidunderliga fulhet med horribla turbaner i gräsgrönt, gult och eldrödt. — Mohrinnor liknande vandrande säckar, (mest af mörkblått bomullstyg voro dessa säckar) insvepta från hufvud till fot, utan att någon mensklig form framskymtade genom det täta omhöljet. Men se der en turk på sin vackra eldiga häst! Han är ståtlig i sina vida mörkröda bussaronger, sin hvita kaftan och sitt brokiga bälte fullspäckadt med vapen. Han bär hurtigt sitt turbanprydda hufvud och fraterniserar med en vacker grek i sin nationalkostym. De ha ingendera samma vämjeligt smutsiga och slarfviga utseende som landets egentliga innevånare, araberna, hvilkas fattigdom öfvergår allt begrepp. Allt hvad han eger, understundom, öknens solstekte son, är en vid burnuss — af *obeskriflig* färg, som möjligen från början varit hvit. Men han kastar burnussen från ena axeln till den andra med ett egendomligt behag, som inte är utan nobless, — jag ville nästan säga majestät. Hvad han bär under detta skynke, befransadt af trasor, är oftast så obetydligt, att det ej lönar mödan att talas om. Benen äro alltid bara, så torra och svartmuskiga som hans landsman

kamelens, och det bekymrar denne *Diogenes* föga, att hans *jag* oförbehållsamt skiner fram genom de många hålen på hans mantel. I österländskt lugn sitter han i solen och drömmer timme efter timme eller röker sin långa pipa. Arbete afskyr han och anser sig förnedrad deraf. Han öfverlåter det förnämt åt qvinnorna, kamelerna och åsnorna och går sjelf med korslagda armar förut.

Araben är alltid skicklig i sitt uppförande, visar ingen otidig nyfikenhet, hvilka främmande föremål än må möta honom, och låter af ingenting störa sig, hvarken i sin hvila (kief) eller sina andaktsöfningar. Detta folk har för sig ett säreget privilegium: — att aldrig falla in i det löjliga. Araben är fattig utan tiggarens förnedring, trashöljd utan trivialitet, hans smutsighet har ett sorts storartad prägel liksom hans uselhet, — en episk uselhet, återförande tanken på *Lazarus* eller *Job*. Allvarlig men aldrig våldsam, bär han sig hvarken dumt eller plumpt åt, utan bibehåller i hela sitt uppträdande någonting häntydande på en artistnatur. Den öfverskyler hans fel och ger hans österländska passioner en poetiskt vild karaktär, trots islamismens sedeslöshet, — kanske mindre *lumpen* än den i vesterlandets „cabarets“ bland såkallade kristne, hemfallne åt fyllerilasten. Hans religion förbjuder honom bruket af starka drycker, och en berusad arab finner man endast undantagsvis, då han slagit sig i slanger med europeer. Också skrålar han aldrig. Han förstår konsten att tiga med värdighet och en af hans maximer är denna: — „Att tala är silfver, att tiga är guld.“

Utan fruktan vandrade vi två europeiska qvinnor omkring Arabtorget i Bone och adresserade oss till och med (för det mesta med teckenspråk) till de mohriska handtverkarne, som sydde och arbetade i alla möjliga handtverk, bakom den öppna dörren i sina trånga *souk's*. Den fara vi mest fruktade var ett närmande till vissa burnusshöljda

trasriddare — de se för stolta ut att benämnas trashankar — när de på sitt pittoreska sätt slängde burnussen omkring sig. Man varnade oss för denna gest, ty med detsamma slänga de ut i det fria en massa små inhyseshjon, som man ej gerna ville göra bekantskap med.

Genom generalkonsul Juhlin-Dannfelts förbindlighet och genom herr konsul Nordström i Algier hade vi blifvit rekommenderade till engelsk-svenska konsuln i Bone, Monsieur *Abel de la Croix,* som under vår korta vistelse i staden visade oss en gentlemans artighet. Vi hänvisa till honom alla turister, dem ödet kastar på Afrikas nordostligaste strand, öfvertygade om att de hos Monsieur de la Croix skola finna samma välvilja, som vi hade att tacka honom för.

Invid Bone ligga lemningarne af en gammal romersk-carthaginesisk stad *Hippone,* i hvilken den Helige Augustinus, bland annat, lefvat under 35 års tid såsom kristen biskop och der han skref sina ryktbara bekännelser.

Vi hyrde en vagn och åkte dit ut, kuskade af en ung arab med sköna drag och stolt hållning. Han talade hjelpligt fransyska och gjorde les honneur för sin orts märkvärdigheter, förde oss till fots kring de antika murarne och vattenledningarne från romarnes tid och visade oss S:t Augustinii monument, som, till föga heder för de kristne, såg bra nog förfallet ut och hade, dess värre, sin hvita marmor fullkluttrad med en hop obetydliga turistnamn, föga mindre vanställande monumentet än arabernas härjningar. Vår nästa haltpunkt, — utåt vägen till Constantine nyligen byggd af fransoserna — var ett enkelt landthus, omgifvet af en stor vacker trädgård. Vår arab, *Sassy,* upplyste att detta var en asyl för barn, stiftad och underhållen af fransyska „*soeurs chrétiennes*“. Äfven här återfunnos således dessa beundransvärda *systrar,* egnande sitt rastlösa arbete, med en sjelfförgätenhet som förvånar, åt mensklig-

hetens hjelplösaste medlemmar. Vi funno här samma ordning, renlighet, hemtrefnad, frid och flit, som vi beundrat i Paris och hörde med ovilja, att äfven här den republikanska styrelsen gör allt sitt till att förfölja de stilla systrarna i daras oegennyttiga värf. I stället för att subventionera den asyl, som genom systrarnas outtröttliga ihärdighet kommit till stånd, i stället för att bereda dem lättnad och andra inkomstkällor än afkastningen af den trädgård de med eget arbete odla, ha den *fria* republikens ljusa hufvuden och *folkvänner* dekreterat, att barnen, här upptagna i späd ålder, skola bort från asylen så snart de fyllt tolf år; — d. v. s. blifva i stånd att på minsta sätt hjelpa systrarna och bidraga till att lätta dessas möda.

— Med hvad rätt blandar den republikanska regeringen sig i saken först då, när barnen kunna bli er till någon nytta och hjelp? frågade vi den vänliga systern, som förde oss omkring i sitt lilla rike. —

— „Här är icke fråga om rätt, svarade hon mildt och sorgset, regeringen har utan vidare anbefallt detta, och vi måste lyda. Vi underhöllo här 200 barn, innan denna förordning emanerade: nu kunna vi tyvärr ej upptaga mer än 50 i sender.“

En annan asyl för ålderstigna, förestådd af „les petites soeurs des pauvres“, fanns nära intill barnasylen och hade lika litet att gläda sig åt regeringens beskydd.

— „Et penser que ces soeurs ne font tort à personne et sont de vrais anges“ — sade sjelfva araben Sassy, som heller icke tycktes dela den republikanska styrelsens hat mot „systrarna“.

Ännu en fristad måste vi bese under *Sassys* ledsagande beskydd. Det var en fristad för kameler, — en *Fondouk* — der de från öknen kommande långa karavanerna rasta med hela lastningar af varor destinerade till marknaderna i Bone. Här sågo vi i naturtillståndet och

i större flockar dessa fula tåliga djur, utan hvilka araben ej kan lefva, och funno dem med sina pucklar, långa böjda halsar och vaggande hufvuden se högst komiska ut, alldeles som om de varit ute för stark sjögång. — Med alla fyra benen vikna under sig och ett af dessa ben fastbundet med rep för att hos dem hindra all frestelse att fly, togo äfven de sin *kief,* idislade och sågo onekeligen dumma ut, tyckte vi. Här uppträdde de arma öken, nedtryckta af tunga laster, minsann ej så putsade och fina som deras gelikar, spatserande en och en i sysslolöshet bakom gallren i vackra zoologiska trädgårdar, der vi förut endast gjort bekantskap med *öknens skepp.*

När vi återvände längs den vackra kusten af Medelhafvet, kantad med flere tjusande europeiska villor, var solen stupande ner mot böljorna och gaf sitt grannaste färgspel åt den storartade taflan, ehuru den afrikanska naturen ej . ännu stod iklädd sin vårskrud, enligt hvad *Sassy* sade oss. Vintern, påstod han, var just en af de kallaste i år; — någonting som vi måste försäkras om för att tro det, baddade af solens strålar, som tvungo oss att aflägga till och med våra tunna mantiljer. När vi samma qväll stego ombord på ångaren, som skulle föra oss till Philippeville, Constantines hamn, följdes vi ombord af den artige Mr. Abel de la Croix, som uppskref i sin agenda adressen *Helsingfors, Georgsgatan N:o 13,* — hvilken skulle hjelpa honom att återfinna oss, sade han, ifall han fullföljde en länge närd plan att uppsöka en dag det land, der solen lyser hela natten vid midsommarn. Stjernorna tindrade öfver våra hufvudeu med en klarhet, som jag aldrig sett på Europas himmel, och en lugn seglats förde oss under sömn in i hamnstaden Philippeville, byggd på sluttningen af de ståtliga berg, som utgöra dess bas och omgifva staden likt höga fästningsmurar. I motsats till Bone bär Philippeville en så fullständigt fransk prägel, att man här kunde tro sig

vara i Europa. Till höger lemnar man den lilla ankarplatsen *Stora,* der fransyska arméen landsatte sina regimenten 1830, för att slunga dem in och eröfra landet, hvaraf nu bildats den blomstrande fransyska kolonin *Algeriet.* Ludvig Philips unge son hertigen af *Nemours* hitsändes under marskalken *Vallés* befäl och vann här en krigareära, som alltid är behöflig för att göra prinsar populära i Frankrike. En ung svitofficer följde med prinsen och kallades då öfverste *Mac-Mahon.* Det var således här den sedermera bekante marskalken, hertigen af *Magenta,* började sin krigarebana, som slutade så sorgligt vid Sédan.

Philippeville är ett näste, hvaröfver de franska örnarna rufva, till skräck för araberna, hvilka just icke med gästvänliga ögon betrakta inkräktarne af deras land och förtryckarne af deras frihet.

Steg för steg drifves deras ras djupare inåt öknen, bakom de gula sandvågorna, dit europeen har svårt att följa efter. Det är roligt nog och försätter en tillbaka i den civiliserade verlden, när man ser de granna fransyska regimentena under full musik defilera öfver de öppna platserna i Philippeville. Och säkert är att denna militärståt mer än något annat imponerar på araberna och håller dem i tygel. *Spahis, Turcos, Zuaver,* somliga i röda, andra i blåa bussaronger och guldbroderade tröjor, med hvita turbaner eller röda fezer och blänkande vapen, se praktfulla ut, isynnerhet *Spahis.* Likt ökenvinden framila de i hejdlös fart på sina arabiska springare och de scharlakansröda, vida kapporna, fodrade med hvitt ylletyg, fladdra omkring dem med stolt behag.

Alla dessa armékorpser äro så fullspäckade af mörkbruna fysionomier med svarta ögon, glödande af söderns eld, att den fransyska typen här hör till minoriteten. Engång instuckna i de fransyska lederna bli dessa afrikaner, säges det, ett troget stöd för sina beherrskare, till och

med i kamp mot egna upproriske landsmän. Sedan vi en stund vandrat till vårt lystmäte öfver Philippevilles *Rue de Rivoli* togo vi jernvägen till *Constantine* upp mot Atlasbergets snöregioner.

III.

Constantine. — Beyens palats. — Fornlemningar. — Romerska bad. — Constantines belägenhet. — Tåg af ökenaraber. — Arabqvinnan. Judarnes och arabernas qvarter. — Skizz af torget. — Affärd till Biskra. —

Den som genomvandrat vår verldsdel från norr till söder, från öster till vester och klagar, blaserad, att der för honom ej mer finns någonting nytt och förvånande, råda vi att lemna bakom sig Medelhafvet och taga på Afrikas kust pilgrimsstafven i hand.

Kanske föredrar han dock ångans fortskaffningsmedel, såsom mindre besvärligt, och jag delar med honom denna smak öfverhufvudtaget. — På detta sätt sträfvade vi uppför de ofantliga höjderna — egentligen

jordkullar, skiftande i sällsam, blodröd färgton, — som leda upp till Constantine, liggande på en upphöjd, rund platå, från alla sidor omgifven af brådjup. De lodräta klippväggarne, än formlöst skrofliga och urhålkade i hålor, än skulpturalt rundade i form af pelare tätt invid hvarandra, stupa 500 fot djupt ner i trånga, mörka dalgångar, på hvars botten flyter floden *Roumel*, slingrad som en orm kring stadens fötter. Dessa sällsamma och vackra dalgångar äro på sina ställen så smala, att dagern tränger in dit blott genom en springa af en half kilometers längd, men högst en half alns bredd.

Stormningen af Constantine 1837 under marskalken *Vallé's* anförande gjorde slut öfver hela nordafrikanska kusten på det ottomanska väldet eller, rättare sagdt, på den sjelfrådige beyen *Hadj-Ahmeds* regimente och grymma utsväfningar och tyranni. Men de franska örnarne, som nu slogo ner öfver staden och som här befästat sitt bo, äro heller icke älskade beherrskare, och det är blott den fruktan de injaga hos landets befolkning, som hindrar denna, i känslan af sin vanmakt, att afskaka det förhatliga kristna oket. Änskönt fransoserna som politiske styresmän herrska och kampera i Constantine, ha de ej tills dato lyckats att på minsta vis utplåna den gamla arabstadens genuina prägel — högst besynnerlig för europeiska blickar och tillskuren efter annat mönster än den vesterländska *fantasin* ens förmått att skapa. Än i dag förråder Constantine bjert sitt ursprung från det antika *Cirtha* — en afrikansk syster till *Carthago* — och långt före Kristi födelse kämpade här romerska legioner med *Hastrubal, Syfax, Massinissa, Jugurtha* och andra bruna söner från öknen, föga mindre vilda och rofgiriga än lejonen, inhemska i deras fosterland. — Hvem af oss har ej på skolbänkarne arbetat med att plugga i sin hjerna dessa namn och dessa krigares bedrifter! Här hade de stridslystne romarne sina heta

duster med både tvåbente och fyrbente lejon. De sistnämndes ras fortplantar sig än i dag, om än allt sparsammare, i de djupa skogarne och klyftorna af Atlas-bergsryggen, men huru ha icke menniskoraser kommit och gått här, utan att lemna andra spår efter sig än några barbariska namn, som göra omak åt skolpojkar!

Jag har dock orätt i att forntiden här *spårlöst* försvunnit. Nej, spår har hon lemnat i ruiner, som stå qvar att vittna om kraften och snillet hos de gamle, hvilkas verk ännu uppväcka beundran hos helt olika slägter, vandrande öfver dessa intressanta fornlemningar. Vi sågo många af dem under en utfärd kring och igenom staden Constantine, hvilken jag vill beskrifva så godt jag kan.

Det första man här har att bese är den nuvarande bostaden för franske divisionsgeneralen, beyens fordna palats. Denna sköna mohriska byggnad förråder på intet vis utvändigt den österländska interiör, som döljes svartsjukt bakom fyra hvitrappade murar, utan fönster och med dörrar så litet synliga som möjligt. Beyen *Hadj-Ahmed* förstod att lefva som en orientalisk herrskare och uppförde för sig sjelf Constantines residens, hvilket först lär ha blifvit fullfärdigt kort före den fransyska eröfringen af landet.

Materialierna till sitt sagoslott hopbringade beyen hvarifrån han öfverkom värderika fornlemningar, tempel, teatrar, skulpturverk, o. s. v., på det gamla Afrikas klassiska jord.

Hadj-Ahmed visste således redan på sin tid utaf begreppet *annektera* och begagnade sig af talangen, hvilket bevisas evident genom den olika stylen af talrika sköna pelare, som bilda de fyra inre gårdarne i hans palats. Springbrunnarne i gårdarnes medelpunkt, äfven de „stiligt“ hopfogade af skulpturfragmenter, försilfras, så att säga, af vattenstrålarne, som spruta högt upp emot öppen himmel, enligt den mohriska arkitekturens fordringar. Förtjusande

statyer gömma sig, likt badande grazier fuktade af det sorlande stänket, mellan små solfjäderspalmer, rosen-, apelsins-, citron-, lager-, myrten och andra mindre träd samt massor af lysande och välluktande blommor. Från den ena salen till den andra går man genom rikt skulpterade dörrar af trädslag i olika färger; bakom arkaderna kringlöpa gallerier med kuriösa fresker uppå väggarne; mystiskt fördolda i bakgrunden framskymta gemak med hvälfda kupoler, genom hvilkas kulörta glas inströmmar en skimrande dager i alla prismans dämpade färger. Golfven äro af marmor i flere kulörer, väggarnes panelningar af brokig fajans i rutor, o. s. v. Öfverallt lyser solen in och leker mellan blomstren och målningarne med ett trollskt skimmer, som talar till inbillningen sagans språk, melodiskt accompagneradt af springbrunnarnas sakta plaskande.

De sjunga samma erotiska sånger än i dag, hvarmed de fordom invaggade mohrerna i sin drömmande hvila.

Det måtte ha varit påkostande för Hadj-Ahmed att utrymma detta förtjusande residens åt de segerrike inkräktarne, som utan att låta be sig behagat hålla tillgodo med qvarteret. Nu ser man deras brokiga uniformer framskymta mellan de lätta pelarraderna, och om „la sentinelle“ — på post utanför general *Ritters* dörrar — skulle få otillbörliga distraktioner under nätter då månskenet faller försilfrande öfver fina mohriska arabesker, mellan hvilka fordom harems innevånarinnor tittade fram, — ho kan undra derpå?

Fransyska hjernor ha alltid lätt för att få vissa hallucinationer, och det påstås, att vålnaderna af mörkögda skönheter spöka här ej blott för dem, som bära soldatkepi'n.

Från *palatset* hade vi blott att göra en kort vandring till stora moskén, hvars förgård var garnerad af araber, som förrättade sin andakt, mumlande och bugande med pannan mot golfvet, utan att låta sig störas af de inträdande och utan att värdigas kasta så mycket som en blick

på oss. Två blonda, obeslöjade fruntimmer inträdande öfver deras heliga mattor, som aldrig få beträdas af mohamedanskans fot! —

Man kunde bli allt såsom litet „skuffet“ af detta totala ignorerande af ens person, — som enligt vårt tycke hade bordt göra mera effekt här i Constantine. En gammal turbanprydd man öppnade blott stum och gravitetisk för oss de konstrikt arbetade dörrarna af sandel- och andra dyrbara träslag, och derpå inträdde vi utan hinder i sjelfva moskén, — ett stort fyrkantigt, lågt rum hvars skulpterade tak, måladt i den heliga gröna färgen och uppburet af hundrade hvita marmorpelare, sågs behängdt med en ofantlig mängd lampor. — Golfvet var tjockt och mjukt belagdt med de dyrbaraste turkiska mattor, väggarne så att säga *panelade* med fyrkantiga, grannt målade porslinsrutor och fönstrens glasmålningar snarlika dem man ser i våra gamla kristna kyrkor.

Icke långt från moskén ligger Arabtorget, der det vimlade af kabyler i mörkbruna kappor, beduiner i hvit burnuss, mozabiter i *gandouras*, (brokig kaftan af tjock mattväf) turkar i vida byxor, mellan hvilkas veck hängde från gördeln af en kaschmirs sjal blixtrande vapen, negrer i en mer än *negligerad* toalett, maltheser, marokaner och öknens svartbrunaste araber. Judar finns här, som öfverallt, äfven i öfverflöd, men de ha sitt eget qvarter, der de idka handel och vandel, hvarförutom Israels barn icke kunna finna sällhet ens i Abrahams sköte. Af de ohyggligt smutsiga, trånga, uselt byggda, illa luktande gränderna i detta judqvarter kunde man aldrig dömma om rikedomen hos innevånarne, men inom de unkna murarne lär emellertid afsättas varor för ofantligt stora summor och hopas rikedomar i massa. Rikedomen på barnungar, som krälade i trängseln och smutsen, var mera i ögonen fallande och gaf ett tröstefullt vittnesbörd om att Abrahams säd

icke håller på att dö ut från jorden. Judinnorna, för det mesta feta och välgödda, syntes inhöljda i guldgula, gräsgröna, blåa, mörkröda, blommiga kjolar, randade på både längden och tvären och tillskurna efter sin egen behagliga fason, och deruppå kaftaner med vidunderliga broderier både i guld och silfver. De trängdes och knuffades mellan folkskocken, uppblandad af getter och åsnor. Man kunde förvåna sig öfver den liffullhet, hvarmed de utan hvila kunde hålla ut att gestikulera, skrika, prata och ruska på sig så, att den lilla nationella *„kouffia'n“* dansade på deras hufvud.

De mohriska arbetarbostäderna mellan hvälfda, krokiga, halfmörka gator, intrasslade som labyrinther, erbjödo ej heller taflor som man lätt glömmer. I sina *souk's* förfärdiga dessa mohrer ofta förunderligt fina och artistiska arbeten. Broderier i silke, silfver och guld äro mästerverk af skicklighet och smak. Här sågos militärskräddare förfärdiga *zuav-* och *turcos-* jackor fulla af broderier, der tvinnades mellan svartbruna fingrar eleganta silkessnodder och tofsar, der sömmades dyrbara drägter i sammet med perlstickeri för harems skönheter, der stickade skomakare af läderbitar i många färger tofflor, stöfletter, sadlar, dynor m. m., der väfdes för hand galoner, band och ganzer, och med de primitivaste verktyg åstadkommo guldsmeder märkvärdigt fina filigramsarbeten formerade till armband, halsband, örhängen och andra prydnader. Bagare och konditorer radade fram på sina disker sötsaker och bakverk, syltade frukter, kakor, brön af honung och valnötter med mera *mumserier*, som verkligen sågo välsmakande ut och hade frestat ofantligt, om de varit utbjudna på annat ställe och i andra omgifningar. Bland handtverkare-artister saknades här ej ens coiffeurerne och det fordras arabiska falkögon för att i dessa öfverbyggda verkstäders dunkel verkställa de fina arbetena.

Här voro interiörerna sådana som anstå mullvador, råttor och ugglor.

Mellan verkstäderna gjorde mohriska kaféer en effektfull diversion genom sina hvitkalkade väggar — dekorerade med de vidunderligaste freskomålningar. Kunderna i dessa kaféer hade att erbjuda desslikes mer än en målerisk anblick, der de sutto med korslagda ben radade än på golfvet än på bänkar längs väggarne, rökande med orubbligt allvar och serverade af tatuerade negrinnor, som bjödo kring laget helt små kaffekoppar i ciselerade silfverfodral, men *utan* grepar, och innehållande den svarta, doftande *kaffevälling*, som är arabens älsklingsdryck. — Ej en droppa vin eller spirituosa förtäres i dessa kaféer — det har den store Profeten satt p. för, och Koranens bud öfverträdas ej af Islams bekännare. Deraf anständigheten i allt arabens yttre uppträdande, ja värdigheten, som utmärker hans beteende och utestänger all fruktan hos främlingen, vågande sig in bland detta undertryckta folk, som djupt hatar sina besegrare, de otrogne Roumi's.

Under beskydd af hotellets ciceron *Ali* med de österländska ögonen vandrade vi omkring den besynnerliga staden — så underbar för våra ögon, att vi ibland kunde tro oss under inflytelsen af någon kuriös dröm.

Bland allt det myckna, som väckte vår undran och vårt intresse, var kanhända dock sjelfva befolkningen det mest intressanta. Vi voro ännu så obekanta med åsynen af dessa kontemplativa drömmare, som Orienten öfverallt frambringar! Och vi kunde ej se oss mätta på dem, sittande bakom sina boddiskar, försjunkna i fatalismens lugn och fullkomligt likgiltiga, som oss tycktes, om de försålde sina varor eller ej. Förnämt betrakta de hvarje ansträngning, allt sysslande såsom nedsättande för sin värdighet. Med halfslutna ögon och korslagda ben *posera* de inför åskådaren och se ut att taga lifvet såsom ett lärospån till

den orörliga hvila, den befrielse från verksamhet af hvad slag den tänkas må, hvarpå de i ett annat lif hoppas, såsom dygdens belöning. Denna bildstodsattityd passar fullkomligt till karaktären af ädelt formade, bronzfärgade ansigten med sköna profiler och djupa, stora, svarta ögon.

Efter en lång fotvandring genom sjelfva staden fortsatte vi i vagn upptäcktsresorna i Constantines omgifningar. Sedan körvägen ett par kilometer utanför stadsmuren tagit slut, lemnade vi vagnen nedanför ett skyhögt berg, och *Ali* förde oss på stigar, der vi balanserade mellan svindlande afgrunder och smala bergspass, öfver strömmar och rullstenar, men i en trakt, hvars storartade natur väckte vår förtjusning och ett sorts skrämsel. Vi nådde ruinerna af gamla romerska bad med varma källådrar och fradgande forsar, som nedstörtade lodrätt utmed bergsväggarne. Allra djupast i dalbottnen, dit vår fot ej vågade tränga, varseblefvo vi floden *Roumel,* slingrad i ormbugter kring foten af Constantine-platån. Öfverhängd här och der med naturliga broar, byggda af klippblocken, leker floden riktig „kurra gömma“. Än framglittrar dess blåa band i solskenet, än försvinner det spårlöst utan att man begriper, hvart det tagit vägen. Under hemlighetsfull sång fortsättes det dock i det fördolda, — och på långt afstånd från den punkt der man sist tog afsked af den glada *Roumel* hoppar han fram igen. Omslutna af bergsmurar ligga i stenens slätsvarfvade fördjupningar de romerska bassängerua. De fyllas af genomskinligt vatten, som är i ständig rörelse, — derifrån dess diamantlika klarhet. Härledt från *varma* källor gör det badandet i dessa bassänger angenämt till och med midt i vintern, och de fransyska soldaterna njuta i massa af *thermerna,* hvilka de praktiske romarne öfverallt förstodo att inrätta åt sig, såsom deras oundvikligaste lefnadsbehof.

Hela trakten är utmärkt af en lika sällsamt vild som

poetisk skönhet med spår på flere ställen af de antika vattenledningarne. De återfinnas äfven vid *El-Kantara* bron, hvarigenom man träder in i staden Constantine öfver afgrunderna, isolerande platån, som är stadens basis. El-Kantara bryggan, redan i gamla tider Constantines förbindningslänk med fastlandet, har blifvit många gånger förstörd och återuppbyggd. — Nu hänger den, dels uppförd på antika ruiner, stadigt mellan bergsklackarne, stödd äfven på sin naturliga kolonnad.

Åt östra sidan ligger arabqvarteret. Jag vet mig aldrig ha skådat eländigare tillhåll för menskliga varelser. Med låga smutsgråa, fönsterlösa lerväggar i qvadrater — så litet regelmässiga som möjligt och betäckta med platta tak, äfven af hopkladdad lera, — sitta dessa hus fastklibbade likt fogelbon alldeles utmed brådjupen, — hvilket kan vara praktikabelt för inbyggare med *vingar*.

Men huru de vinglösa bära sig åt att ej halka ner — barnen i synnerhet — när mörkret inbryter, det vore intressant att höra af de hvitsvepta vålnader, som vi sågo glida på randen af precipicerna fram och åter.

På ett ställe gör bergsryggen ett långt utsprång. slutande i en skarp spets. Klippan heter *Sidi-Rahed*.

Vår arab pekade på stället, vände hvitögat ut och drog sitt kaffebruna ansigte till ett sorts älskvärdt smil: — Utför denna klippa, sade han, störtade förr araberna sina otrogna hustrur, men nu är det inte mera brukligt eller ens tillåtet.

Jag kom ej rätt till klarhet, huruvida *Ali* uppfattade detta aflagda bruk såsom en förbättring eller en försämring af den mohamedanska moralen.

När vi vände tillbaka från vår utfärd, mötte vi ett långt tåg af ökenbeduiner med lastade kameler. Långbenta skångliga *kamelungar* eller föl hoppade pigga men utan allt „ungdomligt behag“ kring sina lika magra och

långbenta mammor, och vi, som för första gången sågo ett sådant tåg, spände upp stora ögon. Sednare blefvo vi nog vana dervid.

Vi passerade äfven förbi ett lyceum för gossar, der fransyska barn och arabbarn få gemensam undervisning, men någon sorts undervisningsanstalt för flickor fanns ej, sades oss, deri mohamedanskor blefve intagna.

Det är konseqvent, — ty huru skulle man genom skolbildning söka väcka själens förmögenheter hos varelser, som äro destinerade att förqväfva allt själslif inom den trånga verld, der de ända till sin död skola vegetera, — glömda och gömda som ett sorts *kontraband,* ty det är, i arabens tycke, bevis på taktlöshet och brist på folkvett, att man frågar honom om hans familjeförhållanden.

De *bättre* arabhemmen öppnas för qvinnan endast i smyg, så att säga, när hon beger sig till badet, (der timme efter timme fördrifves i en ångande hetta, som kunde göra mig galen) — eller, med mannens tillåtelse, till något besök på kyrkogården eller hos anhöriga väninnor.

I moskéerna eller i kaféerna, der männen församlas dagen i ända och sällskapa med hvarann, sätter ingen qvinna sin fot, ifall hon ej är danserska eller dessas vederlike.

Den ärbara hustruns och modrens lif är ett fängelse, som, när det brytes af döden, icke efterföljes af ett bättre lif, belöning för dygden. Mahomed har förnekat qvinnan *själ,* och sköna *Houris* intaga hennes plats i det paradis bortom grafven, som lockar muhamedanen till sträng lydnad för Koranens bud.

Men huru förmå dock ej vanans makt och missledd religionskänsla att förvilla omdömet om rätt och orätt, om det „passande“ och det „icke passande“!

Fallet är verkligen, att österlandets på allt sätt *lottlösa* qvinnor, sålänge de äro oberörda af framåtskridandets lag, finna sig ärade och belåtna med sin lott och se blott

föraktvärd fräckhet i den obeslöjade kristna qvinnans frihet och sjelfständighet.

Inom svartsjukt bevakade murar sitta dessa menskliga *puppor* i tanklös och sysslolös halfdvala, eller fördrifva timmarnes enformighet dels, som sagdt, i de mohriska baden, dels under barnslig lek med sina nipper och granna toaletter, hvaraf de kunna ikläda sig fem till sex olika kostymer om dagen, när det skall vara riktigt fint. Med tillagning af bakverk, sylter och *mumserier* lära de äfven sysselsätta sig, liksom med sqvallersystrars prat vid kaffekoppen och under förväntan på den stund deras herre och man behagar skänka dem — och dela med deras rivaler.

Detta är qvinnornas lott i „lyckliga omständigheter“.

Mig synes, att den *fattiga* qvinnans, tjenarinnans lott vore att föredraga, om man nödgades göra ett val. Under det hon förrättar sitt arbete — äfven det tunga — måste hon sjelffallet ha lof att röra sig friare och att gå mindre strängt beslöjad. Visserligen ser man henne då böjd under oket, lastad som åsnan eller kamelen, följa sin herre och „målsman“ (qvinnans *hufvud*, såsom han äfven kallas i de kristnas Heliga Skrift), men hon får andas frisk luft utan *haïk* för mun och näsa, och tåligt bär hon dertill sitt lilla barn i en påse på ryggen, under det mannen med korslagda armar går förut och röker sin *chibouk*. Så har *Al-Koran* föreskrifvit. Icke sannt, de må ha hetat *Moses* eller *Paulus*, eller *Mahomet* eller *Brigham Young*, dessa tolkare af Guds (till dem särskildt) uttalade vilja rörande „qvinnans bestämmelse“ — hvem kan med ärlig öfvertygelse förneka, att icke deras ord ha alltför stor bismak af manlig sjelfviskhet, manlig herrsklystnad och manliga passioner! — Det ser ut som skulle qvinnokönet, — lätt att anslås af sin varmare religiösa känsla, — vara utrustadt med speciell förmåga att tro orimligheter och att *kritiklöst* lyssna till profeters „gudomliga sanningar“ — och derjemte med ett sjelfuppoffringsbehof, som lätt går till öfverdrift.

De egentliga arabernas och mohrernas qvinnfolk äro strängast förslafvade, ty kabylen, gömd bakom sina otillgängliga berg, tvingar ej sin hustru — (han har vanligast blott *en,* kanske mest af ekonomiska skäl) — att beslöja sig. Negrinnor och judinnor gå äfvenledes obeslöjade.

Men de åses äfven med förnämt förakt af de rikare damerna i haremmen, städse betjenade af negrinnor och stolta öfver sin rätt att, oförhindrade af allt arbete, få qväfva sig under haïken och munduken, som i hettan måste vara ett verkligt tortyrredskap.

Mellan judar och araber herrskar för resten hätsk fiendskap, i synnerhet sedan dekreten år 1871 emanerade under juden *Cremieux'* regimente, när han i Bordeaux ledde provisoriska regeringen i sällskap med *Glais-Bizoin* och *Gambetta.* Då tilldelades judarne i Algeriet medborgerliga rättigheter, under det att sådana fortfarande förvägrades landets rättmätiga inbyggare.

Häraf har uppstått det omvända förhållandet, att juden, som fordom på oerhördt sätt förtrycktes af mohamedanen, nu gäldar detta med judränta och utarmar allt mer och mer araberna, redan förut undanträngda af fransoserna, som beröfvat dem allt socialt inflytande.

Judiska synagogan i Constantine, belägen vid *Place Négrier,* var ej synnerligen anmärkningsvärd. — Men desto mera *utanför* densamma en *narink,* — en narink alldeles efter mönstret af den öfverallt hos oss välkända och existerande, med försäljerskor af „gaml'klädr“ och andra preciosa. Se, det kan kallas ett folk med en „nationell prägel“, som ej utplånas under några vilkor uti olika zoner!

Innan jag lemnar Constantine, vill jag försöka göra en liten skizz af dess största torg, kring hvilket jag har öfverblick från våra hotellfönster. Torget, kalladt *Place Nemours* från början, benämnes numera oftare *Place de la brêche,* emedan det var härifrån fransosernas kulor först

banade dem väg in till Constantine. Till höger teatern, som för tillfället annonserar *Robert le diable.* Man vet att lefva i beyen Hadj-Ahmeds gamla residensstad, som läsaren finner!

Men tyst! Hvad är det för larm och oväsen, som hörs bakom stadsporten? Det tillväxer ideligen och antager snart proportionerna af ett oväder. Här kommer en arabisk likprocession: tåget öppnas af ett tjutande sällskap — jag vet ej om det är andelige eller verldslige ceremonimästare, men deras yttre ser ej alltför pompöst ut. Derefter bäres med långsamma steg af fyra beduiner en bår öfvertäckt med gräsgrön duk full af inskriptioner ur Koranen. Härunder hvilar den döde, utan kista, utan svepning; ty araben nersänkes i grafven lika kostymerad, som han inträder i lifvet.

Båren efterföljdes af en lika talrik som besynnerlig procession, derifrån turbanprydda hufvuden gåfvo signalen till de bedöfvande ropen med full hals: „Allah, Allah!“ Halfnakna, till och med trefjerndelsnakna gatpojkar af alla möjliga menniskoraser afsluta tåget, som styr färden till muhammedanska kyrkogården nära utanför stadsporten. Oväsendet fyller torget med folk. Men ej en qvinna syns bland begrafningssviten. Endast när tåget långsamt försvinner bakom porten, smyger här och der fram mellan knutarne ett och ett af de mystiska spökena, tittar nyfiket efter processionen genom den lilla springa, som hon har öppen för ögonen, och så smyger hon sig undan igen tyst som hon kommit med skygga, rädda steg. Ett ögonblick står torget tomt och i tystnad; Allah-ropen och de arabiska *cantaterna* dö bort småningom, — men hvad hör jag? — Skall man tro sina öron? Der spelas *Chopins* sorgmarsch och det af en ganska god hornmusik! Genom en sällsam slump efterträdes den mohamedanska likbegängelsen af en kristen; man sade oss, att det var någon civil embetsman från det

fransyska guvernörsembetet, som nu begrofs. Likvagn med svarta plymer, bekransad kista, hästar öfverdragna med långa svarta klädestäcken, korgossar, som svängde rökelsekar och prester som messade, en lång procession af herrar i cylinderhattar följande efter likvagnen, och slutligen grann fransysk militär med sin musikkorps, — allt var som det skulle vara vid en rättrogen katholiks begrafning här liksom i Europa. Inga ekipager beledsagade dock tåget. Alla gingo till fots. — Processionen var äfven glest emaljerad af araber i hvita burnusser, som togo sig mellan de kristna svartrockarne ut som vattenliljor, uppdykande ur svart kärrmylla. För våra ögon uppväckte sorgetåget inga melankoliska betraktelser, det får jag bekänna, med sitt vimlande lif! — Snart blef rörelsen än brokigare och lifligare, ty flera fransyska regimenten tågade fram öfver torget. — I Constantine lär denna ståt ofta utvecklas för att ge araberna en ständig påminnelse om den fransyska makten, äran och herrligheten; — allt till en helsosam varning för Afrikas bruna söner att hålla sig i styr och inte „mukka“. *Turkos* uti vidbyxor, broderad jacka och fez med kokett hängande tofs; *afrikanska jägare* i rikt broderade högblå drägter med mörkröda bälten, de syperba *Spahis,* grannast bland de granna i sina långa vida skarlakanskappor. Med musiken i têten paraderade de på torget och spridde sig efter excercisens slut kring staden. Spahis promenerade sitt majestät öfverallt, der de kunde väcka största uppseende och mätte landets trashöljda barn — ofta deras egna stamförvandter — med sina kustusminer. Så ser en kyrktupp ner på en gatusten! En *Spahis* anser sig förvisso stå öfver araben i sitt kringflyttade kamelhårstält lika högt, som solen står öfver jorden! Det roade oss obeskrifligt att se den komiska magnificencen hos skarlakanskapporna och den aldrig svalnande beundran, ja den djupa vördnaden, hvarmed de Olympiska gestalterna följdes af trasiga bur-

nusser och små negerflickor, snafvande i sina långa mångbrokiga skynken som höljde dem — högst obetydligt, såder „helt löst bara“. Roligast var skådespelet, när en eller annan *Jupiter Tonnans* ibland värdigades kasta en slant in i skocken, som störtade sig huller om buller i hög på hvarann för att uppfånga nådegåfvan. Då och då sågs äfven en uniformerad storhet stanna vid ett stånd utanför våra fönster och köpa småleende något glittrande skräp af tydlig europeisk fabrikation, utbjudet af en negrinna, som äfven sålde hvetebröd. Min aptit uppväcktes ej lifligt af semlorna, som omtummades af hennes svarta händer, innantill blekt liffärgade såsom apans, hvilka de frappant liknade. Man lär anmärkt, att negern har en märkvärdig förkärlek för yrken utöfvade med *hvita* materialier. Han är det mest, som kalkrappar husen, årligen renoverade här ut- och invändigt; han tvättar linnekläder, plockar bomull-, och bakar hvetebrödet, som hans qvinnor sitta och utbjuda på gator och torg. Negrinnorna äro Afrikas *pradajerskor*.

Klimatet i Constantine är ofantligt vexlande och långt ifrån godt, för europeen åtminstone. I bergsregionerna, der sommaren lär vara brännande het, äro nätterna ofta kyliga likväl och vintern kall ibland. Dessutom komma vindar från Sahara och susa öfver staden med qväfvande fläktar. För vår del fröso vi duktigt i de illa försedda rummen uti *Hôtel d'Orient* — (alla afrikanska städer ega sitt hôtel d'Orient), — som visserligen „på lek“ uppvärmdes med kol och brasor af förbrända cedrar från de härjade skogarne på Atlas-platåerna. Men jag lemnar hvar och en att dömma, huru mycken värme stannade i rummet, när kaminerna voro så inrättade, att månen sken gerad ner i dem under de mörka nätterna, som tillbragtes af oss med sömnen störd af att man frös och låg bäddad liksom på — kafvelbroar. Det var ej med anmärkningsvärd saknad

vi derföre sade Constantine farväl när vi, först per jernväg till *Batna,* sedan med diligens sträfvade mot glödande söder och — öknen Sahara.

Bort bar det för oss till *Biskra,* denna herrliga oas vid Saharas utkant, hvarest naturen liksom på *en* punkt velat concentrera paradisisk herrlighet, innan hon gör slut på allt vextlif. Der syns blott nomadaraben drifva omkring sina hjordar och sjelfva kamelen, ibland, försmäktar af törst i den heta gula sanden. Omkring och framom Biskra skönjer ögat ännu fläckar med vajande palmer mot evigt blå himmel: — det är smärre oaser med mellanrum af uttorkade, låga saltsjöar, som glittra likt snö mellan remnad stenblandad jord och rörliga sandvågor. — I januari månad finns ännu qvar något vatten i dessa saltputtar, och strida strömmar af smältande snö nerrinna från Atlasbergens höga toppar, gräfvande sig in i den skrofliga marken med djupa, för alla *hjulåkdon* halsbrytande remnor. — När dylika sällsynta europeiska uppenbarelser förete sig här, få de bana sig fram bäst de gitta, ty om någon *väg* är här ej vidare frågan. Ej ens för diligenserna kommande från Batna, hvilka rulla ena dagen till höger, andra dagen till venster om de djupa sprickor, dem solhettan öppnat på nyss förut begagnade vägar. Det är om färderna här jag i nästa kapitel vill berätta.

IV.

Jernvägsfärd mellan Constantine och Batna. — Reskamrater. — En Spahiskaptens skizzer och profetior. — Flamingos. — Diligensfärd till Biskra. — Öknens port. — Ankomst till Biskra. — Första kapplöpningsdagens slut. — Andra kapplöpningsdagen. — En Fantasia. — Tredje dagens fortsättning med kameler. — Vår altan i *hôtel du Sahara.* — Middag med „cousscoussou". — Månskenet i Biskra.

Vi hade af Monsieur Abel de la Croix fått ett rekommendationsbref till kommenderande chefen för de franska trupperna i Constantine, general *Ritter*, i händelse vi skulle bli i behof der af något beskydd — hvilket lyckligtvis ej var fallet. — Qvällen innan vår afresa besökte generalen oss artigt på hotellet och uttryckte med många fransyska fraser och komplimenter sin „regret" öfver att ej kunna bli vårt stöd under vår snart förestående diligensresa. Han, generalen, ämnade sig visserligen med fru och svägerska sjelf till Biskra, der för första gången vid öknens rand en *kapplöpning* skulle ega rum, organiserad af fransyska officerare. Under det generalen lyckönskade oss till vår tur att just inträffa der vid ett sådant tillfälle, förklarade han orsaken, hvarföre han måste låta oss sköta oss sjelfva, — dertill vi muntert svarade: „att vi bevist oss kunna göra det bra nog, sedan vår afresa från *lappars* grannland". Det var i *egen vagn* och med beställda hästar generalen skulle företaga samma färd vi anspråkslöst måste tillryggalägga i en eländig diligens, — glada minsann öfver att vi der lyckats få kupé-platserna, som äro afskilda från de andra på taket och inuti diligensen — mest fullspäckade af araber.

Utan fruktan begåfvo vi oss dock följande morgon åstad, först per jernväg till *Batna,* d. v. s. från provinsen

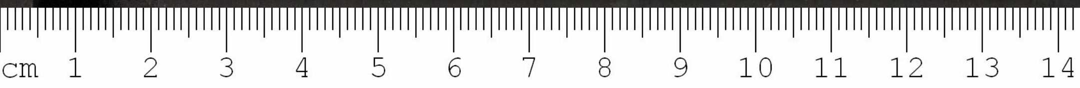
Tell upp mot „les hauts *plateaux*“ (Atlaskammen) der denna stad ligger i snöregionerna. Här tog jernvägen slut och nedstigandet mot provinsen Sahara började. Det var kallt när vi lemnade Constantine och kallare blef det ju mera vi stego i höjden. Men första klassens kupéer voro goda och vi hade hyggliga kupékamrater: en ung fransysk „ingénieur civil“; en parisare, turist, litteratör och bokförläggare, som var bekant med nordens författare, — Fredrika Bremer, fru Carlén, Tegnér, Runeberg, m. fl., kände äfven till firmorna *Frenckell & son* i Helsingfors och *Lillia* i Åbo och det intresserade *M. Lorenz* ofantligt, att vi någorlunda kände till samma saker som han; slutligen, en bussig och högrest Spahis-kapten, grann och lysande i sin broderade uniform med blänkande vapen vid sidan och i bältet. Han kände på sina fem fingrar Algeriet från Medelhafvet till Sahara, från Bone till Oran; hade slagits med både tvåbenta och fyrbenta bestar i norr och söder och berättade utan att låta be sig underbara saker och äfventyr, dem han upplefvat under bekantskap med Afrikas folk och natur, dess djur och dess odjur. Lefvat hos arabhöfdingar och njutit deras orientaliska gästfrihet i praktfulla hem, hade han ofta, der middag serverades med *ett helt får,* väl genomstekt och upphängdt från en krok i taket, så att enhvar af gästerna kunde rifva åt sig huru stort stycke han behagade, — men *med fingrarne,* ty gaffeln var ett okändt husgeråd hos Afrikas svartbruna Amphytrioner. Änskönt dessa berättelser måhända då och då uppblandades med foster af Spahis-kaptenens episka diktkonst, voro de ganska roliga att höra, utlagda med fransysk, flytande tunga. De förkortade helt angenämt för oss jernvägsresan öfver de ödsliga bergstrakter, der leoparder, lejon, hyenor, schakaler och dylika mindre välberyktade innevånare kunna mötas, sades oss. Lägre ner, der man börjar känna till tropikens solglöd, finge man äfven göra skorpionernas angenäma be-

kantskap. Och hvad diligensfärden beträffade, som för morgondagen förestod oss, kunde vi bereda oss att stjelpa minst en fem, sex gånger på vägar, som äro inga vägar alls och der konduktören har att söka sig fram genom nerrinnande bergsfloder, stenrösen och skrofligheter hvari hjulen vicka fram och tillbaka med vådliga följder för armar och ben. — Men i stället väntar er äfven här praktfulla uppenbarelser, försäkrade kaptenen. Se der t. ex. — han pekade på två mindre saltsjöar som lyste på afstånd — der invid stränderna uppehålla sig flamingo-flockar, i hvilka minst finnas tiotusende af dessa vackra foglar med hvita halsar, rosenrödt bröst och vingarne tecknade med svart i kanten. Vänta, vi komma straxt till stället; här få ni se en skön och sällsam anblick!

Alla näsor förseddes med lorgnetter och stuckos nyfiket ut genom kupéfönstren, alla ögon spejade så vidt och bredt öfver stränderna som de förmådde. Ingen fick njuta af den utlofvade synen! Ej en enda fogel syntes till med bröstet couleur de rose och svarta vingar! Men saken var den att det redan började skymma! Flamingos lågo nog der och garnerade stränderna; — „det gjorde de alltid“, — bedyrade kaptenen, som, hvarje gång han passerade här, brukade skjuta hela flockar af dem. — „Den ljusa randen mot strandklipporna, sade han, ser ni icke . . . der, der vid horizonten skimrar en ljus, en rörlig rand . . . det är flamingos, ingenting annat än flamingos!“

Vi fortforo att se rakt ingenting och „rörligheten“ vid horizonten var ytterst tvifvelaktig . . . men det var naturligtvis skymningens fel. Bättre lycka en annan gång, tröstade vi hvarann inbördes och tänkte på återresan. Då skulle vi passera samma ställe vid ljusan dag, och få se den märkvärdiga „ljusa randen“ förvandlad till tiotusende rosenfärgade fogelbröst. Hvilken syn!

Efter natten tillbringad i Batna — lika kort lyckligt-

El-Kantara (öknens port). (Se pag. 137).

vis som ohyggligt kall — kröpo vi kl. 5 om morgonen i diligensen afgående till *Biskra.* Kupén i dessa diligenser har alltid tre *afskilda* platser och två af dem upptogo vi. Den tredje hade Monsieur Duléry, — den unge civilingeniören, vår reskamrat från föregående dag. Färden räckte tretton timmar och det säger sig sjelf, att den blef rysligt tröttsam. Vi skakades utan tecken till banad väg öfver småsten, inuti vattuflöden, som gingo upp till axeln på hjulen, mellan breda remnor i den förtorkade flinthårda jorden och gjorde de vådligaste svängar under full karrier — ty dessa beundransvärda arabhästar galopperade nästan hela tiden och ombyttes märkvärdigt sällan. Och tänk! — de af Spahiskaptenen så hemskt bebådade stjelpningarne uteblefvo till vår glada öfverraskning.

Men för hvarje vådligt tillbud, för hvarje lutning af diligensen, som hade en utmärkt skicklig kusk, bugade sig den unge fransosen och kungjorde med komiskt allvar:

— Det blir ingen stjelpning af den här gången, mina damer! —

En andra, en tredje, en fjerde, en femte gång och fortfarande under hela dagen blefvo våra skrämskott förvandlade till skrattsalfvor af samma humor i den punktligt af Duléry afgifna rapporten: att det icke heller *den här gången* „ville blifva något utaf“.

Ja, vi djerfdes skämta af hjertans lust, — ordentligt drifva med den manhaftige Spahiskaptenens dystra profetior!

Fullkomligt helbregda uppnådde vi vid middagstiden stationen i den första oasen, *El-Kantara* (öknens port), öppnande, mellan höga, lodräta klippor genomlupna af en hvitskummig flod, utsigten öfver en skog af 15,000 yppiga dadelpalmer*) och den första anblicken af ökenranden i fjerran.

*) Palmerna hålles räkning på af franska regeringens agenter, som af infödingarne utkräfva skatt för hvart fruktbärande träd, uppgående till 60 centimer.

O, denna vy är en af de storartadt praktfulla! — Jag ville kalla den *högtidlig,* sedd ifrån bron, som är kastad öfver floden mellan de nära till hvarann hopträngda klipporna! Här förtärdes en knapphändig middag, och jag fruktar för att kaffet serverades med kamelmjölk åt dem, som ej nöjdes med *café noir.* Och så fortsattes färden under samma vådor för stjelpning och samma tur att slippa undan med blotta skrämseln och M. Duléry's: — „Ce n'est pas encore pour cette fois!“ Mörkret hade redan inbrutit, när diligensen aflemnade oss med hela armar och ben vid *hôtel du Sahara,* det enda hotellet i oasen Biskra, der vi, allt fortfarande beskyddade af vår vänlige lille *Res-Nisse,* fingo två rum, primitivt möblerade visserligen, men vettande utåt en altan, som upptog hela husets fasad, och dit vi ensamma hade tillträde. Öfver gatan hade vi utsigt åt en stor trädgård med en hel hop af tropikens buskar och trän, hvaraf jag blott till namnet kände korkträdet, palmerna, sykomorer, plataner, mimosor, orange — och fikonträn, m. fl. — Magnolior, daturor, accacior och andra vackra buskväxter stodo redan i full blom mellan callor, kaktus och aloë. Men det var blott obestämda konturer af allt detta, som skymtade för vår blick, ty mörkret hade, som sagdt, inbrutit och månen var än ej uppgången. Trötta som vi voro af färden, — hvilket må förlåtas oss — beredde vi oss att gå till hvila, då, plötsligt, en sällsam musik nådde våra öron och piggade upp våra domnande lifsandar fullkomligt. Vi skyndade ut på *vår* altan och sågo hela långa gatan nedanför densamma vimla af besynnerliga skepnader, i hvita burnusser, i brokiga kaftaner och andra både möjliga och omöjliga kostymer, somliga blott med de knappa dimensionerna af små förkläden.

Hela detta sällskap uppstämde en musik, hvarom man ej kan göra sig en idée i Europa: — pipor, tamburiner, rörflöjter, tam-tam accompagnerade det vildaste tjutande af

menniskoröster (sångarkören „Muntra musikanter“ i Biskra), under det brinnande facklor svängdes omkring som utslungade tusende gnistor i den dunkla rymden.

Vi fingo genast förklaring på uppträdet. Första kapplöpningsdagens slut firades, och hvad vi här sågo var negrernes återtåg, efter den första i Sahara anordnade fest, med hvarjehanda muntrationer och „folklekar“, sådana, som uppklättring på oljad stång, kapplöpning i säckar, bollspel, och prisutdelningar .... „tout comme chez nous“.

Denna prisutdelnings originalitet bestod *här* uti att „un prime“ öfverlemnades åt den *fulaste* af negrerne som voro denna dags hjeltar. Hela publiken sades ha varit ense om att den lycklige pristagaren vid denna „concours“ blifvit belönad med fullkomlig opartiskhet och varit ovedersägligen förtjent af segrens pris.

De två följande dagarne skulle egnas åt kapplöpning med hästar — och kameler.

Nog hade vi en *bondtur* att inträffa i Biskra just vid ett sådant tillfälle — och ännu till att få rum i stadens enda hotell! Det hade vi att tacka slumpen för, som hindrade de personer, hvilka beställt rummen, att komma hit, hvarigenom de stodo lediga för oss. — Duléry hamnade någonstädes i sällskap med allehanda färgade rumkamrater, men lugnades af hotellvärden med en försäkran om att ingen af dem likväl „svärtade af sig“.

Mitt första uppvaknande i Biskra skall jag aldrig glömma.

Det dagades, men solen var ännu ej uppgången, när jag skyndade ut på altanen att helsa dess första strålar. En balsamisk luft slog emot mig, och för min blick låg vår vidsträckta trädgård med sin afrikanska växtprakt och de saftiga, mångfärgade blommorna och bladen vid foten af enskilda palmgrupper, hvilkas kronor majestätiskt vajade för morgonvinden. De raka stammarne sköto högt mot

skyn och aftecknade sina konturer med beundransvärd renhet på fonden af en himmel, hvars blåa färg, i synnerhet norrut, jag hittills aldrig kunnat göra mig en föreställning om.

Att tala om ett himla*hvalf* här vore ett uttryck som ej kunde begagnas, ty utan gräns, genomskinlig som safiren, lätt som ethern, höjde sig den omätliga rymden öfver mitt hufvud. — Det var blott mina svaga synnerver, tyckte jag, som hindrade mig att blicka in i evigheten genom detta vidt öppnade fönster.

Östra himlakanten färgades i detsamma af ett rosenrödt sken, som hastigt öfvergick till guldglans, lätt och mjukt återkastad mot palmernas långa bladspetsar. Allt dallrade med ett förtrolladt skimmer; det susade sakta genom de höga grupperna likt suckar af vällust och morgonfröjd. Jätteträdens veka, smidiga blad viftade och vinkade med obeskrifligt behag, vända af en lätt bris mot öster, liksom en välkomsthelsning till solen.

Blixtsnabbt framrullade dess strålande klot öfver horizontens rand, hvilken derefter sammansmälte med ökenranden i ett gränslöst fjerran, der ingenting mera afbröt de gula sandvågornas enformighet, om ej då och då en tjusande hägring. Intet buller störde denna högtidsstund. Staden var folktom och låg så stilla i den herrliga morgonbelysningen.

Plötsligt klang öfver mitt hufvud ett jublande „qvivitt! qvivitt!“

En svala klöf som en pil luften med sin snabba vinge och kretsade muntert omkring mig i tusen qvicka skärningar.

Huru älskvärd, huru bekant ljöd ej hennes sång i mitt öra, lik en kär refräng, hvilken jag kanske hade hört från något trefligt näste under ett finskt tak!

Jag tyckte mig fullkomligt förstå svalans glada helsning: —

— Qvivitt“, sade hon, har du också kommit hit? Qvivitt, qvivitt! är här icke vackert och är jag ej lycklig att ega vingar, som bära mig hit alla vintrar?

Tårar fuktade mina ögon och i djup rörelse sträckte jag mot höjden mina hopknäppta händer, tacksam för denna stunds onämnbara njutning. Ingen aning om skapelsens fulla herrlighet, om jordens idealiska skönhet och himlarnes genomskinlighet hade tillförene genomträngt min själ på detta sätt och höjt hela mitt väsen nästan ur stoftbanden! Det kändes som om svalan lånat mig sina vingar åtminstone för ett flygtigt ögonblick!

Aldrig skall denna morgonstunds minne förblekna hos mig!

Men timmarne framskredo, och vi nedstego till frukosten. Den första vi mötte i vestibulen var general Ritter hvars utseende hvarken tydde på poetisk stämning eller öfversvinneligt sällhetsrus. Han kom emot oss, skakade hand med oss och sade uti melankolisk tonart, deri en viss snopenhet låg gömd: — Vi ha haft en obehaglig hitresa, jag och mina fruntimmer! — Vi stjelpte i ett dike, ena vagnshjulet gick sönder och min hustru fick gå nio kilometer i solhettan till fots, så att hon nu ligger på sin soffa orörlig och ledbruten! —

— Hvilket bevisar sanningen af ert fransyska ordspråk, mon général, svarade jag: „Il y a un Dieu pour les amoureux, les ivrognes, les fous et — les touristes!“ — Detta fjerde species har jag sjelf lagt till de tre första dem ni säger, att vår Herre tagit under sitt speciella beskydd·

— Er resa gick således lyckligt, mesdames?

— Utan det allraminsta äfventyr, ehuru en diligens, der man har araber bakom sin rygg, öfver sitt hufvud och under sina fötter, ej invaggar en i drömmar om alldeles oblandad lycksalighet.

Generalen påstod sig dock, skrattande, afundas oss vår lycka att stå vid vårt gemensamma mål med obrutna lemmar. Nu fingo vi genom honom äfven reda på kapplöpningens program för dagen och invitation att taga plats på de åskådareläktare, som blifvit uppresta straxt utanför staden, för den antagligen något brokiga publik, som skulle samlas att åse kapplöpningen — ett *Epsom* eller *Long-Champs,* som på denna ort bar namnet *Sahara.* — Ty kappränningsbanan sträckte sig utåt öknen och deltagare i leken skulle utgöras af minst 10,000 araber med sina chefer och *kaid'er;* dessutom rena nomadstammar kommande från grannskapet af eqvatorn med vanliga kameler och en egen kamelras, gråhvit till färgen och snabblöpande. I sällskap med Duléry intogo vi vid 11-tiden de oss *octroyerade* estradplatserna och man kan tro mig på mina ord, när jag försäkrar, att vi här befunno oss i ett sällskap, som för oss hade *nyhetens behag.* Kabyler, mozabiter, judar, judinnor, Afrikas mörkögda barn i alla nyanser från svart till ljusbrunt vimlade här uti högtidsskrudar och en oöfverskådlig krans af vida burnusser med kamelhårsrep lindade i många hvarf om turbaners hvita hucklen flätade sig, sittande på korslagda ben, kring hela den ofantliga bana, som de täflande ryttarne hade att genomlöpa. Jag tror ej någon europeisk häst skulle i sporrstreck kunna genomila en så vidsträckt rymd utan att störta, men de lätta arabiska springarne med sina eldiga ögon, fina ben, smidiga halsar och ljusröda näsborrar gjorde två hvarf kring banan och stannade derpå tvärt med sina lika senfulle och smidige ryttare framför åskådarläktarne, i hvilkas medelpunkt den fransyske generalen med hela sin stab och sin familj tronade. Några andra fransyska officerare med sina fruar voro grupperade omkring i vidare kretsar och arabhöfdingar i blått och purpurrödt sammet, med de rikaste guld- och silfverbroderier, silfverskirs turbaner och dyrbara vapen — en och

annan till och med dekorerad med fransyska hederslegionen — vandrade stolta och furstliga till hållningen nedanför estraderna, samtalade med de franska militärerne, höllo vad med dem och hvarandra och syntes ytterligt intresserade, liksom hela publiken för öfrigt, af en sport som så måste anslå arabens sinne och ännu var så ny här.

Dyrbara ekipager fulla af beslöjade fruntimmer sutto på en honett distans och sågo på herrligheten, men det föll ingen in att närma sig denna hemlighetsfulla krets — heltvisst höfdingarnes hustrur och döttrar eller andra rika och förnäma damer ur haremmen. Otroligt grannt utpyntade judinnor, somliga af strålande skönhet, intogo äfven platser på estraderna; vi hade några sådana bredvid oss och bakom. Hela vagnslaster af sminkade, tatuerade och lysande profkartor på det täcka könet i bronserad hudfärg syntes äfven här och der på den vida slätten. Men utan „haïkens“ beskyddande höljen, hvilka dessa hade afkastat, få mohamedanskorna så litet anseende, att man ej offentligt bevärdigar dem med den minsta uppmärksamhet.

Som vanligt gjorde de granna fransyska uniformerna mellan alla hvitsvepta arabflockarne samma effekt som påfåglar insläppta i fårahjordar, der negrerne uppträdde som de svarta fåren. Småningom voro alla åskådarebänkar till trängsel fyllda och vimlet af den tvåbenta och fyrbenta publiken nedanföre obeskrifligt, middagssolen nådde sin höjd, och kapplöpningen tog sin början med smattrande gevärssalfvor och fanfarer.

Beridna dels af franska officerare och deras jockeyer, dels af araberna, inträdde nu i front fem, sex, till och med flere täflande hästar på kappränningsbanan, störtade med ljungeldens fart framåt och följdes med tusendetals svartögda blickars spändaste intresse. Segervinnarne applåderades med stormande ovationer och ett oväsen, som vann betydlig kraft genom tillskottet af fanfarer från arabernas

orkester invid prisdomarnes tribun. Täflande efterträdde täflande, intresset slappades ej en minut, huru länge än leken räckte. Den återtogs af nya täflare i deras ställe, som med större eller mindre framgång nått målet. Ändtligen kom arabernas tur att ensamma få lysa på skådebanan. I våra ögon var detta det roligaste att beskåda, — men nu ökades farten ända till vildhet. Nästan liggande framstupa öfver hästhalsarne, genomlupo ryttarne den ofantliga banan på betydligt kortare tid än fransoserna, och på det stora afståndet, som skilde dem från åskådarne, hade de frappant likhet med stora hvita foglar flyende med bevingad fart utåt ökenslätten. Häst och ryttare sammansmälte med hvarann till *ett* på detta afstånd, och man torde i vår verldsdel få söka efter jockeyer, hvilka sitta fastsmidda i sina sadlar, så som dessa afrikaner.

Men afslutningen af denna dags fest blef en lysande öfverraskning, som ej stått upptagen på programmet.

Det var en *fantasia,* — d. v. s. simulacre, som stundom utföres vid exerciser af Spahissqvadronerna.

Den började med döfvande skottsalfvor. Derpå uppställde sig den magnifikt välberidna sqvadronen i två led, det ena tätt bakom det andra; de intill tänderna beväpnade männen, med lysande hvita turbaner och hästarnes guldbroderade schabraker och dyrbara betsel ordentligt bländade ögat, insvepta i glödande solsken, såsom de här uppenbarade sig.

En signal gafs — och så gick det löst. Som en vild siroccovind jagade hela denna oförlikneliga ryttarskara utåt banan.

Ett med sina hästar likt mytologins *Centaurer* aflossade truppens flygande demoner, midt under loppet, karabinerna med ena handen, under det den andra drog sabeln ur slidan och höll den som en flammande blixtstråle högt öfver hufvudet, svängande den blanka klingan i luften.

Det lär vara Spahis' sätt att göra attack mot fienden och hvad som nu var lek — för ovana ögon redan fruktansvärd som sådan — det måste vara ett lika gräsligt som skönt skådespel, när det utföres på fullt allvar, accompagneradt af kanonernas orkester.

Någonting jemförligt med hvad vi nu hade för ögonen torde vår qvinliga inbillningskraft ej kunnat förut ens i vilda feberdrömmar framalstra! Jag tror knappt jag drog andan en enda gång under denna diaboliska hetsjagt öfver ökensanden, hvilken dessutom bedöfvade alla sinnen genom hästhofvarnes stormande slag mot den hårda banan, fanfarernas skrällande och bösskottens rullande åskor.

Fantasian gjorde i sanning skäl för sitt namn!

Nästan gripna af svindel, alldeles öfverväldigade, utom oss, tyckte vi oss försatta i en öfvernaturlig tillvaro, ett sorts *haschis* rus hellre än verklighet. Åsynen af denna djerfva ryttarskara, der de fleste hade afrikanskt blod i ådrorna, hade någonting jemförligt med stark feberyrsel. Den omgifning, hvari vi sutto infattade på estraderna, bidrog just icke heller att „nyktra opp" vår fantasi.

Hvarken kostymerna eller ansigtena voro sådana, att man genom dem kunde lyckas få fast fot igen på hvardagslifvets mark, och föga kännande af hvarken hunger eller törst, brännande solstrålar omvexlande med skarpa vindstötar, trötthet eller andra lekamliga förnimmelser, sutto vi på våra åskådarebänkar timme efter timme, utan att tala många ord med hvarann eller med vår ledsagare, M. Duléry, för att ej förlora det minsta af sceneriet, som i hvar stund vexlade inför våra ögon.

För att öka nervspänningen, hörde vi efter *fantasians* slut dofva meddelanden om en nyss timad katastrof dervid. I en af ryttarne aflossad karabin hade kulan blifvit qvarlemnad af vårdslöshet — kanske af hämd, ty man hade

här att göra med afrikaner — och skottet hade gått rakt in i ryggen på den framför ridande Spahis-soldaten!

Men som död satt mohren ännu qvar orörlig i sadeln, tills sqvadronen nådde målet och åskådarne hade ingen förnimmelse af händelsen, medan de applåderade frenetiskt det lysande skådespelet. Men, bah! Det var ett just såsom mera dramatiskt slut blott på leken! — En arab mer eller mindre . . . . „c'est si peu de chose!“ sades här med små axelryckningar.

När vi ändteligen sent på eftermiddagen lemnade kapplöpningen med alla andra från estraderna, återvände vi till *hôtel du Sahara* för att få någonting till lifs, hvilket icke var en öfverflödig omsorg. Skada blott att middagarne i det inre af Afrika just icke tillfredsställde i allmänhet våra europeiska gommar; men sättet att servera gästerna här, vid små bord för högst fyra personer, är trefligt och ger en tillfälle att se sig tillgodo med ett visst oberoende och sluta sig tillsammans med sina bekanta. Det pittoreska i hotellets matsal utgjordes nästan förnämst af uppassarne. Vår *garçon* var en utmärkt vacker och ståtlig mohr, turbanprydd och kostymerad i lysande färger och tilltalad med namnet *Aben-Hamet,* liksom hjelten i Châteaubriands „*Den siste Abenceragen*“. Kanske sågo vi här framför oss en ättling af Granadas besegrade konungaslägt, som qvarlemnat så många sager och herrliga minnen af sin orientaliska byggnadskonst på Spaniens jord! Nå, hvarför icke?

På det sagoområde, dit ödet nu hade kastat oss, två flyttfoglar från högan nord, kunde hvilken romantisk förmodan som helst nästan vara berättigad och tillåtlig! Vi hade ju *Abd-el Kader* till daglig guide vid våra utfärder, hvarföre skulle vi ej till bordsuppassare kunna ha „den siste Abenceragen!“

Hela denna dag från arla morgon till mörknande natt stod det skrifvet i stjernorna, att vi skulle lefva under en jemn förtrollning.

När vi efter middagen uppsökte vårt logis och uträdde på altanen, hade solen redan nerrullat vid ökenranden.

Hela nejden låg öfvergjuten af fullmånens sken — (vår tur förunnade oss äfven fullmåne under vistelsen i Biskra) — men ljusare, mera genomskinligt och förklaradt än det, som äfven i de skönaste Augustinätter sprides ner från nordlandens bleka himmel. Badande i denna underbara klarhet, stodo palmernas mörka grupper, höjda öfver alla andra trän omkring oss, postande som allvarsamma skiltvakter framför den gränslösa ökenslätten, med sina hägrande aningar om sagolika land i fjerran. Hur man andades lätt i den skira, sommarljumma luften, bemängd med vällukter från trädgården midt emot! Icke tecken till fukt eller kyla! Inga besvärande insekter denna tid på året. Hvilken januarinatt!

Oberörda af trötthet eller öfverhufvud något störande intryck af lekamlig art, sutto vi på vår altan och insöpo denna afrikanska ether-luft af oanad renhet. Vår reskamrat Duléry höll oss sällskap och långt inpå natten filosoferade vi här, berättade ur vårt förflutna lif för hvarann och gjorde upp planer för nästföljande dagar.

Programmet för morgondagen bestod naturligtvis i den fortsatta kapplöpningens annonserade nöjen.

När nästa morgon grydde, satte vi oss alltså igen i rörelse och återtogo gårdagens platser. Publiken gaf ej heller nu efter i liflighet. Stort tillopp af intresserade täflare om kapplöpningsprisen, som utdelades i en upphöjd paviljong, uppförd i banans centralpunkt. Men det långa afståndet och folkmassorna, som trängdes deromkring, hindrade oss att upptäcka, hvari dessa pris bestodo.

Antagligen lämpades de efter majoriteten af kapplöpares smak och i denna kan intet nöje gå upp mot ryttaresporten. Araben sätter i första rummet bland sina ego-

delar sin häst, i det andra sina kameler och fårhjordar och slutligen i det tredje — sina barn och sina hustrur, d. v. s. slafvinnor.

Såsom en omvexling i andra dagens kapplöpningsprogram var införandet af kameler på banan. I långa rader defilerade de fromma, långbenta djuren förbi oss med hvar sin arab hopkrumpen öfverst på puckeln. Men nu deltog i egentlig täflan endast en ras ökenkameler från grannskapet af eqvatorn, hvitgrå till färg, snabblöpande och ännu högre och skångligare än deras bruna kusiner. De med så här mycken ståt obekanta djuren sågo under dum förvåning omkring sig, nickande komiskt högtidliga åt hvarann med de långa halsarne och blickar som inneburo en underfull fråga, hvad detta var för ett lif och lefverne och hvad de sjelfva hade här att göra. Att springa i kapp med strutsarne i ökensanden, detta voro de vana vid, men icke vid så här oförnuftigt fläng bara för nöjes skull, — d. v. s. *menniskans* nöje.

Äfven *fantasian* upprepades den andra kapplöpningsdagen, men i mindre skala och denna gång utan att någon arab satte klippingen till.

För att i alla former göra bekantskap med ortens „couleur locale“ läto vi vid middagen servera oss den inhemska läckerheten „cousscoussou“ — en sorts torr gröt, ej olik rysk *kroutaïa kascha.* I midten af fatet var en grop i gröten, och här lågo fårsteksbitar, hvita bönor, ärter, krukrussin och dadlar i en röra; hvartill yttermera hörde en sås af ohyggligt starka ingredienser, deri cayenne-pepparn dominerade. Duléry åt alltsammans med vana och god aptit, men denna mixtur var ej gjord för våra finska magar och hade troligen bränt hål i strupen på oss om vi förtärt den. Blotta lukten förorsakade oss hejdlösa nysningar och pressade tårar ur våra ögon.

Äfven denna afton blef sömnen oss ej möjlig, förrän

tröttheten öfverväldigade oss, ty det österländska månskenet höll oss timme efter timme qvar på vår altan, liksom i en stilla förtrollning. Skimret, hvitare än solljuset och genomskinligare än kristall, svepte om alla föremål sin förklaring, som förvisso hade någonting öfverjordiskt. Skärpta med kikare ilade våra blickar utåt öknen och tyckte sig intränga i en obekant rymd, lika omätlig som den mörkblåa etherns öfver våra hufvuden. — Man har ju ofta hört omtalas dennas färgton; penslar och pennor ha gjort tusende svaga försök att beskrifva densamma; — men det verkliga förhållandet är att den städse varit och städse skall bli — *obeskriflig*. Stjernorna simmade liksom små glimmande punkter i detta azurhaf — men äfven de bleknade alldels bort inför den sällsamt intensiva *hvitheten* af månskenet. Så sutto vi då här vid öknens rand, i detta Biskra, dit länge en underbar längtan drifvit oss, der palmer susade öfver våra hufvuden och der vi drucko en luft, som liknade Olympens nektar! Under vårt turistlif ha många af de illusioner svikit oss, dem vi på andras beskrifningar byggt oss i förväg. Vidtbesjungna orter och utsigter ha ej motsvarat våra förväntningar, men lemnat oss kalla. Oasen Biskra deremot öfverträffar allt hvad fantasin skönast målat för oss och vi äro mer än belönade för det lilla mått af raskhet och uthållighet, hvarmed vi köpt oss en njutning och förvärfvat ett minne, som skall följa oss så länge hjertat klappar!

V.

Ökenvandringar. — Sidi-Oukba. — Dess gator, arkitektur och befolkning. — Arabens takt och „savoir vivre". — Tiggeriets industri, ett menskligt företräde framför djuret. — Diner under en dadelpalm. — Monsieur Landons trädgård. — Månskenspromenad i Biskra. — Arabiskt café med danserskor af *Ouled-Naîl* stammen. — Soiréer i öknen. — «Tusen och en natt«, berättad uppå originalspråket. — Varma svafvelbad. — Gamla Biskra. — Afsked från vår altan. — Återfärd mot norden.

Den 29 januari, vid det en *vintersol* öfver Biskra glödde varm såsom någongång under högsommaren hos oss, lemnade en char-à-banc *hôtel du Sahara* och rullade bortåt öknen, kuskad af en mohr i röd „chekkia", vida pantalonger och kort, broderad jacka. På kusksätet bredvid honom satt en ståtlig arab i turban och burnuss, hvita som snö båda, och inuti den lätta öppna vagnen befunno sig två finska fruntimmer och en ung fransos.

Målet för färden var *Sidi-Oukba*, den aflägsnaste af några smärre oaser söderom Biskra.

Sidi-Oukba har i sin arab-by en moské af de äldsta som finnes, härledande sig, säges det, redan från Mahomets tid och inneslutande ett stort islamitiskt helgons ben, — hvarföre många rättrogne vallfärda hit. Till dessas antal vet jag ej med säkerhet, om de ofvannämnda resande i *char-à-banc'en* kunde räknas, men de fingo i alla fall späka sin lekamen, som om de varit rättrogna. Någon tillstymmelse till väg fanns naturligtvis här ingenstädes, men slätten erbjöd tillräckligt utrymme för det lätta ekipaget att söka sig väg sjelf. Man njöt af det fullaste oberoende härutinnan! — Stor sak i några halsbrytande slingringar, der den utaf solhettan remnande marken satte djupa sprickor

eller diken såsom små hinder, att på lek öfverhoppa! Emellanåt måste äfven rinnande floder öfverfaras, hvilka denna årstid bildas af smältande snömassor från provinsen *Tells* höga berg, men aldrig föranledt byggandet af *broar* — en okänd lyx på dessa orter.

Fördjupningar i sanden mottogo här och der små runda vattenpölar, som lågo omkringkastade, såsom egendomliga speglar med ramar af sandsten förgylld af solen. Uttorkade puttar, hvaraf blifvit hvita saltlager, gjorde äfven glänsande effekt i öknens enformighet. Vår lilla vagn plaskade alltjemt i någon improviserad flod, som gräfde sig skummande fåror, så djupt, att våra hjul sjönko ner till axeln och vi sjelfva löpte fara att få ett opåräknadt bad. Vattnet yrde om oss under genomfarten; men vår kusk var beundransvärdt skicklig och jag ger honom ännu här i trycksvärta en „mention honorable", för att vi undsluppo med hela lemmar igenom de vådligaste tillbud.

Men naturligtvis fick man hålla i sig med händer och tänder för att ej förlora balansen, och några utrop af förskräckelse beledsagade visserligen de våldsammaste krängningarne. Då vände alltid Abel-el-Kader sitt intelligenta ansigte med de mörka österländska ögonen inåt vagnen och smålog lugnande. — Monsieur Duléry på sitt håll försummade ej heller nu att med sin skälmaktiga, välkända min tillkännagifva: — „vi stjelpa icke *denna gång*, mesdames!"

Våra små parasoller hade troligen blifvit ett otillräckligt skydd mot de nästan lodräta solstrålarne, om ej friska briser från öknen svalkat luften och gjort den outsägligt ljuflig. Januari är här en högst behaglig månad. Då och då möttes långa tåg af ända till 50—60 lastade kameler och åsnor framdrifna af sina egare — *lätt draperade* och med nakna armar och ben, men med tjocka turbaner på hufvudet.

Kring några små källådror, ännu på somliga ställen

framqvällande i sanden, liksom svaga försök af moder natur att uppfriska den förtorkade ödsligheten, sågos araber ha uppslagit tält af kamelhårsmattor och omgärdade af tistelqvistar, såsom af en låg mur — troligtvis ett värn mot ormar, skorpioner o. d. Hundar, som ej ingåfvo lusten att närma sig tälten, lågo innanför muren på vakt och nomadfamiljen med barn och husdjur framtittade från de brungrå, låga bostädernas öppning.

Den *sällskapskrets* man såg röra sig härinom hade för våra blickar en obestridlig originalitet, och det halfnakna yngel, som rullade sig sjungande och tjutande i kretsen, ingaf någon tvekan, huruvida vi borde klassificera dem till djurs eller menniskors species. Dessa nomader kommande från det innersta af Sahara tälta såder i frihet, hvarhelst de finna ett strå till näring för sina hjordar och en droppe vatten att läska sig med. De taga dagen som den kommer och njuta sitt sorgfria väsen under en himmel, som aldrig förmörkas af ett moln. Deras lefnadsbehofver reducera sig till det minsta möjliga, ty den äkta araben behöfver för att lefva nöjd, knappt annat än frihet, sjelfständighet, luft och sol. Randen af hans öken är den säkra borg, bakom hvilken han förskansar sig undan den påträngande civilisationen, den han hvarken älskar eller eftersträfvar, med sitt ordnade samhällsskick, som är honom en boja, med sina fasta bostäder, som förqväfva honom och med sitt arbete, sin sträfvan och äflan, som han afskyr.

Fullkomligt likgiltig för de materiella förbättringar odlingen skänker, sätter han ej det allra minsta värde på dem; och europeerna skola få svårt att införa ordet *komfort* i hans lexikon. Men han har sina sällskapsnöjen och idkar dessa, förnämt *nonchalant,* under det vandrande „high life“ han för, med fullkomlig sjelfbestämningsrätt.

Vi åkte ofta förbi dylika „piqniquer“, der barbente figurer spelade i sanden kort, schack, domino eller andra

sällskapsspel i arabstyl; der dylike drucko kaffe sittande med benen i kors på den heta marken under tältet eller lerhyddan, eller der andra spöklika skepnader slutligen togo sig sin middagslur, *utan hufvudkudde* och midt i solskenet. Här åter lekte flockar af sprittnakna barnungar boll med apelsiner och bambukäppar och mumsade dadlar ur öppna fårskinnssäckar. — Alla gingo lediga och sorglösa, blott qvinnorna buro bördor, vandrande med krökta ryggar bakom sina tomhändte herrar och män, hvilkas majestät blott tillät dem att röka sina långa pipor.

Under flere timmar hade vi redan tågat öfver ökensanden *utan stjelpning* och förkortande vägen med muntert prat, som jag kallade „predikan i öknen“ i anledning af en och annan vänlig moralkaka dedierad till M. Duléry; — vi hade äfven sett hägringar framställa i ett oändligt fjerran haf och lunder i sväfvande trollskimmer, och hettan började förorsaka oss en viss dåsig trötthet. Då sågo vi ändteligen palmer vajande i vinden och bakom dessa skymten af en arabby. Det var *Sidi-Oukba*, denna besynnerliga hopgyttring af sammankladdade lerväggar och smuts, *utan* tak eller med helt platta sådana, låga dörrar, hvarigenom man nästan krypande måste inträda och intet tecken till fönster. Så kräfver den islamitiska arkitekturen i dessa tillhåll, som kallas arabbyar i öknen. I *Sidi-Oukba* var ej ett enda europeiskt hus tillfinnandes; österlandets genuina stämpel låg påtryckt här öfverallt; och på de labyrinthlikt trassliga *gatorna* (!) vimlade pratande och skriande varelser under *dolce far niente.* Af deras större och mindre dimensioner kunde man dömma, om de voro barn eller fullvuxna, men af hvilketdera könet utredde kostymen ej med fullkomlig bestämdhet. — Dock förmodade vi, att de obeslöjade medlemmar vi kunde urskilja af det *täcka könet* voro i minoriteten och egentligan framvisade sådana exemplar som af lättfattliga skäl befriades från pligten att be-

slöja sina yttre behag, — oskadliga till och med för afrikanska blickar.

Med anmärkningsvärdt lugn och höflighet tilläto dessa halfvildar hvita främlingar att besöka deras moské och tränga fram ända till deras helgons graf. Änskönt de omringade oss och följde oss med sina svartögda blickar, buro deras solstekta fysionomier hvarken uttryck af gapande förvåning eller ovilja, ty medfödd stolthet hindrar araben från att visa dum nyfikenhet, och gästfrihetens lag beskyddar främlingen i hans krets.

Men tyst bekänner jag, att det var med en viss ihärdighet jag höll mig i grannskapet af Monsieur Duléry och hans arab, och att jag gerna såg oss företrädda af Abd-el-Kader, som med befallande åtbörder, ridderlig mot oss fruntimmer, höll på tillbörligt afstånd från oss dessa öknens bruna infödingar, hvilka antagligen ej gått i någon *folkskola.* Barnen här på orten, som ej borde ha blifvit bortskända af turister, förstodo dock — hvad tycks väl derom? — att springa efter oss med utsträckta händer och uppfånga våra kringkastade slantar. Detta är ett bestämdt företräde som skiljer menniskans afkomma från djurets, det bevisade sig här, der konsten knappt nog kunde förmodas vara *inlärd.* Men till dessa arab-tiggares berömmelse framhåller jag uttryckligen, att de ej ens närmelsevis voro behäftade med de italienska — i synnerhet de neapolitanska — yrkesbrödernas efterhängsenhet och oförsynthet, som kan göra den frommaste menniska ursinnig. Öknens mörkfärgade barn, med den sjelfkänsla och naturliga ädelhet som påtagligen hör till rasen, utsätta sig ej för de förödmjukelser, som godt hållas till godo af småleende och bugande italienska trashankar, ciceroner, hyrkuskar och andra plågoandar, som påtruga utländningen sina tjenster, änskönt han bjuder till att värja sig både med mustiga ord och åthäfvor.

Till vår ledsnad kunde vi blott genom teckenspråk eller Abd-el-Kaders tolkning göra oss förstådda af Sidi-Oukbas befolkning, ty fransyska språket talas ej i dess sällskapskretsar och läres inte i de *samskolor* på öppen gata, der barnens uppfostran göres utan pedagogikens methoder och utan subventionsmedel af staten. Men jag bekänner, att för mina ögon framstodo dessa ökenaraber utan beherrskare, utan ok af hvad slag det vara må, inberäknadt orättvis fördom och convenans, utan aning om de civiliserade folkens och städernas korruption, såsom ett visserligen vildt, men poetiskt slägte, — ett heltvisst värdigare species af „Guds afbild på jorden“ än såväl den hvita rasens afskum, sölande sig i laster och dryckenskapens alla ohyggliga följder, — som ock de eländiga arabstammarne, tryckta af det franska oket, dem vi sett krypa och kräla inom arabstaden i Constantine.

Dagen led och hungern började slutligen låta känna af sig för oss. Som vi icke gjort oss illusioner om någon „restaurant“, i *Sidi-Oukba*, sade vi byn farväl, följda af några springande barnungar, såsom öfverallt annorstädes der vagnar fara fram. Med Abd-el-Kaders tillhjelp uppsökte vi en palmlund, vinkande på litet afstånd med löfte om ljuflig skugga. Här utbredde vi på markens saftiga gräs — eller rättare växtmatta — med stora glänsande blad våra *plaid's;* en vacker dadelpalm blef tak öfver våra hufvuden, och muntert uppdukade vi den lilla matsäck värden på hôtel du Sahara begåfvat oss med. Ack, den bestod ej af Lukulliska anrättningar; — en af ålderdomsbräcklighet tärd höna, stekt kanske för par dagar sedan, utgjorde vår *pièce de resistance* och vinet var blefvet något dufvet i sin butelj af solhettan. Men ställets friska skönhet, ovanligheten i situationen, apelsinerna och dadlarne plockade nästan på stället, den blå himlen, den gröna jorden och vår egen glada sinnesstämning gjorde en fest-

lighet af denna ökenmåltid. — Jag anmärkte, att den egentligen för att vara „korrekt“ bordt bestå af „gräshoppor och vildhonung“, men härtill svarade åter Duléry: —

— Ce ne sera pas encore pour cette fois, mesdames!

Solen rullade något neråt himlaranden när vi återsågo Biskra, men vi inträdde ej än i staden, utan ansågo oss ha tid att göra ett inpass i den beryktade trädgård, straxt utanför stadsporten, som här blifvit anlagd af *Monsieur Landon.* Detta original, som ej mera räknar sina miljoner, hänger sig åt en mani: att i öster- och vesterlandet — ja, ända i Indien, skapa åt sig villor och trädgårdar, som det tyckes, efter mönster från *tusen och en natt.* Duléry, landsman och personligen bekant med den fantastiske *naboben,* införde oss i hans Biskra-villa, för närvarande af den bortreste egarn upplåten för vår fransman att besökas när han hade lust. En lycklig omständighet för oss, som fingo göra honom sällskap!

Vi läto vår char-à banc återvända till hotellet och klappade på porten:

„Sesam! öppna dig!“

En portier i mohrisk drägt trädde ut, bugade vördnadsfullt och upplät det förtrollade slottet.

Jag gör mig ingen förhoppning att med en tarflig penna kunna återge bilden häraf. Men det förhåller sig ju med hvad som mest hänför en så, att man hvarken kan rätt beskrifva eller alldeles förtiga sina intryck deraf. Jag vill alltså söka skildra hvad jag nu i verkligheten såg för mina blickar men trott mig förut kanske få upplefva blott i någon skön dröm, möjligen.

Sorlande bäckar af genomskinligt vatten, framledt med ofantlig kostnad ur djupa artesiska brunnar, slingrade genom trädgården i olika riktningar mellan omvexlande grupper af tropikens alster, praktfulla så väl till former,

färger, som vällukter och sedda såsom små krukväxter i Europas botaniska trädgårdar, men här höga buskar och träd, mest alla blommande. Långa alléer af kungspalmer sträckte sina runda, mörka kronor stolt upp mot himlen — Afrikas himmel! — och genom täta bambuhvalf vandrade vi i ljuflig skugga till öppna berceauer eller löfsalonger med sköna hviloplatser och marken beströdd med helt, helt fina brokiga snäckor såsom sand. Arkader af bredbladiga sykomorer, plataner och andra träd med tät saftig grönska och omslingrade af rosor och convolvolus, epomea och andra krypväxter, smygande sina blomknippen ända högt upp i trädtopparne, bildade murar kring trädgården. På flere ställen kunde genom öppningar i dessa murar skönjas perspektivet helt nära af ökenslätten, oöfverskådlig, guldskiftande, — ett sagoland, djupt imponerande genom obeskriflig storhet och sammansmält med horizontens strålande rand.

Förflyttade midt i denna österländska verld kände vi oss liksom under en onämnbar förtrollning. Doften af oranger och mandariner, som inbjudande hängde sina frukter öfver våra hufvuden, nådde oss öfverallt. — Herrliga, fullmogna frukter, hvilkas make jag förr ej smakat! — Af den mohriske trädgårdsmästaren blefvo de nerplockade i öfverflöd, för att bespara oss ansträngningen att räcka oss upp till de fullastade träden. Men hvarken ljuflig hvila i dessa löfsalar med finaste sandgolf och dessa tätt skuggade berceauer, eller någon trötthet efter dagens *uppskakande* färder besegrade dock vår nyfikenhat. Föremålen omkring oss voro egnade att hålla den vaken, det är säkert. Villan förtjenade beses äfven hvad dess åbyggnader vidkom. — Dessa små féeslott i mohrisk, indisk, japanesisk eller chinesisk styl innehöllo hvart blott ett enda rum. Salongen var det största med stuckväggar och marmorgolf. Genom de höga målade glasfönstren trängde solstrålarne mildt dämpade; låga sidenottomaner smögo rundt kring väggarne;

tjocka persiska mattor och svällande dynor, guéridoner af kostbara trädslag bildande mosaïker, kinesiska hyllor, fulla af „brimborions“ — (kuriositeter eller konstverk, från hvilka här och der ädelstenar framblixtrade) — ett beundransvärdt arbetadt skrifbord, der alla möjliga skrifmaterialier lågo beqvämt till hands, albums, fotografier, kartor, planschverk, bokhyllor, fulla af lättare eller gedignare lektyr enligt smak — dock mest resebeskrifningar, upptäcktsfarares anteckningar o. s. v. tycktes mig — var arrangeradt med en artistisk oordning, der den finaste smak dominerade och blott det osköna eller stela var bannlyst. I taket, öfver de mjuka divanerna inbjudande till yppig ro, hängde en *pungha* (indisk ventilationsapparat) som förmedelst tjocka silkesrep kunde sättas i rörelse af osynliga händer utanföre och svalka luften, när den blefve het eller tryckande. — Allt, allt sinnrikt inrättadt för att bortdrömma lifvet i vällustigt behag!

En annan „cottage“, till hälften gömd mellan *låga* solfjäders-dadel-kokos och andra palmarter i buskform inrymde matsalen — der Lukullus hade kännt sig hemmastadd. — Och i dess omedelbara närhet låg hemlighetsfullt mellan bredbladiga, tropiska växter köket, en liten *bijou*, der beqvämlighet och elegans täflade att skapa ett paradis för köksor och kockar.

Längre bort i den tätaste, svalaste delen af lustgården, omgifvet af helt och hållet olika växtarter, ornamenter och blomster för att undvika all skymt af enformighet, låg skrif- och rökrummet med *chibouker*, *narghiléer* och apparater af alla kända slag, för att insöfva sig med tobakens, opiums- eller haschis-molnens lätta och rusgifvande skyar. Rökare! Här hade det vattnats er i munnen!! —

Sof- och toilettrummet gaf ej de andra efter i yppighet och ett sällsamt behag, såsom om allting varit frammanadt af féernas trollspön. En rad af domestikrum, slut-

ligen, bildade en gränsmur mot vester och genom lätta, mohriska arkader hade man här vidsträckt utsigt, dels öfver staden Biskra, dels öfver hela oasens väldiga palmskog, bestående af cirka 200,000 större och mindre träd, såsom det uppgifves ur tillförlitliga källor. Uppsteg man på trappsteg ledande till kolonnadens tak, nåddes ögat i öster af öknens majestätiska linie äfven härifrån.

Solen hade efterträdts på himlen af fullmånen under vår vistelse i Landons trädgård, deröfver nu svepte sig, öfverträffande någon elektrisk belysning till taflan, ett skimmer, en dallrande klarhet, en andelik skirhet, hvars minne öfverväldigar mig än i denna stund. Jag afbryter alla försök att beskrifva våra intryck. Penseln, fotografin, pennan eller de vältaligaste ord skola aldrig, ens närmelsevis, gifva föreställning om hvarken sjelfva taflan eller den dager som omflöt densamma.

Dagen efter *Sidi-Oukba* utflygten var samma lätta ekipager med samma lustvandrare uti åter på väg inåt öknen. Men målet var nu blott på tio à tolf kilometers afstånd från Biskra och gällde heta svafvelkällor, hvaraf industrin redan hittat på att draga nytta och iordningställt badinrättningar för herrar och damer. Dagen var het; det blef alltså en stor njutning för oss att svalkas i de stora murade bassängerna, der vattnet genom tryckning på olika kranar kunde fås af hvilken värmegrad man behagade. Heta källådror löpte nemligen genom bassängerna. Det enda som här besvärade en smula var en kännbar svafvellukt — och en viss fruktan för skorpioner och andra okända snyltgäster, som möjligen kunde gömma sig mellan stoppade säten och bänkar i afklädningsrummen under bar himmel. Man satte sig ner med mycken försigtighet.... huu! det rörde sig under de medbragta hvita lakanen! Med ett salto mortale stod man midt på rummets marmorgolf! — Och så lugnade man sig, gjorde helt kallblodiga

undersökningar, fann sina farhågor utan grund, aflägsnade något oskadligt kryp eller flygfä och lät ej mera störa sig i njutningen af detta klara, rinnande, sommarljumma bad. Sedan besynnerliga små snäckor och annat, tydande på att Sahara kunde vara något uttorkadt hafsbotten från förhistoriska tider, af oss blifvit plockade i trakten, bevuxen med enstaka tistelgrupper som omgåfvo badstället, återvände vi till Biskra, dinerade och — inträdde såsom föregående eftermiddag i Landons trädgård att tillbringa qvällen. Ståtlig som sist, funno vi åter vid den höga ingångsporten den mohriska portiern, hvars bostad var ett stort, hvitt tält, elegant uppslaget mellan grönska och broderadt i rödt och guld. Han och en trädgårdsmästare, mohr liksom portiern, voro de enda synliga varelser i detta förtrollade slott, der en dold egare — såsom det går till i féesagorna — ställde sin lustgård till de besökandes disposition och lät förfriska dem med dess frukter, dess svalka och dess vällukter. Vi underläto visserligen ej en enda af de dagar vår vistelse i Bishra räckte att njuta af denna mystiskt orientaliska gästfrihet, det kan jag sanningsenligt försäkra!

När vi här inväntat månens uppgång och njutit en stund af dess luftiga silfverglans — dallrande mellan palmer och oranger, återspeglad i de klara bäckarne, förlänande ett visst spöklikt behag åt våra tre mohrer, portiern, trädgårdsmästaren och Abd-el-Kader, — föreslog monsieur Duléry, att vi skulle sluta dagen med besök i ett arabiskt kafé, der *Ouled-Naïl* stammens danserskor uppträdde för besökare af detta säregna „café chantant“ — eller egentligare: — *dansant*.

— C'est de la couleur locale, mesdames, sade han leende. Denna må i ingen form förbises af turister kommande från det nätta afståndet som ni öfverfarit.

Vi gåfvo honom rätt och antogo förslaget. En vandring i månskenet öfver Biskras arab-qvarter förde oss till

danslokalen — en stor, stor, fönsterlös sal, garnerad med bänkar kring väggarne, der hvitsvepta araber sutto med benen i kors, tysta och allvarsamma som domkyrkor, rökande eller drickande kaffe. Salen hade flere ingångar och alla stodo öppna på vid gafvel, så att den friska nattluften fritt spelade genom rummet.

Dess innevånares stillhet, de hundrade svartbruna männens *anständiga* hållning i ett dylikt samqväm slog oss verkligen med förvåning. — Det hade kanske icke varit för oss rådligt att så här inträda på ett europeiskt förfriskningsställe eller „cabaret“ efter fransyskt mönster, der kaffekopparne troligtvis varit utbytta mot bränvins-, öl-, toddy- eller vinglas.

Vi satte oss ner på en af bänkarne med ett stenbord framför och läto servera oss med *tjockt café noir,* kokt tillsammans med socker och till den grad smakligt, äfven för endel européer, att min reskamrat ansåg det för en riktig delikatess. — Jag vill ej påstå att jag i allo delar hennes åsigt, men den fina aromen af detta kaffe var obestridlig.

Snart fingo vi njuta af en orkester utaf afgrundslikt skärande och hvassa pipljud, flöjter, tam-tam, skrål och olåt af andra, för *icke arabiska* öron, omöjliga instrumenter. Dansen började.

Två och två i sender uppträdde, vid mera sparsam belysning af ett sorts kådiga facklor, *Ouled-Naïl* gracerna, utstyrda i tunikor, den ena draperad öfver den andra och i alla regnbågens färger. De hängde slankigt ner ända till deras sandalbeklädda fötter. Brokiga sjalar bildade löst kring höfterna virade gördlar, breda silfver- och guldband prydde armar och ben och genom öronen voro trädda de kolossalaste örringar, af ökenguldsmeders konstrika tillverkning. Coiffurerna kunde ej kallas egentligen *chignonger,* men voro förmer än dessa: — armstjocka flätor af krusigt

tagel, hängande på ömse sidor om ansigtet; och öfver hjessan ett sorts mössor med fransar, eller så mycket glitter som möjligt. Gedigna *hakband* af tjocka keder i filigramsarbete föllo på bröstet löst ner, liknande betsel.

De äldsta af dessa flickor sades ej vara öfver sjutton år, — de yngsta ej mer än åtta, — men ingen af dem såg hvarken ung eller barnslig ut, och ej ett gladt drag upplyste deras mörka ansigten. De sågo ut att tänka: — „liksom om man gjorde det här för nöjes skull!!“

Kommande från det inre af Sahara, förvärfva sig qvinnorna af Ouled-Naïl stammen med sin koreografiska talang prydnader af gediget guld och silfver och rikedomar fullt opp under gasterande i några år uti nordafrikas städer och byar, hvarpå de återvända till sin stam igen och tagas af de „fördomsfria“ männen till hustrur. *Sens moral:* Rika flickor äro tacknämliga i alla zoner!

Sköna voro dessa ökensylfider ingalunda i våra ögon med sina tatuerade ansigten och osmakligt svärtade ögonbryn och ögonhår. — Ej heller egde för oss deras rörelser dansens förnämsta egenskaper: behag, lif och glädtighet. Den bestod i ett automatlikt, långsamt framglidande från ena ändan af salen till den andra utan att fötterna det minsta lyftes från golfvet. Ett besynnerligt dallrande rörde höfter och hela kroppen, liksom om denna varit ett gélé. Det enda som liknade sig till grazie var slöjans kastande från ansigtet och armarnes svängningar öfver hufvudet. Sin rätta karaktär lär dock ej dansen haft här denna qväll, det fingo vi senare nys om. Genom Abd-el-Kader hade monsieur Duléry nemligen låtit i förväg tillsäga, att en hel hop genuina vridningar och utmanande gester denna qväll skulle utlemnas, såsom mindre tilltalande vår nordiska smak.

Efter att ha åsett skådespelet en half timme vid lag, fingo vi nog deraf, och våra öron härdade heller ej längre

ut med musiken. Gud vet af hvad sorts skinn dessa arabiska örhinnor äro fabricerade, men orimligt starkt måste det vara för att ej spricka af den ohyggliga olåt, som här benämnes musik och åhöres utan olägenhet dagar och timmar igenom af landets infödingar.

Utanför danssalen återfunno vi det bländande månljuset och den rena balsamiska nattluften utan skymt af kyla. Vi fortsatte en lång stund vår promenad öfver Biskras folktoma gator och genom dess doftande trädgårdar. Öfverallt kunde man se in i husen genom de vidöppna dörrarne, och samqväm af araber syntes inom alla tjäll. Flockar af turbanprydda figurer i vida, mer och mindre hvita, burnusser voro samlade till soiréer af alla slag: — spelsoiréer, soirées dansantes, soirées musicales, soirées de lecture . . . . . . Araben tillbringar ej blott dagen sysslolös, han vill äfven hafva aftonunderhållningar med olikartade nöjen.

Vi stannade utanför ett ställe, der det hölls litterär föreläsning. En morian med flödande tunga stod i midten af en åhörarekrets, sittande på huk omkring honom på golfvet och gifvande de lifligaste bifallsyttringar åt hvad han deklamerade för dem, nästan utan att draga andan och med samma talflöde som ryska prester. Abd-el-Kader upplyste oss om, att här berättades sagor ur *tusen och en natt.*

Och hvilket auditorium skulle väl anslås af dessa österländska fantasifoster med rusgifvande och eldiga känslomålningar, yppighet och förtrollningar, om icke bekännare af en religion, der njutning genom sinnenas rus utlofvas efter döden på ett noggrannt beskrifvet sätt i Mahomeds paradis, och der solen gjuter sin brinnande glöd i ådror, pulserande af jordiska, otämda lidelser.

Aldrig trodde jag, när jag förr gjorde bekantskap *ur bok* med sagorna berättade af sultaninnan *Scheherazade,*

att jag en dag skulle få höra dem deklamerade på deras originalspråk och applåderade af lifslefvande landsmän till den fantasirika österländskan! —

Vår sista utflygt på denna ort blef till *Gamla Biskra*, beläget på par tre kilometers afstånd från den moderna staden. Till fots uppnådde vi höjder, der ännu några halfgrusade ruiner, dels mohriska, dels romerska, ligga skönt omgifna, uti en ofantlig krans af palmer. Utsigten från den högsta platån var praktfull. Intresset fängslades också af många egendomligheter, som mötte en under vägen; till dessa räknar jag särskildt arabernas kanaliseringsmetoder för att förse sig med det här så dyrbara dricksvattnet. Mellan fördämningar af större och mindre utsträckning, allt efter olika råd och lägenhet, utmätes åt en hvar det vattenqvantum honom tillkommer, och man ser en bäck eller kanal sålunda delad mellan många intressenter, liksom hos oss en byåker, der olika tegar brukas af olika egare.

På ett ställe passerade vi äfven en negerkoloni, — en sorts fabrik, der negrer, negrinnor och nakna negerungar beredde grynen till *cousscoussou* och utbredde dessa till torkning i ett solsken, som kunde bränna upp menniskor med hvitt skinn, men der dessa svarta bestar, alla utan undantag anmärkningsvärdt, vederstyggligt fula, tycktes befinna sig ypperligt och grinade, utan det allraminsta skydd, uppåt skyn så muntra, pigga och glada som möjligt. Araberna värdigas förse sig med grynen till sin älsklingsrätt af dessa negrer, som de tillåta att arbeta för sig; men de pläga intet umgänge med den svarta racen, hvilken de anse sig stå så högt öfver.

Ingen fläck på jorden finnes utan sin rangskilnad och aristokrati!

Men stunden att skiljas från Biskra kom för oss! Dagen efter vandringen kring den gamla staden med sin ökenvy och sina palmer uppstodo vi innan hanen gol, innan

morgonväkten stört naturens slummer, innan sångfoglarne vaknat i boet för att börja konsertera i lunderna. I djup domning låg Biskra höljdt i månsken — oasernas elektriska ljus! — och med en suck sade vi allt detta farväl från vår altan! Palmerna nickade sin afskedshelsning med de långa veka bladen ..... trädgården stod beslöjad af himlaljuset som en skön mauresque i sin *haïk!* Intensivast belystes några orörliga araber, lika statyer eller spöken, sittande mot väggarnes mörka fond utanför hotellet — förmodligen deras vanliga sängkammare.

Vi måste lösrycka oss med våld ur vår förtrollning, samla vårt pick och pack, liqvidera räkningen och slutligen klättra upp i vår diligens som förespändes. Så klatschade postiljonen med sin långa piske och — farväl Biskra! Ett evigt farväl!

Tröttheten öfverväldigade oss så, att vi innan kort somnade och dröm och verklighet nästan oskiljaktigt omblandades för våra slutna ögon, såsom de väl skola bli i minnet, när vi i dess fotografialbum kasta en blick åt Sahara. Trött måste man sannerligen vara för att sofva under en färd sådan som diligensresan mellan Biskra och Batna. — Denna gick förträffligt, *utan stjelpning,* nu som första gången.

När vi ändteligen återtogo jernvägen från Batna uppåt nordkusten, kändes det godt, men vi höllo oss stadigt vakna för att vid passerandet af de båda saltsjöarne ej gå miste om åsynen af de stora *flamingo*flockarne. Ty nu var det dag. Beväpnade med alla våra kikare och lorgnetter koxade vi utåt sjöarnes stränder! ..... vänta! hvad är det som der flyger omkring? ..... Är det ej? . . Jo, det är ju blott högar af hönsfjädrar, (äkta, omisskänneliga hönsfjädrar), plockade antagligen af roffoglar eller folket beboende en liten restauration vid jernvägen.

Ännu upphörde vi ej att nästan vrida nackarna ur

led för att spana efter de tiotusen saknade olycksfoglarne, som gäckade alla våra förhoppningar, då vi hörde bakom vår rygg ett muntert skratt, som åtföljdes af vår allt ännu ståndaktige reskamrat Dulérys spefulla ord: —

— Jag slår vad, att det är spahiskaptenen, som stoppat de tiotusende flamingos i sin ficka och farit af med dem för att spela er ett spratt!

Vi vände oss mot skämtaren i vredesmod:

— Skulle här då verkligen ej finnas flamingos? frågade vi häpna.

— Troligen ibland, blef svaret, men visst icke alltid och utan undantag, såsom ni hörde berättas. Jag har passerat denna väg många gånger, men aldrig sett *flockar* af de rosenröda foglarna, blott en eller några i sender.

Våra kikare kröpo tillbaka i sina fodral, lorgnetterna föllo från näsorna, och ett godt skratt fick trösta oss öfver vår missräkning. Alla togo saken filosofiskt.

Diligensbesvärligheterna undgingos mellan *Batna* och *Setif*, två föga inbjudande små städer, af betydelse likafullt för kolonisterne, som mellan dem byggt jernväg. Denna upphör vid Setif åter. — Men den stump väg, som återstår för att upphinna Algier, är ej betydlig. Diligens från Setif går dagligen upp emot kusten och når till hamnstaden Bougie. — Ersättning för resans besvärlighet erbjudes dock rikligt af passagen genom ett af de skönaste bergspass på jorden, *Chabet-el-Akhira,* löpande 10 kilometer mellan himmelshöga klippor, bevuxna med grönska och blommor och hemvist för talrika apor, som derifrån, likt sjelfsvåldiga barn, nerkasta småstenar och skräp på de resande. Klipporna äro så hopträngda, att der blott genom sprängning blifvit rum åt den af fransoserna byggda magnifika chausséen för diligenserna. Som trogen följeslagare har den resande här en strid flod, forsande nedanom vägen och ofta öfverfaren med vackra broar af modern konstruktion,

emedan floden som en orm slingrar i bugter. Angelägna att riktigt få njuta af denna naturskönhet — utan många rivaler i hela verlden — lemnade vi diligensen att hålla sin middagshvila vid den station, som utgjorde passets inträdesport och tillryggalade sju verst (kilometer) i förväg till fots genom detsamma.

Vädret var gudomligt, den öppna strimman af himmel mellan de grönskande bergväggarne, utan tecken till slöjor öfver sin renblåa kristall. Men samma otur som beröfvade oss åsynen af flamingos vid saltsjöarna, förföljde oss i Chabet-el-Akhira, der ingen enda apa uppenbarade sig den dagen. Ehuru det på intet sätt lär höra till mythen, att passet är uppehållsort för dessa våra *kusiner* (enligt de Darwinska ättartaflorna) antogo vi, att de ännu ej här inflyttat till sina sommarvillor.

En mängd kungsörnar kretsade deremot omkring, lurande på oerhörda flockar af vilda dufvor, som hade sina bon lägre ner i dalgångarne och kuttrade i buskar och klyftor.

Diligensen upphann oss förr än vi hade önskat och gjorde slut på vår icke det minsta tröttsamma fotvandring. Vid utträdet ur *Chabet* förändras småningom naturen och stupar neråt hafskusten, jemnande sig till ett bördigt slättland, befolkadt af kabyler, hvilken folkstam lär sig allaredan att odla jorden på vesterlandens sätt, trifves i fasta bostäder, sår och skördar med idoghet och omgifver sig med ypperliga frukträdgårdar.

Denna bördiga, välsignade mark och ett klimat utan like gömmer antagligen för de fransyska inkräktarne, om de rätt förstå draga parti häraf, skatter som blifva omätliga.

Cap Okas började mot qvällen framsticka sin spets, som synes på ett ofantligt afstånd och föresväfvar den resande i timmotal, medan vägen, slingrande utmed Medelhafvets stränder, löper ut till diligensens mål för dagen,

Bougie. Solen sjönk ner i det blåa hafvets våg, när vi trötta och hungriga kröpo ur vår diligenskupé med vår reskamrat der, monsieur Lorenz (litteratören, som kände Runeberg och Fredrika Bremer). Åt Duléry hade vi redan sagt farväl i *Setif.*

Nu voro vi vid slutet af vår „ökenvandring", visserligen icke obelåtna öfver hoppet att redan nästföljande dag inträffa i Algier, der vi för månadetal ämnade lugnt slå ner våra bopålar och åter omge oss med europeiska komfortens lefnadsvanor. Men vi erforo dervid båda två en saknad, ett vemod, som vi ej kunde undertrycka. Sorgen öfver att helt visst för alltid ha sagt farväl åt palmernas, den majestätiska gula öknens och den evigt blå himlens regioner.

VI.

Ankomsten till Algier. — Intryck af staden. — Perspektivet af Mustafas och S:t Eugènes höjder. — Kasboh och Fort l'Empereur. — Den fransyska staden och arabstaden. — Öster- och vesterlandets karaktär i nära beröring. — Madame Luce's flickskola och dess resultater. — Qvinnans bestämmelse afgjord af kristna och mohamedanska tolkare af Guds bud.

Algier, af araberna kallad fordom *El Bahadja* (den skinande) ligger, liksom Palermo, i snäckform utbredd kring sin hafsvik. När man nalkas hamnen och får en öfverblick af staden, badande i ljus och solsken, erkänner enhvar förtjust, att det arabiska namnet var väl valdt. Innan man satt foten ner på Marinan, har man utsigt öfver *Place du*

gouvernement med hertigens af Orleans ryttarstaty, och Boulevard de la république med sina plataner och hoteller, som tala ett europeiskt språk; men på samma gång hviska *Stora Moskén* och palm- och bambugrupperna vid *Hôtel de la Régence* till inbillningen om hemligheter ur Afrikas beslöjade verld. Som en dyrbar tafla, hängd emellan himlens och hafvets azurfonder, simmande i floder af ljus, utgjutna än i perlemosnäckans mjuka irisfärger, än i alabasterns skinande hvithet, ligga den fransyska stadens ståtliga husrader, med arkitektonisk lyx, d. v. s. konstprydda fasader vända mot hafvet. Från ömse sidor — en grönskande halfmåne, hvars spetsar äro *Cap Matifou* och *Sidi Ferruch* — bildas åt Algier en bakgrund af villors och trädgårdars alla schatteringar i grönt och blommor, stigande i terrasser uppför Mustafas och S:t Eugènes höjder, mot Atlasbergets kam. Den mörka grönskan af tuyor, fikus, sykomorer, jernekar och cedrar bryter sig i vackraste nyansering mot nysslöfvade plataner, eukalyptus och silfverpopplar. Den ljusaste nyansen ger oliven med det luftiga, blekt grågröna löfverket. Högre *éclat* får färgblandningen slutligen af orange-, granat- och citronträdens lysande frukter, af mandelträdens *hvita,* och aprikos, persiko med flere fruktträds *rosenröda* blom (i februari) till sådan rikedom, att blad ej synes alls på hela trädet. En obeskrifligt grann anblick skänker äfven glycinernas långa lilasfärgade blomknippen och *Bougainvillier-växten,* hvilken öfverallt betäcker villornas balkonger och väggar med sin praktfulla väfnad af hallonröda blommor. Deraf bildas äfven täta hvalf, festoner öfver inkörsportarne och, mellan arkaderna i mohrisk styl, förtjusande draperier. Hundradetal af dylika skönt dekorerade villor — ofta nog rika mohriska palatser tagna från araberna med styrkans rätt, — sticka upp ur sina saftigt grönskande bäddar, ända till

de två gamla fästena, som dominera Algier: — *Kasbah* och *Fort l'Empereur.*

Det är omedelbart vid dessas fot som arabstaden ligger, skinande likt snö i solen med sina tätt sammanpackade, låga, kalkrappade hus och fönsterlösa murar, hvilka betäckas utaf platta, äfvenledes snöhvita tak. — Det är mohrens hvita turban på Algiers hufvud! Denna arabstad må ligga huru nära som helst — ja, egentligen ju blott ett steg, kan man säga, från den fransyska stadsdelen; strecket, som är draget mellan de båda, skiljer dem dock så absolut som möjligt, och skall det göra, så länge Islam och den kristna religionen stå emot hvarann som fiender, omöjliga att försona. Nere vid hafvets strand det *framåtgående:* Vesterlandet, realismen med sin civilisatoriska äflan. Vid foten af Kasbah det *stillastående:* Österlandets tusenårigt orörliga drömverld!

Här, mystiska boningar, hvilkas ingång afsigtligt förborgas och hvilkas inre herrlighet blott skall anas; utsprång af bjelkar från husen, hvarpå man når från det enas till det andras tak, hvilka sammanfläta till dunkla hvalf de uppåtstigande, smala, trassliga gränderna, der åkdon aldrig rulla. Der nere höga, ornamenterade byggnader i flere våningar, med stora fönster och balkonger, breda luftiga gator, gröna sqvärer, raka, väldiga kajer och skuggrika, sköna boulevarder.

Klättrande mödosamt öfver stenläggningen, bildad af trappsteg, möter vandraren i arabstaden en anblick, som i inbillningen återför honom till Abrahams, Isaks och Jakobs tider, — till tjällen, der husfadren dikterade lagar, åtlydda utan „omröstning“ eller „dryftande“. De primitiva drägterna från menskligheten barndom ha ännu ej här ombytt mode. Svartbruna österländingar, lastade åsnor, får och getter trängas mellan negrinnor och under tjenarinnans ok böjda, beslöjade qvinnor med antika vattenkrukor på huf-

vudet. Halfnakna barn i vildhetstillstånd trilla fritt omkring i en smuts, som ej vet af gatsoparens qvast. — Hvilka taflor att studera i denna arabstad! — Här och der kan man ibland lura genom en af osynlig hand öppnad dörr, skickligt dold i muren, och få inblick i ett mohriskt hem. — Och se! — Derinom en luftig gård under bar himmel, lätta arkader öfver vackra marmorpelare ofta i par tre våningar; bakom dessa gemak med dyrbara mattor, divaner, mosaïkgolf och brokiga fajansväggar och midt i den fyrkantiga öppna gården springbrunnen, omgifven af växter och blommor, öfverstänkta med kristallklara strålar, som spruta i dagen högt sitt glitter och svalka luften för innevånarinnorna, sittande här obeslöjade kring marmorgolfvet med korslagda ben, i granna drägter och slö sysslolöshet.

De unga och vackra prata, leka med sina nipper, grannlåter och prydnader, dricka kaffe ur de små, små kopparne med ciselerade fodral, röka och drömma; de gamla och *kasserade,* beröfvade prydnaderna, som kanske egdes af dem innan de undanträngdes i beherrskarens gunst af dem, som nu inneha smyckena (och väl i sin tur få lemna dem åt föredragna rivaler) — de gamla förrätta i slafvinnors ödmjuka skepelse tunga sysslor, hvari de hjelpas af negresserna, de mohriska damernas vanliga tjenarinnor.

Arabstadens sällsamma *tystnad* är karakteristisk och ökas af att intet hjulåkdon stör den med sitt buller. De små åsnornas nätta trippande med sin lilla hof gör så föga oväsen. Öfvergången från den fransyska staden blir härigenom ännu mer plötslig och kontrasterna slående. I början har man ej rätt klart för sig hvilkendera behagar en mera: — det är som att välja mellan poesi och prosa. Österländingen står mellan mensklighetens båda ändpunkter: — barndom och geni. När man egnar honom en flygtig blick

i hans egen sagolika verld, der kärleken till det underbara vidmakthåller en sorts idealitet, inger han — sympathi. Denna har man ibland rätt svårt att egna vissa profbitar af vårt *civiliserade* samhällstillstånd! Araben är aldrig hvarken grof, påflugen, berusad eller dum. Hans hållning är nästan alltid ädel och målerisk. Hans yttre gåfvor göra dessutom af mången turbanprydd figur en typ af fulländad mensklig skönhet. — Allt detta är ju någorlunda värdt främlingens beundrande intresse, icke sannt!

Men så kommer den *mörka,* kolmörka punkten här: qvinnans sociala ställning. Att dock slöjorna i Algier glesna genom den närmare beröringen med Europa år för år, säges det, alltmer i ögonen fallande. Kabylqvinnorna bära inga slöjor als i sina berg och vandra äfven på Algiers gator mera obesvärade af *haïken* än mohrens och den *förnämare* arabens *bihang* (här kan hon svårligen kallas *bättre hälft*). Men äfven mauresquer möter man ibland, eller sitter tillsammans med dem i de skramlande *caricolo's,* — (Algiers *istvostchikar*) som transportera dagligen massor af menniskor i alla kulörer från *Bouzareas* höjder ner till *Place du Gouvernement.* Flera af dessa mohriska damer tyckas bära slöjan endast för *formens* skull och låta deraf genera sig så litet som möjligt. Jag har — o under! — till och med på gator och i promenader mött ganska lätt beslöjade damer i mohrisk drägt pratande med *en man* som ledsagat dem: — deras egen herre och beherrskare, tar jag för afgjordt, — men han värdigades tilltala dem i allas åsyn och de svarade honom gladt och utan underdånig uppsyn.

Mera allmänt är dock att qvinnorna ute på gatan sjelfva aldrig tilltala någon och af ingen heller blifva tilltalade.

Jag undrar, med huru blida ögon egentligen i arabstaden alla dessa europeiska fruntimmer betraktas, dem

nyfikenheten dagligen för dit att promenera djerft omkring sina obeslöjade anleten, stanna hvar det lyster dem, tilltala hvem de behaga, vore det en helig mulla sjelf, och inte ens tveka att gå in i de arabiska caféerna och taga plats med sin kaffekopp midt ibland turbanprydde „skapelsens herrar".

En fransyska, madame *Luce,* som med intresse iakttagit den goda verkan fransk-arabiska gosskolor utöfvat på det uppväxande arabslägtet af mankön, företog sig i menniskovänlig nitälskan någonting i samma väg för flickor. Hon samlade kring sig några växande mohrflickor och gaf dem undervisning ej blott i slöjder och handarbeten utan äfven i läsning, räkning, skrifning, o. s. v. i sällskap med qvinliga elever af kristen trosbekännelse. Det var naturligtvis ej lätt för de unga mohrinnorna, uppvuxna i haremmens okunnighet, att täfla med sina fransyska kamrater, men de förstnämnda visade sig ingalunda heller sakna intelligens. — Hvad hände emellertid? — Muselmännen togo anstöt af saken och ville ej veta af dessa *lärda* oting.

„Vi vilja hafva hustrur, som lefva *för oss* och bli mödrar åt våra barn, sade de med ovilja, men hvad göra vi med rättslärda, skriflärda, resonnerande varelser bland det kön, som Gud skapat för att tillhöra mannen med kropp och själ!"

Madame Luce strandade i sina bemödanden mot två flinthårda klippor: — inbitna fördomar och religionsdogmer af manlig fabrikation.

De stackars läskunniga mohrflickornas öde sades ha blifvit sorgligt nog: — muselmännen utstötte dem ur sin krets och europeerna aktade dem ej värdiga att skänka dem samhällsställning såsom sina hustrur. Dem återstod endast värnlöshet och nöd — eller hvad som är ännu svårare och värre.

Ehuru detta resultat var modfällande, ansåg dock en annan fransyska målet stort nog för att ännu göra ett annat försök.

Madame *Barroil,* väl hemmastadd med arabens skaplynne och seder, öppnade en ny skola, hvarifrån de bokliga studierna uteslötos, der eleverna blott fingo undervisning i arbeten och husliga förrättningar, som till och med i Österlandet anses förenliga med qvinnans bestämmelse. Nu fruktade muselmännen ej mera så mycket att hitsända sina döttrar. Arbete med nålen inbringar pengar till huset och kan verkställas inom harems murar, utan att dess innevånarinnor börja ge sig i färd med funderingar öfver onödiga frågor. Skall väl emellertid madame Barroils arbete bära frukt och någonting väsendtligt dermed vinnas för den mohriska qvinnans andliga utveckling och frigörelse? Ingen vågar besvara frågan tillsvidare.

Ett vilkor för framgången är naturligtvis att småningom elever från ansedda arabhem sändas till skolan; men huru skall man i detta fall vänta stor ifver att bryta isen af mödrar, hvilkas puppintelligens hvarken fattar eller värderar sjelfförsörjningens och arbetets ära, bildningens värde eller frihetens *lycka,* utan blott bäfva för frihetens *faror.*

Den arabiska förkastelsedomen öfver qvinnans vikande från „sin bestämmelse", föranleder ovilkorligen till uppdragandet af paraleller på kristet gebit....

Det tyckes mig såsom hade jag hört — *sans comparaison,* jag ber! — ett ljufligt eko af debatterna i qvinnofrågan på landtdagen i mitt eget dyra fosterland *)! Höjas ej der de aktningsvärdaste röster inom det ärade presteståndet för att neka rätt till lärdomens högsäte åt qvinnan och för att fördömma hennes åtrå efter frukten på kunskapsträdet.... der (på fullt allvar, hörs detta försäkras) ju samma lurande orm än i dag sitter qvar, som bringade moder Eva

*) Detta skrefs under 1880 års landtdag i Finland, då genom presteståndets motstånd propositionen förföll om rätt för qvinnan att idka akademiska studier med samma förmån som män.

i förderf. Ty för hennes olydnads skull drefvos våra första föräldrar ur paradiset! — Huru *Adam*, „qvinnans hufvud“, begåfvad med mera förstånd och starkare natur, lät narra sig att sluka den förbjudna äppelbiten ur *hennes* hand, som kallade honom „Herra“ — den frågan behandlar, af lätt insedda skäl, ej den presterliga vältaligheten, och den ingår ej heller i katolska kultens ofelbarhetsdogm!

Men genom alla dessa afvikelser och resonnemanger ser jag att jag har alldeles kommit bort från skildringen af våra reseminnen!

VII.

Det fransyska och det afrikanska Algier. — Biblioteket. — Palais de justice. — Fårtjufvar. — Abd-el-Rhamans moské. — Lyceum för gossar. — Det framåtgående och det stillastående. — Mohriska kyrkogården. — Aïssaou-sekten. — Mustafas höjder.

Det moderna Algier, till största delen, som sagdt, en fransysk stad, trängande steg för steg den ursprungliga af bey'er beherrskade staden upp under Kasbahs murar, der äfven fransyska soldater posta i dag som är eger utmärkt sköna minnesmärken qvarlemnade af araberna. Främst må nämnas perlan bland dem, det ryktbara *biblioteket*. Lugna dig, gode läsare! Jag skall ej plåga dig med en matt och oskicklig målning af hvad som med mästarehand blifvit i skära, glänsande färger återgifvet af Sveriges störste nu lefvande skald och hans — sånggudinna! Må det tillåtas mig blott att låna en droppe färg från hans palett för att

vittna här om poesins sannfärdighet, såsom tolk för den reelaste verklighet.

Bibliotekets mohriska kolonnetter och fint skulpterade arkader, den ena öfver den andra, dess inre gård med sin svalkande springbrunn, skuggad af saftig grönska och gamla statyer här och der, den sydländska solen som belysning ofvanifrån öppen högblå himmel, bokskåpen, arabeskerna utskurna liksom af féernas fingrar, fajans-rutornas brokiga färger på väggar och golf, ett obeskrifligt skimmer af nyanseringen i skuggor och dagrar, allt detta har jag sett med egna ögon, ej i diktens verld, men på verklighetens område.

Jag råder den, som möjligen kan, att sjelf försäkra sig härom! Det skall gå lättare än man tror förrän man försökt det!

Af lika stor skönhet och formfulländning som bibliotekets arkitektur, funno vi äfven *Palais de justice* ej långt derifrån och öfvervarade i den gamla mohriska salen en rättegång. — Det förargade oss, jag bekänner det, att se här de fransyska svartrockarne, i fyrkantiga, absurda mössor och vida, hängande ärmar, såväl som domarne, lika kokta humrar i sina röda kappor, sitta på beyernas furstliga säten och skipa sin fransyska rättvisa.

Inför Pontius Pilatus stodo två smärta araber — idealiskt sköna till ansigts-bildning, obestridligt poetiska i sina snöhvita burnusser draperade med ädelt behag och uti den röda *chekkia'*n hvars mjuka silkestofs smekte bronserade pannor. De voro helt unga båda två och de stackars gossarne hade — stulit får! Svårt syntes de få att reda sig ur klämman och obeskrifligt uttrycksfulla voro blickarne ur dessa mörka, glödande sammetsögon, vända med ångest till deras advokat, — en tjock fransysk herre med pennan bakom örat, snusnäsduk och svart frack, hvars lugna min omisskänneligt sade, i det han vräkte sig i

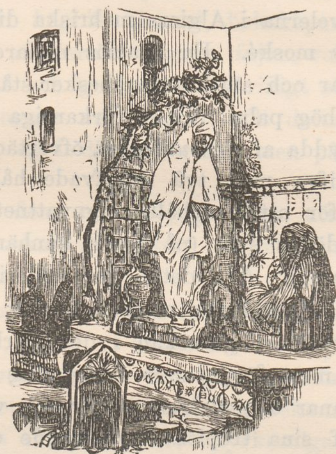
stolen: — Det qvittar mig precis lika, om ni bli friade eller fällde, ert pack! Ha ni ej stulit den här gången, så göra ni det väl i alla fall med det snaraste.“

Någon sorts tolk, som för araberna hade öfversatt förhandlingarne i målet, der deras ve och väl afgjordes, förmärktes icke här.

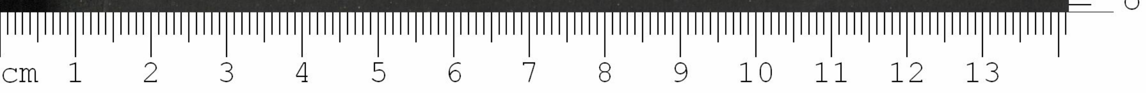
En af juvelerna i Algiers mohriska diadem är äfven *Abd-el-Rhamas* moské. En graciös minaret med brokiga porslinsmålningar och stuckaturarabesker står invid moskén, skuggad af en hög palm. Dess fyrkantiga inre gård eger sina grafvar prydda af *stenturbaner*, öfvertäckta af en platt, aflång granitskifva med två svarfvade hål vid hufvudet eller fötterna, för att qvarhålla regnvattnet och ge läskedryck åt den dödas själ, (på besök kanhända här någongång i foglahamn). Allt detta ger måleriska och drömmande intryck. Den hvita moskén sticker dessutom utaf särdeles vackert emot grönskan i den närbelägna *Jardin Marengo*, den mest förtjusande anläggning af fransoserne, med springbrunnar och alabastervaser och vidsträckt utsigt från höjden af sina tropiskt grönskande och blommande kullar öfver strandlöst haf. — — Mig tycktes alltid att Medelhafvet härifrån såg ännu blåare ut än från andra håll och kastade upp sitt perlskum mot stranden med ljufligare sång.

I Algier står det nya öfverallt vid sidan af det gamla för att liksom med utmanande öfvermod uttränga det senare. Abd-el-Rhamas moské har till granne stadens nyssfullbordade, ståtliga lyceum; och glada pojkrösters stojande bjöd här till att öfverrösta ropen, som den turbanprydde *Mullan* från minaretens fyra hörn utstötte i alla väderstreck för att kalla de rättrogne till bön och tvagningar. Derunder tumlade på lyceigården i munter lek om hvarandra kamrater med ansigtsfärger från svartaste svart under knollrigt hår, till kinder af „smultron och mjölk“ med blonda

silkeslockar. Skola de olika menniskoraserna en dag förbrödras på skolbänkarne? Här var det ej mindre fullt af intresse att se *framtidens* bild åt ena hållet och åt det andra moskén, — det *bortdöendes,* det orörligas stillebenstafla.

Bland helgon och store män, som fått en mausolé i Abd-el-Rhamas moské är *Ahmet* den sista beyen i Constantine, han som utdrefs ur det förtjusande palats, der nu fransyska divisionsgeneralen på orten har qvarter. Allt hvad krigslyckans omvexling unnat den engång så despotiske herrskaren, för hvilken slafvar böjde sig, är detta lilla rum, omhägnadt af fanor och krigiska attributer. För att få inträngа der, måste vi beqväma oss att „tassa i strumplästen“, ty hit insläppas ej ens européer med skodon på fötterna. Förlåtligt är att muhamedanen icke af dammiga och smutsiga skosulor låter besudla de dyrbara persiska och turkiska mattor, mot hvilka han under bönen slår ödmjukt pannan. Vi vandrade försigtigt mellan hvita „säckar“

Algir. Arabkafé under bananer (vid *Jardin d'essai*). (Se pag. 179).

liggande framstupa inför helgonbilder, till hvilka de mumlade sitt „allah akbar!“ med den ostördaste, djupaste salfvelse. Mohamedanens andakt uppväcker, i mitt tycke, ingen spefullhet hos åskådaren. Blott dumt och rått lättsinne kan neka sin aktning åt det djupa allvaret under bönen, som af honom förrättas, utan att han låter sig störas af någon som helst yttre företeelse. Ingenting förmår honom att lyfta pannan från golfvet och afbryta sitt mumlande. Det är egendomligt att ge akt på honom under andaktsöfningarnes ceremoniel. Före gudstjensten sätta sig de bedjande alla i en rad orörligt stilla och samla sina tankar. Derpå, vid ett tecken af deras *Iman*, resa de sig, uppstå alla på en gång, sträcka händerna uppåt och utstöta höga rop. Fantastisk, högst besynnerlig tablå af automater i mycket omvexlande drägter: arabens hvita burnuss, mozabitens brokiga *gandoura* (kolt med halflånga ärmar), marokanens grå och svartrandiga blus, mohrens vidbyxor och korta broderade jacka (med den koketta chekkian öfver ena örat), turkens röda byxor och vapenprydda bälte, Saharabons spöklika, grå-brun-hvita långkappa öfver nakna ben och hvita hufvudhuckle, omviradt med många hvarf af kamelhårsrep — taflan är egendomlig.

Döden syns ej ingifva mohammedanen fruktan eller ens vemod: — tvertom begagnas kyrkogårdarne till förlustelseställen, för qvinnorna åtminstone. Det är om fredagen mest, — mohammedanernas sabbatsdag — man ser talrika *carricolo's* fulla af hvitsvepta damer färdas till Islamitiska kyrkogården i närheten af *le jardin d'essai* och det kända *Café des platanes,* med sin arabiska fontän, sina låga gallerier och sina måleriska figurer sittande med benen i kors, under skuggan af bananers långa, slokiga blad.

Sid-Abd-el-Kaders kyrkogård är ett förlustelseställe, dit männerna tillåta sina hustrur att fara och dit qvinnor af alla slag bege sig för att muntra sig med små „knyt-

partier". En portvakt står som *Cerberus* utanför, på andra sidan om den höga kyrkogårdsmuren! Foglarna, flugna ur buren, slå sig ner i det gröna mellan grafstenarna, *haïkerna* afläggas och utbredas som borddukar, den lilla qväfvande slöjan för mun och näsa upphänges på någon aloë eller kaktus och med skratt och glam börjas festen. Patisserier och sötsaker framdrages ur korgar, som negresserna bära på hufvudet, sällskapslifvet i orientalisk styl kommer i gång. — Här lyses med granna, ofta dyrbara toiletter, här fördunklas rivaler, hit kommer man målad och parfymerad och pratar och kacklar i frihet från tryckande murar, här kan man öfverlemna sig åt lusten att afslöja sitt hemlif och välja sig förtrogna. Åhörarne, sofvande under mausoléernas stenar, äro tysta och pålitliga och här är man säkrare än i sjelfva baden!

Skulle något manligt öga lura mellan kyrkogårdsmurens remnor — européerna bruka sticka sina näsor dit lönnligen — så låtsar man ej se det! Det är vaktens sak utanför porten att hålla lockfoglarne på afstånd! — Stackars mauresquer! Dessa bevakade varelser underlåta ingenting för att upphöja sin skönhet, som, ju större den är, ej skänker annan fördel, än — att dess egarinna hålles strängare inspärrad blott! —

Vi gjorde flere besök på detta ställe, hvilket tillåtes europeiska *qvinnor* utan hinder och funno oss ofantligt roade af de pittoreska grupperna i broderier, siden och sammet, lifvade af lekande barn. Men hvad vi förstå med *skönhet*, det funno vi, till vår förvåning, här ytterst sällan, och draga häraf slutsatsen, att det blott är frihetens jordmån, som alstrar verklig qvinnoskönhet. Ögonen må vara huru stora och glänsande som helst, men vittnar uttrycket om slöhet i tanken, eger småleendet ej intelligent behag, förslappa sinligheten och slafödmjukheten anden, som ger

dragen sin stämpel — hvar är då den rätta skönheten hos „Guds afbild"?

Vi tilltalade — med gester förstås, ty franskan känna sällan arabqvinnorna — då och då de „muntra fruarna" på kyrkogården, och funno dem vänliga och tillmötesgående, men såg ingen saknad eller sorg betaga deras sinne, — ingen tår fukta deras ögon, sittande på taken af de dödas boningar. En enda skäggbeprydd individ hade tillträde till denna krets och höll sig inom en liten moské i ett hörn af kyrkogården, mellan höga kaktus- och aloë-snår och andra buskar. Mig förekom denna figur, med tycke af en brunlackerad nötknäppare, såsom en „ulf i fårakläder". — Han hade ett befängdt utseende i sin snäfva, fotsida kaftan, ett sorts sandaler omknutna med rep på fötterna och en vidunderlig grå *mitra* på hufvudet, derifrån ett orangegult buskage stod rakt upp i vädret, så yfvigt, att det öfverskyggade hela apansigtet, med illparig min. Detta var en ärevördig *Derwisch* som förrättade bönen i mauresquernas moské och gaf der absolution åt botgörerskor, hvilka en och en utträdde från den afskilda *spilta,* der „nötknäpparen" rabblade opp messor för dem. Jag skulle narras, om jag påstod att dessa *bigtande* sågo särdeles botfärdiga ut eller genomträngda af ånger och ruelse: nej, de voro muntra och skrattade som skator, när de vändt ryggen åt Derwischens orangegula fjäderbuske. Alla delgåfvo hvarann sina intryck på ingalunda melankoliskt sätt.

På tal om islamitiska religionsöfningar och riter må jag ännu skildra en sammankomst af *Aïssaoua* sektens adepter, som vi öfvervarade.

Vi promenerade en dag med monsieur Lorenz på *Place du Gouvernement* med sitt asfalt-golf, som ej får beträdas af hästar och åkdon, men der militärmusik ofta spelar om eftermiddagarne för talrika åhörareskaror, med och utan turbaner. Plötsligt anhöllos vi af en välfödd

mohr i röd chekkia, som *dandinerade* sig sjelfförnöjd med en ros stucken bakom örat och en annan dylik i tröjans knapphål. Han kom från *Hôtel de la Régence*, der han dagligen stod och koketterade under palmerna och bjöd sig såsom guide åt resande. Nu uppmanade han oss att sluta oss till ett talrikt sällskap, hvilket under hans ledning skulle gå upp till arabstaden vid nattens inbrott och bivista en sammankomst af *aïssaou*-sekten, — en sorts dansande Derwischer, sjelfplågande fanatiker i samma styl som de indiske fakirerne.

Vi antogo mohrens förslag, väntade en stund under bambuhvalfvens hägn med springkällornas sorl omkring oss, — och när det äskade antalet nyfikne voro samlade här, började vi sträfva uppför arabstadens branta trappstegsgator i gåsmarsch. Den öppnades af dragomanen i chekkia, så parfymerad som en „stinkepytt". Sparsamma gaslyktor upplyste med ett osäkert och fantastiskt sken de besynnerligt täckta och sammangyttrade gatorna, hvarest smygande hvitsvepta vålnader ofta möttes i nischerna. — Efter en förfärligt mödosam klifning uppföre infördes vi (alldeles andfådda och halfqväfda af den qvalmiga luften i gränderna), uti ett ännu lufttomare tillhåll för en mängd diaboliska, brunfärgade figurer, så litet klädda som möjligt, sittande i ring midt på golfvet. Vi fingo plats på åskådarebänkar fullradade af folk, — mest europêer — kring väggarne och iakttogo öfver våra hufvuden läktare, derifrån beslöjade varelser tittade ner. Qvinnorna ha tillstånd att derifrån åse dessa religiösa ceremonier.

Redan vid vårt inträde voro en del af de svartbruna bestarne midt på golfvet i farten att utföra en gräslig instrumentalmusik, somliga på utspända fårskinnstrummor, som bearbetades med knogarne, andra på cymbaler, trumpeter, hvassa rörflöjter, andra åter med bedöfvande knäppning på stora kastagnetter och ett harpolekande, som accom-

pagnerade vrålande sång, utan tecken till melodi. En lång, mycket lång njutning häraf förunnades publiken — troligen i väntan på allt flere åhörare som betalade entrée — men slutligen framträdde en *Khouar,* sedan en annan, så en tredje och började, hållande hvarann i händerna, sina gudaktiga krumsprång. De vredo sig som ormar, de rystade och slängde nacken såsom en mjuk trasa hit och dit, upp och ner minst en qvart utan uppehåll. — Huru, få de ej vatten i sina hjernor, som omskakas på detta sätt? Det är alldeles oförklarligt. När de nu uppnått stadiet af extas, som åsyftas genom denna *träning* till Allah's ära — (*en* förlorade härvid sansen och utbars, de andra två stodo med fraggan ur munnen) — började förevisning af underverken: — de togo med bara handen i rödglödgade jernstänger; de ställde sig barfota på ett svärd, hvars skarpa egg fick pröfvas omkring laget af åskådare; de tryckte detta svärd in i den till midjan nakna kroppen; de åto kaktusblad med tumslånga taggar, som rifva sönder tjocka kläder; de tuggade glasbitar, genomstungo med långa nålar tungan och kindbenen från ena sidan till den andra och kommo derunder så nära publiken, att man kunde taga uti de utstickande nålspetsarne; de beto i lefvande skorpioner och virade huggormar om hals och armar. Och under allt detta framsipprade ej en droppe blod — hvilket just skall så vara, såsom bevis på öfvernaturligt tillstånd hos utföraren af underverket. Det obegripligaste var i mitt tycke att se en fanatiker sticka en bundt torrt *alfa*gräs i full låga under sin löst iträdda bomullstygsblus, svänga qvasten omkring kroppen, så gnistorna yrde omkring (och till och med föllo på åskådaren, mycket litet uppbyggd deraf) och fläkta sig kring hufvud och ansigte med denna brinnande solfjäder. — Huru mycket jongleri och hokus pokus blandar sig i dessa andaktsöfningar? Det ha sjelfva åsynavittnena till och med rätt svårt att afgöra — emedan all möjlig verifi-

kation är dem tillåten och de verkligen känna en ohygglig lukt af brändt kött, när de heta stängerna handteras. Bevise derföre den som kan, hvilken andel i underverket bedrägeriet har, — hvilken möjligen fanatismens lust att uthärda plågor och marter, — hvilken, slutligen, det menskliga, det religiösa högmodet i synnerhet. — Att visa sig höjd öfver all menskligt svaghet, allt lekamligt lidande har städse varit dess triumf! Trots all skicklighet utsatte sig ju dessa *Aïssaou*'s för ögonskenliga lifsfaror med sina experimenter, som icke blott voro tortyr utan reela dödsorsaker. Monsieur Lorenz, som sett i Constantine deras sammankomster — hvartill ej betalas entrée och „giaourer“ blott i smyg ha tillträde — ställde dessa ofantligt mycket högre i *äkthet*. Hvad vi här sågo, var utfördt af „des farceurs, dépravés par les touristes“, såsom han skrattande påstod.

Allt hvad jag vet, är att hela skådespelet förekom mig så ohyggligt nervskakande, så gräsligt, så vidrigt, att jag begärde som en nåd befrielse derifrån, sedan jag hållit ut en stund, för att göra mina följeslagare till viljes och låta dem mätta sin nyfikenhet.

Med hvilken suck af befrielse lemnade jag ej detta samqväm af dårar, bedragare eller hvad man behagar, men förvisso försatta *utom* mensklighetens normaltillstånd!

På ett kort afstånd från deras *Gehenna*, med sitt flammande bål i medelpunkten och sin afgrundsmusik, kommo oss sommarnattens balsamiska fläktar till möte, när vi med Afrikas stjernhimmel öfver våra hufvuden gjorde en tur i vagn utåt hafvet, som sjöng helt olika sånger, och sedan stego uppför *Telemly*-vägen till Mustafas höjder, der vår villa var belägen. Jag tviflar på, att någon skönare promenad än denna erbjudes vandraren någonstädes i verlden och att natur och konst åstadkommit i förening någonting mera fulländadt, än detta paradis, beläget emellan gamla

Atlasbergets hjessa och Medelhafvets bugtande stränder! Näktergalens slag i de täta, mörka löfhvalfven, springbrunnars sorl mellan mohriska arkader, orangeblommornas doft kringspridd i atmosferen lätt som bara ether — äro icke oväsendtliga accessoirer till tablån. Och roas man af brokiga folksamlingar, må man göra ett slag öfver *Place du gouvernement,* der helt visst aldrig mötas tio individer af samma hudfärg eller med enformighet i klädsel — såsom i Europas hufvudstäder, äfven de största. Araber, kabyler, mohrer, negrer, turkar, judar, maltheser, greker, spanjorer, fransmän — ett ganska vexlande panorama, icke sannt? — omblandar här sina bilder.

VIII.

Algiers belägenhet. — Vinodling. — Utfärder. — Trappistklostret *Staouïli.* Mohriskt kafé. — Mahomets häst. — *Le frais vallon.* — Besök i ett arabhem.

Som en glänsande snäcka uppkastad af hafvets våg, eller snarare som Österlandens skönheter, ligger Algier på yppiga färgrika mattor och speglar sig i den praktfulla genomskinliga trymån mellan Cap Matifou och *La pointe pescade.*

Kusten höjer sig i branta stigningar mot Atlaskammen och våglinierna af bergskedjan aftecknas mot horizonten i svartblå, i violetta, i purpur, i gyllene eller blekröda skiftningar vesterut, i silfverhvitt emot öster, derifrån *Djurdjuras* snötoppar sticka upp och liksom borra in sina diamantspetsar i den blåa himlen. Denna väldiga ringmur bevarar Algiers tjusande fägring mot ökenvindarne, hvilkas heta slängkyssar svalna under passagen öfver isregionerna och andas smekande, ej förbrännande, öfver Nordafrikas växtprakt. Visst kommer äfven hit understundom Sirocco het som eld och förqväfvande, men hvad vi fingo känna deraf hade äfven någonting berusande — concentrerad solglöd!

Det väldiga Djurdjuraberget utgör tillika gränsmur för Stora Kabylien, bakom hvars halsbrytande klyftor och bergspass hatet rufvar på frigörelse från främmande ok. Här är sista tillhållet för nu visserligen underkufvade, men derföre icke vänskapliga stammar — berber eller kabyler — som länge ännu skola passa på tillfälle att resa sig och från Afrikas jord fördrifva inkräktarne, de förhatlige *Roumis*, som trotsa profetens bud och vilja påtruga fria bergsboar sin eländiga, föraktade vesterländska kultur. Men fransmännen vaka med handen på värjfästet, spänna örnblicken och lyssna uppmärksamt till det minsta gny bakom Djurdjuras vägg, allt under det de med sin nations smak och skönhetssinne garnera sluttningarne neråt hafsstranden med den ena villan — icke *värre* — men *skönare* än den andra.

Och under det sista årtiondet i synnerhet hafva de ifrat för vinodlingen i Algeriet. Från Frankrike inflyttade kolonister taga gubben Noak till förebild och plantera på Afrikas mark „mycket vin och mycket vin och se så göra de!“ Den en tid utbredda villfarelsen att vinstocken ej gick till här, har genom bättre odling fullkomligt skingrats och

aningen om en stor framtid föresväfvar redan vingårdsmännen och kolonisterna.

Det är äfven den franska soldaten hufvudsakligast man har att tacka för de ypperliga chausséer byggda i slingringar, som leda ända upp till bergshöjdernas öfversta platå och omnibussar gå alla timmar för billig afgift upp och neder på denna *Jakobsstege* — icke med englar förstås, men med villornas hyresgäster och alla de otaliga lustvandrare, som svärma kring i Algiers omnejder — de vackraste och mest storartade som kunna bjudas dem.

Vi ha ej på vårt samvete att ha försummat detta nöje, denna turistpligt, må man säga.

Jag ber läsaren vänligast följa oss i zigzag och utan förut uppgjord plan, såsom vi företogo mest de utfärder jag vill skildra.

Trappist-klostret *Staouëli* ligger högst uppe i bergen och hit inbjödos vi på utfärd af monsieur Lorenz en herrlig solskensdag i februari. Vår carricolo med raskt trafvande hästar, ehuru vägen ideligen bar uppföre, hade vi denna gång för oss sjelfva, lemnade åt ena sidan och åt den andra oförlikneliga utsigter, och foro igenom de pittoreska byarne eller köpingarne fulla af hoteller och kaféer som heta: *El Biar, Birmandrais, Le frais-Vallon, Bouzareah* med flere. Efter ett par timmars *uppåtsträfvande* nådde vi platån hvaruppå trappistklostret reser sina murar.

Nejderna i vårens första friskhet, himlen strålande i ljus och jorden i skönhet, vällukter och fågelsång — det surmulnaste lynne klarnar här, den gråbrunaste „spleen“ antar små skiftningar i azur och rosenrödt. I naturens rike äro mjeltsjukans representanter maskar, mullvador, ugglor och flädermöss — d. v. s. innevånare i underjordens mörka regioner. — Den verksamhet som utvecklas deremot under jublande qvitter, lifligt surrande, sånger och harmoniska ljud, tillhör ljusets barn, de bevingade foglarne, de

glada bina, humlorna, flugorna, fjärilarna — ja sjelfva myggen, dansande i ljusa rymder med luft och sol!

Klarheten af Afrikas himmel är sådan, att den inger ett välbefinnande som utan skenbar orsak framkallar ibland, till och med på den ensliga vandrarens läppar, utropen: „Hvad jag andas lätt!“ „Här är mig godt att vara!“ „Jag är lycklig!“

Färden upp till *Staouëli* denna herrliga vårdag lockade till dylika utgjutelser både i sällskap och under enslig contemplation.

Vid trappist-klostrets ingång mottogos vi af *pater Joseph,* gråskäggig ordensbroder som, med två eller tre andra kamrater, äro de enda här för hvilka det är tillåtet att *tala.* Det är således de, som ha i uppdrag att föra omkring (såsom tillåtet är) kloster*besökarne. Besökarinnorna,* „les brebis galeuses“, få vandra utanför i trädgården och insläppas i vestibylen — men icke längre. Deras orena fötter få ej besudla de fromma brödernas celler, kyrka och inre gemak.

Görande tjenst för alla de tigande munkarne initierade pater Joseph oss med flödande tunga i klostrets egendomligheter och förevisade de märkvärdigheter för oss fruntimmer, hvilka vi ansågos värdiga att få beskåda. Monsieur Lorenz deremot införde han i klostrets allraheligaste — och vid hans utträdande derifrån pumpade vi vår reskamrat på de intryck han emottagit. —

— „Ce n'était pas grande chose, consolez vous, mesdames“, blef det lugna svaret, utan tecken till uppbyggelse.

Men under det dörren utan krus stängdes framför våra qvinliga näsor och *patern* försvann med monsieur Lorenz, underhöllos vi af en annan ordensbroder, som äfven hörde till de *talande.*

Han gaf oss antydningar om lifvet som föres bakom Staouëlis stängda murar.

Dagen börjas och dagen slutas under ständig fasta, ljudlös bön och arbete utan beröring med den yttre verlden, — detsamma år ut och år in. Ej ens som sjuka få munkarne här förtära köttmat. De präktiga höns och kalkoner vi sågo vandra utanföre bereda sina andäktige fostrare kanske inre tillfredsställelse när uppfostran lyckas, men ingen gastronomisk njutning, hvarken genom ägg eller ungar. Fjäderfäets feta kroppar finna sin graf i hotellvärdarnes grytor och lekmannamagar, som ej späkas med fastor. Med sann glädje erforo vi dock att förbudet att *äta kött* i Staouëli ej åtföljes af förbudet att *dricka vin,* — och af de flaskor som uppkorkas åt främlingen eller besökaren af hvad kön denna månde vara, kan med full evidens dragas slutsatsen, att klostrets vinkällare hör till de bästa. En måltid af frukter och grönsaker, valnötter, bakverk, o. d. uppdukas äfven åt den som det önskar; men betalning för förtäringen emottages ej — om icke i form af välbetalta souvenirer från stället, bestående i allehanda träsniderier och små grannlåtsarbeten förfärdigade af munkarne — som det heter. Men dessa preciosa hade en så misstänkligt fransysk stämpel, att *otron* anser dem importerade från Europa rätt och slätt. Personer väl bevandrade i klostrets mysterier påverkas här äfven af andra dubier. De betvifla den obrottsliga tystnaden, som föreskrifves inom klostermurarne och derjemte — o skeptiker! — lydnaden för det förbud, som nekar trappisterna att sjelfva äta af sin välgödda fasel.

Vår talande — och mycket talande — broder uppräknade för oss med stor tillfredsställelse och andlig stolthet namnen på alla de höge, verldslige herrar, som besökt Staouëli och skrifvit sina namn i dess minnesböcker. Oaktadt en blygsam protest från vår sida, begärdes äfven vårt ringa fac-simile på dessa blad. Största glansen hemtade de dock af storfursten Konstantins af Ryssland namnteck-

ning. Det höga besöket hade på allt sätt uppfyllt trappisterna med en fröjd och en uppbyggelse, som ännu genomträngde vår fromme paters sinne. Han korsade sig, när han lät oss förnimma, att storfursten hade kysst hans, — pater Josephs, hand, — och att den kejserlige gästen kunde göra korstecknet lika bra som någon munk och hade *gjort* det både före och efter måltiden i klostret.

Jag vill minnas — men vågar ej bestämdt försäkra det ändå, — att vi hörde pater Joseph omtala hurusom storfursten vid afskedet kysste *priorns* klädafåll!

Af oss fick i alla händelser ingen här någon kyss, med undantag af en allra som sötaste liten kattunge, som låg och solade sig, när vi åter hoppade upp i vårt lätta och trefliga ekipage. Nu togo vi, såsom de „vise männen i österlanden“ en annan väg till vårt hemvist igen och hade derigenom fördelen att få njuta af nya vyer och ny förtjusning.

Vägen gick hela tiden ofvanom hafsstranden, som djupt under våra fötter bugtade sig i de vackraste skär och vikar, inom hvilka vattnets blåa färg var beundransvärd. Till höger, till venster, hvilka taflor! Och en växtlighet sedan, som aldrig har behof af vinterhvila! Tvertom. Under de månader då naturen i Europa slumrar i vinterdvala — då fläta lianerna här sina lätta, blommande slingor sjelfsvåldigare än någonsin kring alla föremål, väfva sina nät om trädens väldiga stammar, hopbinda kronorna och utbreda så täta, doftande mattor öfver marken, att djur och menniskor trassla in sig der.

Oberoende och fria som vi voro i vår *cariccolo* kunde vi stanna när och hvar det lystade oss. Detta är ett nöje öfverallt, men det är „ett strå hvassare“ att gå och flanera mellan aloëbuskar, kaktus, dvergpalmer och annat afrikanskt *ogräs,* som uppfyller luften med vällukter och utbreder sin färgprakt öfverallt. Luktärter, reseda, heliotrop,

jasminer och andra kära bekanta helsade vi här i vildhetstillstånd.

Under vårt kringströfvande stannade vi utanför en stor port med inskrift: — *Asyle des vieillards, petites soeurs de Bouzarea.* Vi begärde inträde och fördes af en mötande syster vänligt omkring gubbhemmets trädgård och i dess boningsrum utan klosterhemligheter. Här var osökt tillfälle att göra jemförelser med hvad vi nyss sett. Hvita murar med trefliga grönmålade fönsterluckor, öppna verandor, gästvänligt upplåtna dörrar öfverallt, ingen mystisk anda öfver det hela, — nej, fridfullt arbete, luft, ljus, hemtrefnad utmärkte asylen stiftad af „les petites soeurs“. — *Bröderne* deruppe lefva för sig sjelfva utan annat mål än att bereda sig evig salighet genom ändlösa botöfningar och föreskrifna böner. *Systrarna* lefva för andra och för att bereda de värnlösa och vanlottade här på jorden litet glädje och ett stilla hem. — Resten öfverlemna de åt *den,* som bättre vet hvad oss göres behof i en annan tillvaro förborgad för oss alla.

Och när dessa anspråkslösa *systrar* innerligt tala om själens odödlighet och frid och fröjd i den eviga kärlekens sköte för varelser, som aldrig fått njuta af hvarken frid, fröjd eller kärlekens ljufhet, sker det blott för att tända hoppets stråle för några sjuka, döende, eller skeppsbrutne på lifvets ocean. Dock äro de utsatta för alla möjliga trakasserier från de republikanske proklamerarne af *„liberté, égalité, fraternité,“* som afsky *systrarna.* Måtte *les petites soeurs* länge ännu fortsätta sitt menniskovänliga värf och finnas till i verlden, efter det de radikale samhällsförbättrarne gjort menskligheten den tjensten att försvinna från verldsteatern!

Vi beslöto vid återkomsten från Staouëli att göra besök i något af de många mohriska kaféer, som anträffas i alla vrår och vinklar i arabstaden och vi valde företrä-

desvis ett af dem i närheten af *Kasbah,* hvilka bibehållit bäst sin genuina prägel. Kunder funnos af äkta slag dit vi inträdde. Nobelt draperade i sina trasiga skynken sutto gästerna radade kring väggarne med måleriska ställningar. Österländingen är född att sitta modell. Några höllo de små kaffekopparne i hand och smuttade ur dem långsamt, en annan satt orörlig och stirrade på sina nakna bruna ben — en contemplation som upptog hela hans själ och sinne —; en blåste några ofattliga melodier på bamburörsflöjt, hans granne accompagnerade genom ett sorts harpolekande och en tredje fulländade orkestern med knäppning på en liten mandolin med tre strängar, — andra spelte damm eller schack i ett hörn. Kaféets värd, en mohr med tydliga anspråk på skönhet, hade en ros bakom ena örat och gick omkring hela laget med en lång pipa i handen. Denna stack han i munnen på gästerna, som drogo en rök hvar i sin tur, hvarefter mohren „gick till grannes". Det var *haschisch* som röktes och det ljufliga ruset, som påstås bli en följd deraf, torde möjligen infinna sig för araberna. Hvad europeerna angår, hvilka sökt genom detta medel förskaffa sig de berusande drömmarne, påstå dessa att de aldrig lyckats förskaffa sig annat än en — infam hufvudvärk.

Vi afslogo den elegante Mustafa's haschischpipa, bjuden äfven åt oss, och bestälde oss i stället kaffe. Man kan tillåta sig denna depens — koppen kostar 10 centimes (10 penni). Araberna, som dricka utan socker, betala blott 5 centimes.

Den vackre Mustafa tillagade sjelf vårt kaffe i en portativ liten hällspis och bjöd oss det med smäktande blickar, — kanske såsom surrogat för det *haschisch*-rus vi gingo miste om.

Algiers mohamedanska befolkning består af en myckenhet mohrer, som vi, ehuru oriktigt, under *en* benämning

kalla araber. Dessa racer äro ganska skilda, missakta hvarann ömsesidigt och sympatisera förnämligast blott i sitt hat till *Roumis'* (de kristna). Araben i sin burnuss är stolt och manlig, kabylen likaså och marokanen halfvild. Mohren deremot har en vek qvinlig skönhet, hvartill bidrar hans kostym: den broderade tröjan, byxorna vida som kjortlar, bältet löst knutet kring höfterna, törnrosen bakom örat och den kokett nerhängande silkestofsen från *chekkians* mörkröda topp. Hans sysselsättningar äro äfven broderier med ganzer, silfver och guld, handarbeten af alla slag, utbjudande af varor i de små trånga butikerna, der han *poserar* för att locka in köpare; uppassning på hotellerna, der han ställer sig in för att få drickspenningar. Det ser ut som skulle naturen ha lust att en smula sammanblanda de olika könens konturer i länder, der menniskoslägtet fostras inom harems murar. Qvinnan hämnar sig kanske öfver sin förnedring genom att andligen förkrympa och nerdraga hela slägtet! —

Vi hade förut i några mohriska kaféer observerat en egendomlig tafla, och nu sågo vi densamma såsom *frescomålning* på den hvitkalkade väggen.

Den förestälde en häst af något för zoologerna okändt species: kroppen hade åtta fötter, mahnen var af förgyld tagel, vingar stucko upp bakom öronen och den lysande svansen af perlor och juveler stod i vädret som en yfvig qvast, fullspäckad med påfågelsfjädrar. Större än en åsna, mindre än en kamel, hvars *tandmynning* den hade, stod detta kreatur färdigt till språng under en dyrbar sadelmundering. — Det är Mahomets häst, El-Borak, (blixten) och se här hvad traditionen berättar derom.

En dag när profeten tog sin middagslur på berget Merwa, väcktes han utaf att någon blåste på honom. Det var *engeln Gabriel* i egen hög person. Vid tygeln ledde han en färdigsadlad springare, hvars like ännu ingen sett,

och så bjöd engeln artigt profeten på en liten utflygt till obekanta rymder. Invitationen mottogs med tacksamhet och Gabriel bad sin gäst sitta upp i sadeln. Mahomed krusade modest emot och ville afstå platsen åt sin himmelske ledsagare, men denne skakade leende på hufvudet och pekade på sina englavingar. — Mahomet erkände rodnande att detta var ett förnämligare fortkomstmedel och nöjdes i all ödmjukhet sjelf med *El-Borak*, svingade sig upp i sadeln och det bar af så det susade i rymden. Om par minuter voro de resande i Jerusalem. Här fick profeten göra bekantskap med Abraham, Moses och Jesus, fick tillstånd att kalla dem sina bröder, fick hålla bön tillsammans med dem och höra mycket om Guds rikes hemlighet.

Derpå fortsattes färden, El Borak satte af på fyren och engeln utbredde sina skinande vingar. Islamismens stiftare infördes i den ena himmeln efter den andra, steg allt högre och högre och nådde slutligen lycksalighetens trädgård, der den stora lotusblomman vajar i bländande hvithet. Men bakom denna är skranket öfver hvilket intet dödligt öga blickat, hvilket ingen fot öfverskridit, ty der är rummet bebodt af Gud Fader. Genom protektion af sin utmärkte cicerone blef dock den nåden förunnad Mahomed att inträda dit och skåda den Högste på sin tron omgifven af sjuttiotusen cheruber. Profeten hade det vettet att lemna sin häst bakom skranket, steg in utan skor på fötterna, knäföll inför tronen och fick nu ur Guds egen mun emottaga befallningar att utföras på vår jord. Man tänker sig att det ju framdeles stod profeten fritt att formulera sina uppdrag utan någons kontroll, ty de sjuttiotusen cheruberna ha visat sig i allo tystlåtna och diskreta.

Med sina ordres på fickan satte sig Mahomed till häst igen, det bar neråt vår arma jord; — men nu lemnade engeln sin reskamrat att sköta sig sjelf, förebärande

att han, som vanligt, hade många jern i elden och många delikata kommissioner att uträtta. Men, som minne af deras lilla „triep“ till högre regioner, skänkte Gabriel åt Mahomet *El-Borak.*

Ett af målen för våra utfärder, — och ingalunda det minst lockande — var ofta *Le frais vallon.*

Synnerligast om söndagarne föra omnibussarne hit stora flockar af utvandrare, ty här inandas stadsboarne orangers, mimosors och tusende sköna träds och plantors vällukter. När hettan annorstädes blir besvärlig, finns ännu ljuflig svalka i den djupa dalen, uppfriskad af vattenfall mellan klyftor och evig grönska. Här drickes kaffe under löfhvalfven, här glammas och förtäres glacer och sorbet, och härifrån ser man alla återvända med händerna fulla af jättebuketter plockade bland den ofantliga mångfalden af blommor i alla former och färger, hvarmed naturen slösar, — utan behof af trädgårdsmästares hjelp i *le frais vallon.*

Ännu en utfärd.

Redan på ångfartyget som förde oss från *Bougie* till *Algier* hade vi gjort bekantskap med en älskvärd fransyska, generalskan *Liebert,* hvars man, nu gammal vorden, varit med om eröfringen af Algeriet och lefvat här med sin familj öfver trettio år. Den gamla krigsbussen och hans maka bådo oss vänligt helsa på dem i Algier, der generalen efter afskedstagandet definitivt slagit sig ner och skapat sig ett hem i en skön trädgård. De bodde i ett gammalt mohriskt hus, omgifna af krigiska minnen, — en hel arsenal af alla möjliga vilda stammars vapen, sköldar, sadelmunderingar o. s. v.

Vi gjorde der då och då besök och en dag föreslog generalskan oss att bli henne följaktiga på en visit som hon ärnade göra i ett mohriskt hem, der hon under många år varit bekant och vän.

Värdinnan i huset — numera *enda* hustrun till en *ulemas*, eller jag vet ej hvad för en arabisk embetsman, som mest vistades i moskéerna och hade begrafvit sina andra hustrur — var ingenting mer eller mindre än sondotter till den sista beyen af Constantine Hadj-Ahmet.

Hon var född i det förtjusande palats, hvars springkällor nu sorla för de fransyska eröfrarnes öron.

Generalskan Liebert afhemtade oss i sin vagn och förtjusta gjorde vi henne sällskap. Den mohriska villan var belägen ett stycke utom staden och vägen utmed medelhafsstranden syntes oss icke lång, ehuru utsträckt nära till Cap Matifou's spets. Vi stannade bakom muren omkring en vacker trädgård, omgifvande ett hus i den kända mohriska stylen, — lika lätt och graciös som mystisk. Generalskan förde oss genom trånga korridorer — liksom afsigtligt vilseledande — och derpå inträdde vi uti en öppen gård, uppburen af arkader och med den traditionella springbrunnen i midten. Gallerier hvälfde sig på lätta pelare i fyrkant omkring gården och boningsrum, i den orientaliska smaken möblerade, sågos der bakom. I fonden af gården låg mottagningsgemaket bakom tunga draperier, som undanskötos när husets värdinna, den furstliga Fatma, kom oss vänligt till möte. Det var fredag och hennes mottagningsdag.

Hon var en dam med obestridlig ädelhet i hållningen och tydliga spår af ovanlig skönhet, och efter henne följde hennes gifta dotter — på besök hos modren med sina barn — hennes sondotter, svägerska och andra väninnor som voro på visit här. Minst ett tiotal mohrinnor af olika åldrar och mer och mindre sminkade eller eleganta. Generalskan Liebert helsades med stor hjertlighet och äfven vi välkomnades såsom hennes connaissancer från långt aflägsna länder.

Det rum der vi inbjödos att taga plats var ej alltför

stort, men lätt och smakfullt uppbars taket i kupolform af kolonetter, mellan hvilka löpte rundt kring arabesker af vackert stuckaturarbete. Golfvet var belagdt med brokiga porslinsfyrkanter och möbleringen bestod blott af låga divaner kring väggarne och ett marmorbord midt på golfvet. Som en afvikelse från den korrekta mohriska stylen fanns i rummet *fönster* med sidendraperier för, — men vettande allenast åt trädgården, dit ingen manlig fot fick nalkas. Vakt stod alltid vid ingångsporten.

De nu obeslöjade mauresquerna visade sig för oss i guldbroderade sammetsjackor, écharper af silkesgaz i lysande färger, hufvudbonader af guld- och silfverskir, atlasskynken, blommor och smycken, armar och nakna ben prydda af ringar, som sågo dyrbara och *äkta* ut, fötterna löst instuckna i broderade tofflor och vida byxor af siden eller tätt muslin. Alla buro dessa byxor ehuru kortare och längre, somligas ända ner till fotknölarne. Några rätt behagliga ansigten — sköna ögon i synnerhet, — men en fetma, som här är ett skönhetstecken, ehuru den i Europa ej hade bidragit till att göra dessa gracer gouterade. En efter annan förestäldes oss med namnen *Baïa, Zora, Diourza, Zuléika, Tiima* — och vi hade gerna önskat att inleda samtal med dem, men fingo mest nöja oss med teckenspråk och tolkning genom madame Liebert som kunde arabiska. Fransyska talades knapphändigt i fru Fatmas nära umgängeskrets. Det oaktadt uppstod helt glad förtrolighet mellan våra olika racer; man serverade med kaffe, sylter, sorbeter och vi funno oss verkligt intresserade af denna orientaliska sällskapsverld. Der låg någonting oändligen naïvt hos dessa stora barn, som med nyfiket undrande blickar fingrerade om våra volanger, spetsar, armband, ur och urkeder och roades af hjertans grund af att få sätta min lorgnett på sina näsor. Alla frågade genom fru Liebert om våra förhållanden. *Tiima* (jag tror hon var slägt

med värdinnan) hade alldeles förälskat sig i min person Hon satte sig så nära mig i divanen, att hennes starkt svärtade ögonbryn nästan vidrörde min axel och med sina *henna*-färgade naglar strök hon öfver min broderade mantilj, hvilkens stenkolsgarnityr tycktes behaga henne öfvermåttan.

Slutligen klappade hon mig på armen och frågade med smekande röst:

— Hvad heter du?

— Adelaïde, svarade jag.

— Huru många barn har du? fortsatte hon ytterst intresserad.

— Intet enda, Tiima; jag har aldrig varit gift, må du veta.

Tiima spände opp stora ögon och trodde att hon förstått orätt. Men generalskan Liebert försäkrade henne att tolkningen af mina ord var alldeles riktig.

— Den der yngre damen har heller icke gift sig, sade generalskan och pekade på min reskamrat.

Tiima höjde händerna mot taket med ett utrop, jag vet ej om af fasa eller blott helt enkelt af förvåning.

— Men, apostroferade hon mig, — hvad har du tänkt på, Adelaïde, som lemnat dig ogift?

— Jag har tänkt på att bibehålla min frihet, kära Tiima. Jag skulle kanske fått sitta instängd som du och lyda en beherrskare om jag hade varit gift.. — Nu deremot binder mig ingenting.

— Alldeles! inföll fru Liebert skrattande. Dessa båda damer, som du här ser, Tiima, resa verlden omkring och roa sig. Tror du de så ogeneradt fått göra hvad som lyster dem, ifall de hemma haft man och barn?

Mohamedanskan såg häpen ut, teg ett ögonblick och funderade. Plötsligt tycktes hon hitta en utgång på detta dilemma, utropade liksom inspirerad och tog mina båda händer, dem hon skakade hårdt:

— Adelaïde, du måste gifta dig!

— Du är skämtsam, Tiima, svarade jag skrattande.

— Tror du jag skämtar? — Nej, jag säger dig på allvar: du skall gifta dig, hör du!

— Men ser du då icke, huru gammal och huru gråhårig jag är?

Tiima stod en sekund fundersam igen.

— Gör detsamma! utropade hon derpå resolveradt, — du måste gifta dig i alla fall! Verlden är full af karlar och de skola ju alla ha sig hustrur! De kunna ej vara utan och det vimlar i verlden af mankön („Ça grouille, ça grouille!“). — Under en pantomim, hvars komiska liflighet framkallade stor munterhet i sällskapet, spelade afrikanskan med alla tio fingrarna i luften för att imitera vimlandet i en myrstack eller rörelsen i en grodpöl. Men vårt skratt smittade ej Tiima, som tog saken på fullt allvar. — Du måste gifta dig, ty verlden är full af karlar, som vilja ha hustrur! upprepade hon oförtrutet. — „Ça grouille, ça grouille!“ Samma pantomim med fingrarne.

I denna stund kan jag ej förklara för mig, hvarföre hennes nit att bortgifta *mig* var så passioneradt, under det hon lemnade min följeslagarinna alldeles oantastad, om ej så, att hon ansåg frågan af ytterst brådskande beskaffenhet, när hennes äktenskapspropaganda gällde *mig*, men möjlig att *bordlägga* ännu när det gällde min reskamrat.

— En ståtlig man med mustascher skall du ha, Adelaïde, gestikulerade hon immerfort. Jag skulle nog kunna skaffa dig en sådan ..... en med de präktigaste mustascher!...

De stora mustascherna voro ögonskenligen i Tiimas tycke höjden af manlig fullkomlighet.

Den löjliga konversation jag här citerat hade lockat oss att skratta så vi hade riktigt ondt i sidorna, och generalskan Liebert deltog och gjorde korus med oss. Men

det blef i alla fall på tiden att bege sig bort igen, ty qvällen inbröt.

Högst belåtna och upprymda af vårt egendomliga besök sade vi med hjertlighet farväl åt vårt mörkögda sällskap och följdes af värdinnan ända till husets trappa. Längre tillät seden henne ej att komma, ty utan mannens tillstånd lemnar en mohrisk qvinna ej sin tröskel.

Under det vi vandrade öfver trädgårdens fint sandade gångar, vände vi ännu hufvudet tillbaka och nickade gladt farväl. Der stod Tiima till allra sist qvar i dörren och ropade när jag försvann genom stora porten:

— Du måste gifta dig, Adelaïde! det finns så mycket karlar i verlden! „Ça grouille!“ Och hennes med henna färgade fingrar spelade högt i luften, medan vagnen rullade af med oss.

IX.

Utfärder till sjös och lands. — Arabisk trohet. — Besök i en gourbi i närheten af Algier. — En arabby uppe i bergen och en mohrisk kyrkogård.

Tyngda af Sirocco som ett par dagar blåst öfver staden, beslöto vi en vacker morgon i början af Mars att skingra vår hufvudvärk genom en seglats på det blåaste af alla haf — när det ej är i uppror.

Monsieur Lorenz skaffade oss en slup, den mest inbjudande, förstås, som vi upptäckte bland visst hundrade båtar, målade i lysande färger, nedanför marinan, gungande i en lugn bassin, som derigenom får tycke af en blom-

parterr. Farkosterna stå hvarandra så nära, att vattnet knappt synes mellan dem. Vi stiga uti. Vår styrman är den högreste Mohamed med de mörka, glödande ögonen och liten „chekkia“ bjert afstickande mot den bronsfärgade pannan, det kolsvarta skägget och ögonbrynen. Han ser ståtlig ut, när han spänner seglet med skicklig hand, bjuder oss med värdigheten af en „grand seigneur“ att taga plats och slungar ut på vågen vår båt, lätt som en svan med utbredda vingar. Himlen var högblå öfver våra hufvuden, hafvet återspeglade samma färg under våra fötter, men i glänsande vattringar och djupa krusor med skum på kammen. Mot öster glänste *Djurdjuras* snötoppar blänhvita och, sträckande sig söder och vesterut, framsköto Kabyliens d. v. s. det gamla Atlas' violetta våglinier med obegripligt fint och skarpt tecknade konturer mot sin jemnblåa fond. Som konterfejet af en österländsk drottning tronade Algier, beskyddad af dessa murar, i mantel af grön sammet, lätt slöja af guldskir och det stolta *Kasbah* till krona. Hon syntes på afstånd försjunken i tyst tillbedjan af solens gud, som hvarje morgon väcker henne med sitt rosiga skimmer, kommande från Mekka.

Vinden var god, luften oförlikneligt ren, temperaturen varm men ej tryckande, och Mohamed skämde ej effekten i taflan, der han stod upprätt i båten med den smidiga gestalten svept i burnussens fladdrande veck och den sköna raka profilen tecknad skarpt som en bronsstaty mot seglets hvita bakgrund. En svartbrun gosse om åtta år hjelpte fadern att sköta seglen och kastade skygga, halfvilda blickar på oss. Gossen förstod ej ett ord franska och vi frågade Mohamed hvarför han, som sjelf uttryckte sig ledigt på detta språk, ej äfven lät sin son lära det i skolorna, der han kunde förvärfva sig mycken nyttig kunskap för sin framtid.

— Jag har försökt, svarade araben sorgset, men *Ali* är så vild och obändig. Han rymmer från skolan och vill ingenting lära. Ingen tar vård om honom, jag är hela dagen ute på sjön och min gamla mor är blind. Jag har äfven en liten dotter, så fin och så hvit .... alldeles som hennes mor, min hustru.

— Hvarför vårdar ej hon sig om barnen?

— Hon dog för två år sedan! Mohamed suckade.

De stora österländska ögonen sågo utåt hafvet med denna djupa, outgrundliga blick, som förblir arabens hemlighet.

— Nå, Mohamed, sade vi och klappade Ali på hans bruna kind, — du ger väl Ali en annan mor och gifter om dig?

Mohamed förblef tyst och såg bort.

— Gör du ej det? frågade vi vänligt.

— Aldrig, svarade Alis far sakta och allvarligt *Hourida* (liten rosenknopp) var min första och enda hustru, hon skall bli den sista. Ingen annan skall taga hennes plats.

Öfverraskade sågo vi på Mohamed. Detta svar förstummade oss alla, liksom uttrycket i det ädla, mörka ansigtet.

Finnes det bland européer alltför många enklingar som med hjertats djupa öfvertygelse på en sådan fråga hade gifvit ett sådant svar lika allvarsamt? Och den sköne arabens både religion, samhällsbruk och lagar tillåta månggifte, ja, anbefalla det.

Nå, nå, „en svala gör ingen sommar“ kunna alla länders enklingar svara och härtill har jag intet skäl att göra invändningar.

Med aldrig svalnande intresse studera vi hvad som erbjuder sig för oss främlingar att iakttaga i seder, bruk och familjelif hos detta folk, så nära öknens gränser eller

hemma från eqvatorns grannskap, med en lifsåskådning så olik vår och med obetvingelig seghet i fasthållandet af sina traditioner. Numera tyckes det ingenting annat begära än rättigheten att orörligt resigneradt vänta sin undergång, i fattigdomens sjelfständighet.

Vi ha sett nomadtälten i öknen, lerhyddorna i Constantine och Kabylernas mera inbjudande bostäder omkring Bougie. Här i Algiers omnejd har det äfven roat oss att göra besök i ett par *gourbi's* (arabbostäder ute på fältet eller i byarne).

I den ena af dem — på de nedre bergssluttningarne i Algiers omedelbara grannskap — talades fransyska och rådde redan ett aflägset begrepp om komfort. Värdinnan i vår pension var bekant med *gourbins* innevånare och gjorde besöket der med oss. En ung flicka tog emot oss gladt och vänligt och bjöd oss stiga in i den låga lerhyddan med tak af bamburör. Men allt var snyggt kalkrappadt både utan och innan, och mot den rena hvita fonden tog möblemanget sig helt trefligt ut. Det bestod endast i en låg divan kring väggarne och en tjock rörmatta med täcken öfver, snarlika finska *ryor*, på golfvet stampadt af lera. Detta var sängen. Men för att träda inom dörren, derifrån allt ljuset insläpptes till det fönsterlösa rummet, måste man kröka ryggen betydligt. I taket nedhängde från en horizontalt gående stång ett sorts *tråg*. Det var det yngsta barnets vagga. Några hörnhyllor med hvarjehanda enkla husgeråd, ett kolfat midt på golfvet och en gryta som hängde öfver detta kompletterade rummets utstyrsel.

Vi slogo oss utan motvilja ner i divanen och språkade med den unga flickan och hennes mor härinne. Far eller bröder sågos ej till; männen vistas ej inom hemmet om dagen. Utsigten från denna lerhydda var så skön, att man tänkte sig tillbaka till de gamle patriarkerne i *Bar*

Sebas eller *Mamres* lunder, der menniskorna enkelt och familiärt umgingos med englar och himmelska väsenden, såsom barnen i oskuldens drömmar.

För vår blick låg *Sahels* och *Hammas* gröna terrasser sluttande ner mot hafvet med sina hundrade villor och trädgårdar och mellan dessa gräfde sig djupa raviner kantade med aloëväxtens långa spetsiga blad formande stora stjernor och kaktus i fantastiskt vridna grupperingar. Svalor kretsade omkring och en gök gol sitt „kuku" lika oförtrutet som i Finland „när maj har löfvat våra lindar". *Figue de Barbarie* (en kaktusart som här är mycket allmän) bildade staket kring gården och skilde åt grannarne, ty flere „gourbis" stodo här samlade på en punkt.

Fransoserna, som gjort sig hemmastadde på de gamla piraternas jord, ha lemnat dessas afkomlingar nätt och jemt hvad de behöfva för att föra ett tynande lif i bergsskrefvorna, hvarifrån de ännu kunna kasta otröstliga blickar utåt hafvet, der fordom deras kölar plöjde djerft vågorna. — Men det blåa hafvet, ack! tillhör icke mera dem! Från arabstaden hörs blott nu dess suckar!

Det outsägligt ljufliga klimatet möjliggör en jemn luftvexling inom arabens trånga tjell och snyggheten trifves deraf: ty man vistas mera under bar himmel än inne. Och i sina hemknutar tillåtes äfven den *hederliga* arabqvinnan gå obeslöjad. Men *gourbin* våga hvarken hustrur eller döttrar lemna utan högvederbörligt tillstånd af husfadren.

En lika komisk som egendomlig iakttagelse gjord af vår värdinna, (mångårig iakttagarinna af arabernas seder och convenansbegrepp) är, att mahomedanskorna, som strängt beslöja sig inför männen af sin egen trosbekännelse och ras, icke äro pedantiskt nogräknade med den saken, när de endast ha européer framför sig. Den lilla *Zulma*, som brukade hemta oranger till pensionens kök, kunde utan svårighet fås att inträda obeslöjad bland de kristne her-

rarne, som sutto vid middagsbordet. Men trädde nu kocken Ali, eller trädgårdsmästaren eller vattenbäraren eller något annat *turbanprydt* maskulinum plötsligt in, — straxt föll med förskräckelse haïken ner och insvepte Zulmas hela gestalt *).

Skola vi, min gode läsare, ännu stiga högre upp i bergen, långt bortom Bouzareas platå der civilisationen lemnar oss, och fortvandra på upptäcktsresor bland *gourbis*, som ännu fullt bibehållit naturtillståndets „couleur locale“? Låtom oss då närma oss dessa besynnerliga stenrös eller stenkummel, som ligga på bergskammen långt bort från de befarna vägarne. Dessa låga kummel äro bebodda. Väggarne bestå af runda stenar, hopsmetade med smuts och lera, och ofantliga snår af *figues de barbarie* med sina tumslånga, hvassa taggar omgifva hvarje *gourbi*. En spång leder till denna arabby, mera passande för getter än för menniskor; men vi klifva på dock så godt vi kunna, rifvande sönder både kjortlar och händer på alla de taggar, vare sig af kaktus, rosor, tistlar eller andra ogästvänliga buskar, som ville stänga vägen för oss. Vi tröttna smått.

En stund stanna vi och hvila på en liten mohrisk kyrkogård, inbäddad i ovanligt stora dvergpalmer och täta hvalf af vilda blommor. En *kouba* **) står midt i kyrkogården öppen för alla himlens vindar, så man kan se helgonbenen derinom i sina smala sängar af sten — mahomedanens sista hvilobädd lika för fattige och rike, och inbjudande den irrande själen att dricka regnets droppar, som samlas i små gropar borrade i grafstenen.

---

*) Skulle mauresquerna ha den för herrar européer föga smickrande åsigten, som de romerska kejsarinnorna hade om sina slafvar: att dessa ej voro män?

**) Helgongraf.

Sedan vi lemnat kyrkogården — sällsamt poetisk med sin enslighet och frid — spejade vi tveksamma efter vägen till arabbyn som varsnades på litet afstånd. Då mötte oss en gammal bronsfärgad qvinna, bärande på hufvudet en lerkruka af samma form som de etruskiska vaser vi se i muséer. Med teckenspråk meddelade vi henne att vi ville besöka byn, dit äfven hon syntes ämna sig. Hon nickade vänligt, tycktes begripa oss och gjorde oss tillbaka tecken att följa sig. Denna kuriösa samling af småstenshögar hvälfda till ett sorts grottor med murbruk var således hela byn. Gatorna krökta i vinklar hit och dit utstakades genom höga kaktushäckar, som isolerade gourbi från gourbi, ty den mahomedanska svartsjukan tycker bäst om att göra familjens bostäder så lika fängelser, som kan vara förenligt med praktisk möjlighet i det alldagliga lifvet.

När vi inträdt i byn, tilläto vi oss små nyfikna inblickar i en och annan gourbi, hvars ingång var så hög och fri att det blef möjligt. Här sysslade mycket lätt klädda figurer — mest qvinnor och barn — omkring sina eldstäder midt på golfvet, hvaröfver grytor nerhängde från krokar i taket.

Jag föreställer mig att det såg ungefär så här ut i Abrahams tjäll, när Sara och tjensteqvinnan Hagar tillagade måltiderna åt den de kallade „herra". Vår mörka ledsagarinna tog oss vid handen och ledde oss till sin bostad med gästvänliga åtbörder. Nerhukade måste vi inträda i denna interiör, der modets växlingar ännu ej rubbat den rena ursprungligheten. En rörmatta och några fårskinn på golfvet tjenstgjorde både som sängar och soffor, och äfven här nerhängde från taket vaggan — ett flätadt bambutråg. En ung qvinna pysslade med sin lilla, som der sofde roligt utan hvarken knytmantlar, virkade täcken, tröjor, lindor eller annan öfverflödig fyllnad i det trånga boet för den lilla menskliga fogelungen. När vi

inträdde helsade qvinnan oss vänligt, upplyfte sitt barn och räckte det mot oss att smekas, hvarefter hon sökte i ett hörn af rummet efter någonting gömdt ibland brokiga snäckor och stenar. Det var två radband af friska, doftande orangeblommor och knoppar uppträdda på trådar; — man ser mauresker ofta bära dylika om halsen. Hon bjöd oss radbanden till välkomsthelsning med ett behagligt leende, som framvisade hvita tänder, bjert afstickande mot den kaffebruna ansigtsfärgen. Med en silfverslant instucken i hvardera af barnets små händer visade vi, vid utträdet ur gourbin, vår tacksamhet, och ville aflägsna oss. Men då qvarhöll oss den gamla qvinnan med en uttrycksfull åtbörd och sprang bort. Kort derpå återkom hon med två stora blombuketter från den naturliga trädgården utanför gourbins område. Dem räckte hon oss med en arabisk afskedshelsning.

Det ligger hos dessa österländska folkraser en egendomlig poesi, som man skulle tycka oförenlig med deras ytterliga råhet! — Men må man ej tro att den gemensamma trosbekännelsen och det gemensamma fosterlandet göra de olika stammarne till vänner. Tvärtom. De hata hvarann sinsemellan af hjertans grund och vore kanske än mera fulla af förakt och skadelust mot hvarann, om de ej hade den gemensamma fienden fransosen — *roumi* — att värja sig för. Stoltast är *ökenaraben* utan ok öfver sin nacke: — *mohren* är Afrikas „petit maître“ och *kabylen* dess agronom. Kabylen är derjemte Islamismens fritänkare, iakttager ganska lösligt koranens stränga bud der i sina bergsskrefvor och till och med på slättlandet och håller ej på att beslöja med tvång sina qvinnor. En enda hustru för äfven spiran inom kabylhemmen för det mesta. De många hustrurna inom mohrernas harem lära allt gifva anledning till stora depenser och göra enigheten och husfriden mera sällsynta, som det påstås. Likvisst

betrakta de *rättrogne* kabylen med en vedervilja, som kommer dem att vända bort hufvudet, när en sådan ogudaktig bergsbo möter dem.

X.

Våren framskrider. — Billighet genom kolerarykten. — „Le chemin des acquedues“. — Isly porten. — Handeln på Isly torget. — Magasinerna och oljförsäljningen — *Place de Chartres.* — Grönsaks-, frukt- och blomsterstånden. — Fiskhallarne. — Mahomed och Tartuffe som motståndare.

I, u mer våren framskrider, dess mera glesna skarorna af främlingar som vanligen öfvervintra i Algier, men hvilka i år varit särdeles fåtaliga till följe af kolerarykten, som under hösten illvilligt utspriddes i södra Europa af värdshusvärdar och pensionsföreståndare för att skada rivalerna på andra sidan Medelhafvet. För vår del ha vi räknat detta sakförhållande till ett bevis på vår tur på resor, ty pensionspriserna äro i vinter så nedsatta här, att vi blott betalat 7 francs om dagen der man under vanliga förhållanden fordrar minst 10 à 11. — Det är dyrt att lefva i

Afrika. Alla uppköp af preciosa, kabylsmycken, korg-, träd- och andra af infödingarnes arbeten, broderier och väfnader kunna denna vinter göras ovanligt billigt. Kunde man blott transportera med större lätthet öfver land och haf allt hvad man ville förse sig med såsom minnen för egen räkning och „tuomis“ åt de hemmavarande, — och kunde man töja ut reskassan såsom man töjer på gummi elastikums penningeklämmarn kring portmonnäerna! —

Om ordspråket allestädes är sannt, att „morgonstund har guld i mund“ så kan detta i all synnerhet tillämpas på morgonvandringar åt alla håll i Algier. Vi företaga många sådana, och de skänka njutningar af det mest omvexlande slag. *Estetiska* först och främst, emedan det företrädesvis är den *uppvaknande* naturen som bjuder på balsamisk luft med friska briser och fogelsång, på solstrålar och skarpa skuggor, på den fuktiga glansen öfver de alltid gröna trädens *mörka* blad och de nysslöfvades späda grönska. Aldrig syns heller så skiftande i alla prismans färger Atlaskedjan, himmelen och hafvet som i den arla morgonstunden. Dernäst sätter jag det studium af folklifvet, som man har tillfälle att göra om morgonen i soluppgången, när Algiers gator och torg börja vimla af köpare och säljare af annat utseende än man möter på de europeiska marknadsplatserna, huru brokiga vi tycka dem vara, innan vi satt foten i „en annan verld“, dit man ännu når med ånga och hästar. *Humoristiska* uppträden, slutligen, bereda njutningar här af det slag, som kan framkalla småleenden till och med på en utpräglad melankolikers hängande läpp.

Om vi från *Mustafas* höjder börja morgonvandringen utför *le chemin des acquedues* finna vi en väg af oförliknelig skönhet slingrande vid kanten af dalgångar och djupa raviner, beklädda med tropisk växtlighet och ledande ner till Algier förbi villor riktigt inbäddade i draperier af *Bou-*

gainvillier, glyciner, rosor i alla schatteringar, af epomëa och en stor mångfald andra yfviga, blommande slingerväxter. Sedan man lemnat *Eukalyptus* lunderna bakom sig, uppnår man *Islyporten,* skådande åt öster förstäderna utmed hafskusten som sammanbinda Algier med den praktfulla fransyska trädgårdsanläggningen *Le jardin d'essai.*

Isly-porten är en smula framskjuten förbi den fordna *Bab-el-Djeddid,* genom hvilken fransyska armén inträdde 1830 och nära härtill står marskalken Bugeauds staty såsom bevis på att eröfringen är definitivt fullbordad.

Alla morgnar intåga härigenom långa, ändlösa filer af mulåsnor, åsnor, kameler och (mindre allmänt) hästar, lastade med oformliga skinnpåsar, *ghorassas,* korgar, burkar, krukor och menniskor, liknande säckar och bylten. Pådrifvare *till fots* följa efter, draperade i burnusser och skynken, som skifta i alla nyanser mellan krithvitt och chocolad- eller kaffebrunt, ty dessas bärare, lika magra som deras kameler, ha ej ombytt dem kanske under färder från *Tombukto,* från *El-Aghouat, Maskara,* Tetuan o. s. v. i veckor och månader. Från *Sebaou*-dalen hafva många klättrat öfver Stora Kabyliens svindlande bergstinnar, framkrupit i de trånga eller halsbrytande passen, och nu blicka de längtansfullt mot de mohriska kaféerna och *fonduks* (karavanserai eller kamelstall) som inbjuda dem att hvila ut i förstaden *Babazoun,* med sina skuggrika fikusträd. Men redan är handeln i full gång på Isly-torget, der den fransyska marskalken nerblickar som en herrskare på de mörkögda stammar hans segerrika svärd underlagt Frankrikes spira — agat till Atlasbergets otillgängligaste hålor eller till det innersta af öknen. Om de numera då och då visa sig på Isly-torget, är det liksom för att lägga inför segervinnarens fot som tribut ofantliga högar af apelsiner, dadlar, fikon, bananer, valnötter, honing och slutligen ägg eller lefvande höns, hvilka hithemtas hän-

gande från de hopbundna fötterna med hufvudet neråt. — Riktigt upprörande! Ack, hvad Djurskyddsföreningen skulle ha för ett vidsträckt verksamhetsfält i Afrika! —

„Salemaleh“ och skällsord vexlas nu i varierade tonfall mellan innehafvarne af försäljningsplats på torget, der hvarje meter betalas med 20 centimer. Derför tränger säljarn ihop sitt varulager så mycket som möjligt och gör i smyg alltjemt små försök att inkräkta någon tumsbredd på grannens område. Det faller af sig sjelf, att han får en knuff till gengäld och att skällsord hagla om öronen på honom.

Stora *hallar* omgifva Isly-torget, fyllda med mjölsäckar, med ull, hudar, kamelhårsväfnader och alla landets rika produkter — att ej tala om den *lefvande* produkt som utdelas här gratis och odlas under slarfviga burnusser, gandouras, halater och fårskinnströjor. I den närmast torget belägna tvärgatan idkas försäljning af olivoljan, som hemtas i stora utspända skinnsäckar och har här sin upplagsplats, hvilken på långt afstånd redan förrådes af lukten.

Handeln bedrifves alltunder de komikaste uppträden. Låtom oss beskåda scenen.

Vi närma oss det stora magasinet, men måste använda all möjlig försigtighet för att ej slinta på den flytande smörja, hvarmed lergolfvet är inbonadt. Uppstaplade mot väggarne och högtals samlade på golfvet ligga de fyllda svin- eller getskinnssäckarne med ytterst trånga mynningar, hvarur oljan utpressas i köparnes käril, hålle derunder. De som äro hvarken köpare eller säljare hålla sig för näsan, ty lukten är qväljande. Men härpå aktgifva hvarken bruna eller blonda pigor, sittande på huk under svinskinnspåsarne och uppsamlande den gula, tjocka sofvelstrålen uti krukor af alla former. En svartmuskig kabyl, flottdrypande från hufvudet till fotabjället, gör här tjenst som *Ganymedes.*

Såsom den ömmaste älskarinna pressar han med verklig extas i sina armar, till sitt bröst, svinskinnet och utklämmer så småningom dess guldglänsande innehåll. Köparinnan pockar ideligen på att få sitt mått fullare. Kabylen kramar med stigande passion sitt „gyllene skinn“ och dryper sjelf bokstafligen af varan, som rinner öfver bräddarne. Men ingenting går förloradt. Pigorna få smörjelse för sitt hår af det som ej ryms i deras käril, och negrer finnas genast tillhands för att upphemta resten — med tungan rätt och slätt, eller på en svamp, som sedan nedlägges i alfakorgen på deras arm, mellan hvetebullar och dadlar.

När man utträder på gatan, får man se huru samme negrer sitta, fernissade öfver det svarta skinnet och det ulliga håret, och smörja kråset midt i solskenet med sina väl insåsade bullar, — en delikatess, hvari dessa gastronomer hugga sina hvita tänder, grinande af den ögonskenligaste förnöjelse.

De komiska scenerna förvandlas till tragiska på kreaturstorget i *Nedre Mustafa.* Hundratals offer — nötkreatur, kalfvar, får, getter — släpas hit af sina banemän, dessa hvita spöken, som helt flinkt förvandla de lefvande djuren till biffstekar, rostbiffar, oxsvanssoppmaterial, „aloys“, „pillav“ — allt efter konsumenternas smak. Men parisarens konst att i sina köttförsäljningsbodar sira bleka kalfhufvuden, svinhalfvor och andra offer som fallit för slagtarknifven, med blomguirlander, bandrosetter, krusade papper i alla färger och smakfulla fasoner, den har ännu ej blifvit inlärd åt araben, och derföre stannar den flanerande, publiken ej med beundrande blickar framför köttbodarne i Algier — tills vidare.

Det lönar mera mödan att stiga trappan uppföre till *Place de Chartres,* med stånd vid stånd, der man för priser, dem jag önskade att få se fastställda hos oss, köper i *mars* månad sparris, jordgubbar, släpärter, kronärt-

skockor, blomkål, stor som negerhufvuden, ehuru af annan färg, och alla andra grönsaker, hvilka här uppnå kolossala dimensioner. Och de läckra frukterna sedan! Bananerna fann jag i början fadda till smaken, men har småningom fattat tycke för dem — onödigt nog för framtiden.

Men hvad skall jag säga om blomförsäljningen? Man ordentligt berusas af dessa rosor — Algier är rosornas stad — syrener, neglikor, orangeblommor, violetter, heliotroper, löfkojor, jasminer, m. m. öfverglänsta dock till färgen af sina lysande systrar kaktus-granat-kamelia-anemone-knippen och alla de vackra barn från solens land som tjusa nordbon. Med händerna fulla af buketter, som här ej ruinera köparen, stiga vi utför trappan åter och sluta vår torghandel i fiskhallarna nedanföre *Place du Gouvernement.* Den, som besökt Neapel, erinrar sig *Santa Lucia:* samma sus af vågsvallet vid strand, samma sorl af menniskoröster, samma vimmel af köpare och säljare i oändligt varierande drägter och samma rikedom slutligen på hafvets stumma innevånare, som ligga upphemtade i ljuset på långa rader af hvita marmorbord. Med undran beskådar man alla dessa varieteter af hafsdjur afsedda att ätas. Öppnande matt större och mindre gap, oformliga för det mesta, alla sprattlande med stjertar och fenor, taga de besynnerliga fiskarterna sig ofta vämjeligt ut. Men värre är det ännu med skaldjuren utstickande klor och spröten ur snäckor och pansar, som äro deras hus och hem af vidunderlig konstruktion. Utmärkt skönt formade och färgade snäckor finns också deribland, men jag kände en viss bäfvan när jag såg köksor och kockar stoppa i sina korgar fasliga blötdjur och kräk, hvilkas namn jag förr ej hört. Tanken på att få dessa i någon oigenkännelig form serverade till middagen betog mig med ångest.

Vid tiotiden liknar torgvimlet en ström som förrinner, och derefter blir cirkulationen på gator och öppna platser

friare. Vi återvända förbi de många utskänkningsställena i förstäderna. Må de kristna här fritt servera sina rusdrycker i *„cabarets“* och *„buvettes“*; vägg i vägg är det mohriska kaféet, der ingenting annat förtäres än kaffe. Och gästerna träda ej öfver tröskeln deraf för att deltaga i grannarnes larmande lag. De sitta anständiga i sin värdiga hållning och visa sig ytterst sällan under inflytelse af alkool-ruset, som förnedrar „civilisationens“ representanter ofta nog.

Tyvärr, så har man sagt oss, insmyger sig vid beröring med européer, i Algier-trakten dryckenskapsfrestelsen, (dock ännu undantagsvis) bland profetens bekännare oaktadt koranens stränga förbud. Under namn af *limonad* förtär araben, på besök hos fransosen, drufvornas saft, när denna är *hvit* och champagnen försmås ej af dem. Icke heller „svensk punsch“ hvars färg ju är ljus och oskyldig, dess värre! Vissa islamsbekännare börja med välbehag vänja sina strupar vid smaken, — efter hvad konsul *Nordström* skrattande berättade oss. Under hans eget gästfria tak serveras de besökande alltid med denna vara af utsökt qvalitet och i små nätta kristallglas, klara som diamant.

Det är i alla fall ej Mohamed som godkännt Tartuffe's lärosats:

„Il y a avec le ciel des accomodements“.

XI.

Regnperiod. — Färd till Oran. — Staden med omgifningar. — Tlemcen. — Dess fornlemningar af mohriskt ursprung, torg och qvarter. — Handtverkarbostäder och industri. — Sidi-Bel-Abbès. — Blidah. — Återfärd till Europa. — Fyra vårar.

De sista dagarne af mars och början af april gjorde vi här en upptäckt, mera ny för oss än angenäm: — Afrikas himmel är icke oföränderligt blå! Dagjemningsstormarne kommo och blåste upp på densamma moln, mörka moln, — och de ha dag efter dag urladdat sig med åska, blixt, hagelskurar och ösregn, — men ett regn sådant, att man ibland skickar spanande blickar uppåt topparne af Atlas för att koxa efter Gubben Noak. Försigtigt folk vore ej obenägna att tinga sig i god tid *hyttplats* i hans ark, ifall den syntes der renoverad och upplåten för passagerare, som äro hvarken fiskar eller foglar och sakna anlag för simkonsten.

Men Gubben Noak syns ej till, och öfverhufvudtaget ganska få andra gubbar än araber i det eländigaste tillstånd med burnusser, genomdränkta af smutsvatten. Slokiga som våta hundar framkrypa de ur sina tält och gourbi's, sitta med benen i kors i vattenpölar och sälja sina våta apelsiner och sammankladdade dadlar, eller rida, snarlika urtvättade trasor, på stackars små åsnor, icke stort större än gumsar eller getter, hvarföre ryttarens fötter ofta beröra marken under det lilla djurets fromma bemödanden att, med en skakning på sina långa öron, släpa fram sin börda.

Denna gråa himmel är här så litet *normal*, att man tycker den vara en obehaglig kuriositet. Hvilket lyckligt

land är dock detta, der molnig himmel alldeles förändrar naturens hvardagsanlete, förställer det såsom en ovanlig sjukdom! Man finner henne, beröfvad sitt solljusa leende, rakt utaf *onaturlig!*

Sedan vår ankomst till Afrika hade vi så väl vant oss vid ljuflig sommar, att den plötsliga vädervexlingen syntes oss såsom en orättvis hemsökelse, hvaraf vi funno oss nästan indignerade. Och likväl torkar marken om en half timme upp efter det våldsammaste regn, när solen blott tittar litet fram mellan sina jalousier. Och när uppehållsvädret återinträder, har växtligheten utvecklat fördubblad prakt och yppighet af vattningen.

Vi hade redan i Paris uppgjort vårt afrikanska reseprogram sålunda, att vestliga kusterna genom provinsen *Oran* äfven skulle besökas. Utan att låta skrämma oss af vädret fullföljde vi planen och infunno oss vid stationen *Agha,* invid Algier, (med våra Cooks-biljetter i hand, berättigande till 1 klassens kupé, på tåget afgående till *Blidah* och vidare vesterut.

Ehuru hela kuststräckan till Oran befares med jernväg beqvämt och lätt, ämnade vi dock göra små afvikelser och, såsom rättskaffens turister, försöka inåt landet deligensens ljufva mödor åter. Men äfven från kupéfönstren kunde vi mångenstädes få små flygtiga öfverblickar af familjelifvets ursprunglighet inom nomadtälten eller uti kabylhyddorna af strå och lera, täckta med bambukäppar, majshalm, alfagräs eller andra skröpliga lock, som ej hindra regnvattnets inströmmande. När detta uppblött marken till en flytande svart välling, taga de hvita burnusserna sig mindre väl ut, förty hyddornas eller tältens innevånare måste inträda genom sina låga dörröppningar krypande. Qvinnornas hvita haïker (slöjor) tycktes äfven vara aflagda i denna „landtliga oskuld", och man förstår att goda skäl förefinnes — i regnväder — för detta brott mot seder och

religion. Nordvestra sträckan af det fransyska Afrika bebos mest af kabyler, — Islamismens „esprits forts“ — och de äro mindre nogräknade med *dogmer* och sådant mer. Ja, de fasta icke engång under *Rhamadan* (ifall de ha någonting att äta) och göra sig inga stora förhoppningar om den paradisiska lycksalighet, som utlofvas åt deras orthodoxe trosförvandter efter döden. Från Algier till Oran är tretton timmars jernvägsresa, enformig och derför tröttande.

Sedan man passerat *Blidah*, *Chiffa-dalen*, *Miliana* och flere bergstrakter, än med idylliska, än med storartadt måleriska naturföreteelser kommer man till flacka, skoglösa, ödsliga hedar och sumpmarker, som påminte mig om jernvägssträckan mellan Tammerfors och Wasa. Här liksom der framrullar man alltid i hafvets *anade* mer än *åskådliga* närhet och vegetationen ser förkrympt ut. Dvergbjörkarne i norden äro förvandlade till dvergpalmer på Nord-Afrikas moras och de österbottniska mossorna, guldglänsande af hjortron, ställer jag nästan framom provinsen Orans vida betesmarker, emaljerade af blommor i alla möjliga lysande färger till den grad, att man på afstånd kunde tro marken vara belagd med turkiska eller persiska mattor.

Det förra är för gommen, det sednare för ögat, — på tycke och smak beror åt hvilketdera må lemnas företrädet! Ett bestämdt sådant framför Wasa läns sädesfält ha vinfälten här med sina fulla klasar, glödande i solen och, under den fransyska styrelsen, odlade i allt mer och mer vidsträckt terräng. Mellan dessa afsticka de usla Arabbyarne (douair's) som smutsfläckar här och der, kring hvilka tusentals får, getter och åsnor bräka i korus. Nötboskapen är jemförelsevis fåtalig och utan undantag mager och eländig till följe af arabens oöfvervinneliga lättja och håglöshet vid dess uppfödande. Höbrist har *han* ej att skylla på, hvilken vållar svältfodringen af våra usla nöt.

Oran är en modern stad med en befolkning mera spansk än fransysk eller österländsk. Också fröjdas blicken på Orans gator och i dess vackra promenader ofta genom förbigående män och qvinnor med den vackra andalusiska typen — kanske dertill något uppblandad med blodet af de mohrer, som idkade konster och vetenskaper, som uppbyggde *Alkazar* och *Alhambra,* innan de fördrefvos från Granadas och södra Spaniens Eden. På den tiden voro de nu „civiliserade" folken barbarer rätt och slätt.

Oran har just ingen arkitektonisk skönhet att skryta med och är egentligen en ful och vulgär stad. Men denna omgifves af storartade höjder, förvandlade till leende, välskötta terrasser med vackra trädgårdsodlingar och planteringar i stadens omedelbara närhet. Hafsstranden, som kantar dessa, är skön och utsigten gränslös; präktiga och solida äro äfven de kajer fransoserna byggt här. Vid våra promenader deröfver iakttogo vi stor liflighet rådande öfverallt och menniskoströmmar, som nyfiket hastade till stället.

Man höll på att lasta, såsom vi upplystes, två kolossala krigsfartyg för att på dem öfverföra till Tonkin *första zuavregimentet.* Det onödiga och, om man får tro pressen, oskickligt förda kriget med Annamiterna kräfver immerfort nytt manskap att fylla luckorna efter de unge raske män, som undanryckas Frankrike af republikens statskloke, för att skickas att smälta ihop utan en skymt af hänförelse för hjeltebragder som synas dem tvetydiga.

Vi tilltalade några unga zuaver, som stodo i en grupp och allvarsamt betraktade tillrustningarne för deras affärd till ett fjerran land, derifrån många af dem aldrig återvända. Artigt och vänligt svarade de raske soldaterna på våra frågor, sade oförbehållsamt sin mening om ett och annat och syntes ej alltför republikanskt sinnade. Det är ej fransyska *armén,* som valt denna styrelseform, såsom kändt är.

Vid afskedet från zuaverne, som följande morgon skulle embarkera, kunde vi ej innehålla vår hjertliga välgångsönskan: — „Braves jeunes gens, nous vous souhaitons du bonheur!“ hvartill de afresande krigarne svarade „merci“ och förde leende handen till kepi'erna — men blicken uttryckte vemod!

Emedan det behagar en *Jules Ferry* och hans anhang, sändas tusentals af Frankrikes kraftfulle söner „för att häfda fosterlandets ära“ att slåss för en sak, som ej ett dugg intresserar någon förnuftig fransman, fri från partilidelser! De finna tvertom kineserna i sin goda rätt att försvara *sitt* fäderneslånd med hvilka medel som helst mot inkräktare, som de ej bjudit dit! — Nånå, det blir väl bättre tider, när engång qvinnan — d. v. s. hustrurna, mödrarna, döttrarna, systrarna — äfven måste rådfrågas i regeringskonseljerna, der frågor om krig och fred afgöres. Farväl äfven då med den dråpliga värnepligtsinstitutionen, hvars idé aldrig väckt beundran hos den hälft af menskligheten, som hittills ansetts vara den mindre intelligenta eller snillrika.

Salige äro de som tro på framtiden!

På norra Afrikas kust byggas jernvägar med så förvånande raskhet och ifver, att den resande, som ena dagen mödosamt öfverfarit en landssträcka i *diligens*, några dagar derpå får återvända samma väg med ångans tillhjelp. Den färd vi gjorde längs Marokkos gränser med målet *Tlemcen* (fordom ett sarasceniskt konungaresidens i prakt och storhet) hade allaredan jernväg till *Lourmel* vid vår nerresa; några dagar sednare hade vi kunnat komma ännu ett godt stycke framåt på samma sätt.

Nu var det i diligens vi anlände till Tlemcen, som i gamla tider bar namnet Pomaria och uppnådde sin högsta

blomstringsperiod när mohrerna från Granada öfverflyttade hit sitt välde, sin bildning, sin vetenskapliga lärdom, sin sköna konst och fina smak. Hvad återstår här nu af allt detta?

Ack, endast stora grushögar mellan hvilka dess inbyggare gå likgiltiga och der blott några fornforskare, filosoferande turister eller andra orationella tokar upptäcka med lifligt intresse spillror af en kultur, som förmådde frambringa praktverk, sådana som moskén *Bou Medina*. Vidare ett par andra qvarlefvor af samma byggnadskonst, som hvälft *Alhambras* arkader. Minareter, fallande i ruiner, men ännu vittnande om konstnärlig fulländning, stå, — vanligen med ett storkbo öfverst — på långa afstånd från nuvarande staden, ibland grushögar, som markera att konung *Boabdils* hufvudstad engång sträckt sig ända hit. — Möjligen hittas till och med fragmenter af skönt skulpterade friser, basreliefs, onyx, marmor i flere färger och dylikt. Vi ha med vördnad beundrat många af Europas ryktbara kathedraler och sett i dem snillets verk förenadt med förgångna seklers kristna trosnit; — men jag vågar ej försäkra, att de tjusat oss mera än den mohriska arkitekturens luftiga pelare och arkader, betäckta med sin *spetsväfnad* af — marmor eller stuck. Här har fantasin friare spel. Poesin känner vingarne få mera luft under sig uti halfdunklet, eller uti den gyllne, den rosiga, den himmelsblå dagern, som dallrar genom gemak öfverhvälfda af kristallkupoler, kring hvilka féers fingrar virkat de fina och smakfulla arabeskerna. Bas-reliefs och andra sirater kring väggarne ega ännu qvar hemlighetsfulla arabiska inskriptioner med spår af rik förgyllning; golfven äro stenlagda med mosaïker orörda af tiden, och taken öfverallt inlagda med cederträ och andra dyrbara trädslag, hvarpå man ännu utan svårighet igenkänner spår af den österländska penselns lysande färger.

Djemma (moskén) Bou Medina säges vara den erkändt skönaste moské på Afrikas jord, men har, tyckte vi, en värdig rival hvad arbetets fulländade finhet och behag vidkommer, uti den mycket mindre, men nästan lika tjusande *Bou-Hassem* moskén. En *bijou!* Någonting jemförligt med „aigretten“ på de orientaliske herrskarnes turbaner!

Och att tänka att detta verk af féers trollspön, — redan tillräckligt medfaret af vandalismen hos eröfrare och af tidens tand, — i dag som är blifvit förvandladt till — skollokal åt svartbruna, trasiga arab-pojkar!

Mycket roligt och intressant var i alla fall besöket vi gjorde i denna skola, der lektionerna voro i full gång, utan att oss nekades inträde för det.

På långa bänkrader, med skrifpulpeter framför sig, sågo vi förhoppningsfulla ungdomar med brunlackerade ansigten och afrikanska ögon, som svettades under försöken att visa sin kalligrafi i fransyska skrifböcker.

I ett hörn midt emot, med matta under sig, sutto på golfvet gravitetiskt ett tjugutal arabungar mellan fyra och sju år. Med korslagda ben stirrade de, på kommando, i väggen, der ett latinskt alfabet ställdes inför deras ögon af någon sorts pedagog i turban. En monitör bland de äldre kamraterna hjelpte till att plugga in så mycket vett, som ansågs få rum i dessa små skallar, somliga allaredan betäckta med svart ull, andra destinerade med tiden att täckas af kamelhårsrepen kring turbanen.

Jag fruktar att monitören dock den morgonen fick sjunga sitt a b c d för något döfva öron, ty den turbanprydde pedagogen rystade i axlarne en och annan åhörare, ögonskenligen perturberad under kontemplation af två europeiska fruntimmer.

De svartögda blickarne i andra ändan af klassrum-

met togo äfven ofvanom pulpeterna sig mycken ledighet från skrifböckerna för att nyfiket koxa åt vårt håll.

Vi togo oss dristigheten att göra lärarne några frågor och fingo en smula reda på skolordningen. Franska timmar omvexla dagligen med arabiska — här finnes såsom hos oss, *två* inhemska språk gudnås! Hvilketdera dock i Algeriet kommer att draga det kortare strået, är ej svårt att förutsäga. — Men min *krassa* kosmopolitåsigt är, att folken i allmänhet kunna anse sig lyckliga att få utbyta ett rikare, mera odladt och kändt språk mot ett dylikt i barndomen; — d. v. s. ett *godt* tankens verktyg emot ett *klumpigt*.

Hvarje moské har vanligen en skola såsom sitt appendix och de arabiske, — (de genuint arabiske) — lärarne undervisa efter följande method det enda, som utgör skolkursen:

Hvar elev håller i hand en svart-polerad tafla af cederträ. Denna är för tillfället öfverdragen med lös hvit färg, hvarpå inskrifves ett språk ur deras heliga bok. Med långdraget sjungande ton uttyder läraren det upptecknade språket för eleverna, som allesammans på en gång upprepa det med samma psalmodierande sång, tills hvar och en stadigt pluggat i sig lexan. Då utstrykes det inlärda språket från taflorna och ett nytt inskrifves. Och så går det undan för undan, dag ut och dag in, tills de unga *mohamedanerna* med tiden genomsjungit hela koranen.

Mohamedanskorna få ingen skolundervisning alls.

Såsom andra små varelser *utan själ* springa flickebarnen omkring i vildhetstillståndet, tills de uppnå föreskrifven ålder att beslöjas, bortgiftas och stängas inom „familjelifvets“ fyra murar — som äro fönsterlösa för att ej väcka lust hos dem att blicka ut i verlden.

Principen att „qvinnan bör lefva för hemmet“ är sålunda konseqvent genomförd.

Moskéerna äro numera få i Tlemcen, men storartade ruiner af dylika anträffas på flere ställen, bland annat i medelpunkten af sarascenlägret jag omtalat.

Vi hafva gjort vidsträckta utflygter kring det moderna, — men i synnerhet kring det gamla Tlemcens Ghetto (judeqvarter) arab- och negerstadsdelar.

Vår cicerone, hälften turk och hälften arab, har erbjudit oss sin tjenst under namnet *Miloud ben Kondabasch* — „ben" hos araben är synonymt med „witsch" hos ryssarne. — Han framvisade de mest rekommenderande betyg. Som vår „ledstjerna" gick hans turban förut och vi följde, först till arabtorget. Vi hafva redan sett många sådana: — i Bone, i Biskra, i Setif, i Algier o. s. v. men anblicken ger alltid fullt af nya scenerier och varulagren äro af säreget slag liksom köpare och säljare, bland hvilka ej en enda europé här sågs till. Midt i en grupp af skrikande och gestikulerande svartmuskiga bestar, af ulliga hufvuden, burnusser, gandouror och vidbyxor upptäckte vi slutligen i ändan af torget en gubbe i ljusbrunare ansigtsfärg, släpande sig på två kryckor. På den trasiga hvita blusen lyste hederslegionens röda band, och i hållningen fanns mycket af soldaten qvar. Det var en för detta turko, hvars båda ben ströko med vid Sedan, hvarefter han instoppades i något hospital, fransyskt eller tyskt, jag vet ej hvilketdera, låg och qved der i långa månader men kom till lifs och framsläpar nu sin existens pensionerad af franska regeringen — „rätt generöst" medgaf han. — „Men nog hade jag ändå heldre velat behålla mina ben, om jag fått välja" — sade den stackars afrikanen, som sannerligen ej „fick välja", när han inkorporerades i turkosregimenterna, hvilka fördes att slåss på Europas frusna fält, för det folk, som tagit fosterlandet ifrån deras ras, och för en sak, som antagligen hvarken intresserade dem eller ens var dem bekant.

Det är sannt, — der vinkade „la gloaaar!“

Om arabtorget kunde skryta med sitt „genuina“ behag, så var detta visserligen äfven fallet med judeqvarteret. Jag har inga ord och inga bilder till mitt förfogande för att åskådliggöra detta *Ghetto*, som jag blott kan kalla en sammangyttring af jordhålor, af lerväggar med *hyllor* (surrogat för sängar eller andra möbler), eller af — sophögar urgräfna midtpå. De såkallade gatorna voro af den byggnad, att man i gåsmarsch och med alldeles krökt rygg fick avancera här i skumrasket, ty de flesta voro öfverbyggda och — icke reglerade med vattenpass.

Under många förflutna århundraden rof för förföljelser af alla slag, för misshandel och tyranni, hade judarne åt sig afskiljt detta troglodytqvarter, der de så godt de kunde dolde sina egodelar och värjde sig för öfverfall och plundring af sina turkiska eller arabiska herrar. Juden var förbjuden att träda ur sina smyghål annat än *svartklädd*, och mötte han en mohamedan, tvangs han att knäböjande kyssa dennes hand. Med ett ord, otroliga voro de vexationer, som detta folk utstod — men genomgick med den fabelaktiga segheten och *produktiviteten*, som kännetecknar deras stam.

Men redan 1830, när det fransyska väldet gjorde sig gällande, förbättrades något judarnes eländiga ställning, och full vind i seglen fingo Israëls barn, såsom jag redan berättat, när herrar Cremieux, Glais-Bizoin och Gambetta sutto i Bordeaux och utfärdade sina remarkabla dekreter.

Men sina krokiga fingrar och krokiga näsor bibehöllo „medborgare-israeliterne“.

Likaså sina kära bostäder i närapå oförändradt skick. Utan sitt omhölje af smuts, hvad vore sjelfva guldet för juden?

Som dock dagen framskred under våra långvariga peregrinationer, började vi tänka på att vända åter till

hotellet, men nu inbjöd vår cicerone oss med mycken enträgenhet att göra ett besök i hans hem. Vi voro ej nog ohöfliga att afslå artigheten. Genom arabstadens gator, — labyrinther här liksom annorstädes, — inträdde vi i långa „couloirs“, som utmynnade i en öppen gård med sin obligatoriska springbrunn. Rundt, eller rättare i fyrkant omkring, öppnade sig bakom arkaderna boningsrum, små celler utan fönster med låga divaner.

Flere hushåll af den obemedlade klassen slå sig ihop om ett dylikt qvarter. Huru de förlikas med de mahomedanska samhälls- och sedlighetsbegreppen, begriper jag ej rätt, men var för grannlaga att göra *Miloud ben Kondabasch* några frågor i ett så delikat ämne. Hvad vi visste om detta, hade vi inhemtat af generalskan Liebert. Inom arabernas interiör hör till saken att ej på samma gång en far, en bror och en äkta man äro inne, der hustrun eller qvinnorna sitta obeslöjade. När det ena af dessa maskuliner träder in, böra de andra gå ut, och vid matbordet serveras karlarne särskildt. Främmande män insläppas ej alls.

Miloud gaf oss af sig sjelf den förklaringen, att männen aldrig vistas i hemmet förrän mörkret inbryter och att de lemna det igen, när morgonljuset kommande från Mekka kallar dem att förrätta sina ablutioner utomhus.

Vi funno hans hustru — han hade ej *flera* för tillfället — helt solo allena sittande i grannskapet af springbrunnens svalka på tröskeln af hjonelaget Kondabasch's cell, der hon plockade silkeslen ull af prima qvalitet; material till de fina snöhvita burnusserna, (verkligt eleganta när de äro nya) hvari araben draperar sig — med en „chic“ som är oefterhärmelig.

Fru Kondabasch helsade oss med den vänligaste uppsyn, ville koka kaffe åt oss, bjuda oss *någonting* på österlandets gästfria vis, men vårt uppehåll i hennes bo-

stad blef alltför kort dertill. Vi utbytte blott några hjertliga ord och små presenter — från vårt håll silkesdukar som vi togo från halsen m. fl. obetydliga toilettartiklar de der förtjuste vår naïva värdinna.

Grundligt beságo vi nästa dag de mohriska verkstäderna af alla slag. I dessa „souks“ framvisades oss de finaste broderier och väfnader. Här sutto inom märkvärdigt trånga väggar två väfvare sida vid sida och slogo med förenade händer väfskeden genom ränningen till de ylletäcken med lysande färger, som kallas *bottniach* och skulle göra såsom borddukar stor effekt hos oss. Med fingrarne inträddes inslaget för att åstadkomma *bottniach'*ns eller *fouta'*ns granna och artistiska mönster, riktigt „vådligt stiliga“. Kollaborationen vid *denna* väfstol tycktes få utmärkta resultater, ämnade att afsättas på de stora marknaderna i kuststäderna.

Bagerierna roade oss ofantligt.

En *gräddare* stod vid en ugn, som ej kunde vara primitivare i Gamla Testamentets aflägsna tider, och på sitt brödspett införde han med en maskins outtröttlighet kakor af hvete och majs, eller mörkare sådana af kornmjöl. Färdigbakade hitfördes de från andra *„souks“* af små arabflickor uti alfa- eller bambukorgarne på deras hufvuden. Gräddarens virtuositet uppväckte vår „intensivaste“ beundran och de färska kakorna åto vi med god smak, serverade på stora blad.

Tlemcen ligger på en hög platå af Atlaskedjan, och klimatet är här kyligare än i dalbottnen.

Från de sydligare sluttningarne, som vetta ner emot öknen, komma ej hit samma långa filer af kameler med sina stora laster och sina förare, ty dessa rikta heldre kosan neråt hafsstranden. Vi beságo dock här ett karavanserai, der man lastade både mulor, dromedarer och åsnor med produkter från Tlemcens område, dels för att åter-

vända med varorna till Sahara, dels för att idka byteshandel med marokkanerna, hvilkas landamären ej härifrån äro långt aflägsna.

Tlemcen befolkas till stor del af dessa marokkanska utvandrare och äfvenså af negrer, men slafhandlare få numera hvarken hitföra eller här uppköpa den varan, som, för några och tjugu år sedan endast, var en kurant exportartikel och utbjöds offentligt utan hinder. Detta sades oss ännu vara tillåtet i Marokko, i dag som är.

De negrer som nu finnas i Tlemcen — alla fria under den fransyska styrelsen — hafva dels i yngre dagar hemtats hit som slafvar från det inre Afrika eller blifvit födda på stället af här acclimatiserade föräldrar med svart skinn och ulligt hår, hvilka aldrig återvändt till sin hemort, ehuru frigifne. Hos dem som äro af ouppblandad ras, märker man att huden företer ett tycke med *blanksvärta,* som något ljusnar af croisering med araberna. De *genuina* hålla sig helst till negerqvarteret, der de se ogement glada ut i sina bostäder utan fönster, utan tak, utan golf, — ja nästan utan väggar, ty en regnskur måste kunna uppblöta dessa „fasader“ af hopkladdad lera, stickor, qvistar och småsten.

„Lika roligt för det!“ mena Chams svarta barn och draga sina tjocka läppar till förnöjsamhetens grin, när de blicka upp till sin Gud — solen.

Miloud ben Kondabasch proponerade oss en utfärd i vagn till Tlemcens „Bois de Boulogne“ (sic!) och vi funno här sekelgamla träd och ruinerna af ett stort, ryktbart sarascenläger, derifrån fordom krigslystne grannar gjorde utfall emot staden och hotade dess beherrskare.

En af desse var den siste Abenceragen, den olycklige, besegrade konungen af Granada, *Boabdil.* Vi besökte mausolén, som sades gömma hans ben, och skänkte honom ro efter en stormig lefnad. O, huru vanvårdad, huru glömd,

hur enslig stod ej den förfallna hviloplatsen, der den poetiske konungen nerlade sin bräckta spira! Alla himlens vindar få fritt husera med hans aska i den remnade *kouba'*n, — som, när allt går omkring, aldrig sett en skymt af de kungliga lemningarne. I fråga om en hel hop traditioner är någon smula skepticism förlåtlig!

Alla sofde roligt ännu i Tlemcens enda drägliga hotell, när vi redan genomvandrat mörka gator och infunno oss vid diligensstationen för att återvända till Algier via *Sidi-Bel-Abbès,* en liten uppväxande fransysk köping, derifrån jernvägen åter vidtager och förenar sig med den stora kustlinien.

För att få någonting till lifs drucko vi, under det diligensen förspändes, kaffe i ett närgränsande arab-café, som trots den tidiga timmen var fullt af gäster, — hvilka gäster! Svarta, bruna, olivfärgade, tatuerade och otatuerade, klädda i burnusser, gandourar eller nästan ingenting, men alla radade kring väggarne med korslagda ben, allvarsamma, anständiga och moltysta! Vi sågo på hvarann småleende, fullkomligt utan fruktan, men icke utan liten „förbauselse“ öfver ödet, som fört oss in på tu man hand i denna något säregna krets! Nyhetens behag hade situationen för oss, derom voro vi ense!

Diligensfärden, den räckte 9 à 10 timmar i storm, ösregn och på så nybanade vägar, att det fullastade åkdonet med sina sex uthålliga arabhästar jemt sjönk in i mjuk lervälling, gnisslande af huggen småsten, fylld i djupa hjulspår. Angenämt var det inte, men desto intensivare kändes njutningen att återigen få nedsjunka på de stoppade dynorna i jernvägskupéer. En gång skulle otur äfven förfölja oss, som hittills blott sällan haft olägenhet af denna mörka skugga i turistlifvet. — Himlen var nu engång blefven på dåligt humör och klarnade ej upp. Vårt besök till den för sin naturskönhet och sina trädgårdar beprisade sta-

den *Miliana* måste inhiberas. Likaså en utflygt från Blidah till *Chiffa*-dalen med sina *apor*, lekande i de djupa ravinerna, och till *Teniet-el-Had* med ryktbara cederskogar, emot hvilka Libanons cedrar påstås vara ett intet. I Blidah stannade vi slutligen att hvila ut något litet, men regnet och åskvädret molesterade oss äfven här.

„L'étranger t'appelle *une petite ville*
Et moi, Blidien, je t'appelle *une petite rose*"

är öfversättningen af en arabisk poesi från fordna dagar, då Blidah var den genuint orientaliska staden, der de skönaste rosor, jasminer, oranger och qvinnor funnos. Midt emot *Koleah,* den heliga orten, framskymtade Blidah med moskéer, torn och minareter, inbäddade uti täta orangeskogar, med sina evigt grönskande trädgårdar, med sina kaféer fulla af guitarrspel och danserskor, sina springbrunnar fulla af kristallvågor, sin luft full af vällukter, såsom en försmak af paradisets tillåtna och utlofvade fröjder. Något mera prosa har blifvit ingjuten i all denna poesi af fransoserna, som här byggt kaserner och utrotat det mystiska behaget af gator, fordom gömda mellan doftande buskage, nu helt rakt linierade mellan planterade alléer, stenlagda och öfvervakade af polis. Den dag varder kanske snart kommande, då Blidah utbyter sitt tycke af en skön, beslöjad mauresque emot utseendet af en dame, klädd efter sista parisermode med hatt och handskar; — eller för att tala utan metaphorer, då Blidah framstår såsom en vacker liten stad utan arabiskt tycke.

Hvad som äfven då skall finnas qvar utom allt tvifvel är klimatets ljuflighet, — nog tempereradt för att möjliggöra europeisk trädgårdsodling, — det beundransvärda läget och orangeskogarne, de rikaste som någonstädes torde vara kända. Huru mycket citroner och apelsiner som här-

ifrån afsändes till vår verldsdel är väl knappt möjligt att säga.

Le bois sacré i midten af staden är en allmän promenad med de splendidaste gamla olivträd och en gammal *kouba,* (helgongraf) hvars snöhvita, hvälfda tak ligger lågt och liksom gömdt i grönskan. Vi erforo en känsla af djup förtret öfver att vädret hindrade från promenader här. Denna park såg så innerligen inbjudande ut, — men allt hvad vi kunde företaga var en promenad i vagn rundt omkring densamma.

Då barometern med en retsam ihärdighet blott föll och ideligen föll, tjenade det till ingenting att förlänga vår vistelse i Blidah. Man befann sig ju bättre *inomhus* i Algier, och vi återvände dit.

Det är dock åt denna „hufvudstad“ i det fransyska Afrika vi obetingadt utdela skönhetspriset som stad, efter att nu hafva genomfarit hela kuststräckan från *Bone* till *Oran*[1] och äfven tittat in djupare i landet. Såsom vintersejour är Algier att rekommendera åt hvemhelst älskar ett herrligt klimat och en naturskönhet utan like, men icke känner sig hågad att uppsöka dessa förmåner på något alltför vådligt eller halsbrytande sätt. Ty öfverfarten från Marseille till Algier, som räcker högst 30 timmar, kan ej vara ett allvarsamt skrämskott för någon. Stora verlden, sådan man finner den i Nizza t. ex., må man dock billigtvis ej vänta sig här, men generalguvernören ger i alla fall sina baler under vintrarne. Genom konsul Nordströms artiga försorg hade vi fått ett invitationskort till en sådan bal, oss tillsändt redan i Paris. — Omöjligt blef för oss att dock profitera af bjudningen, och det var stor skada, ty societeten hade förtjent att ses. — Arabhöfdingar och andra af infödingarnes honoratiores befinna sig bland gästerna i guvernörshuset — ett af de ståtligaste mohriska palats man vill se. Hans sommarresidens i *Öfre Mustafa,*

— äfvenledes „annekteradt“ af araberna — utgjorde föremål för vår dagliga förtjusning, ty vår villa låg nära i grannskapet. Enligt vår europeiska smak hade de omsvängningar fransoserna gjort här, sammangjutit öster- och vesterländsk byggnadsstil till ett förtrollande helt; och trädgårdarne, blomparterrerna, alla „bosquets“ rundtomkring må man föreställa sig sådana ens fantasi yppigast förmår måla dem, utan fruktan för att öfverdrifva.

När man någon tid vistats på en ort, der man njutit i fulla drag af hvad ettdera natur, konst eller sällskapslif haft att bjuda angenämt, känner man vid afskedet derifrån, hur ens väsendes rötter liksom trängt in och fästat sig i denna goda jordmån så, att det förorsakar smärta att rycka lös dem derur igen. Denna känsla erforo vi, vid det vi från den präktiga ångaren *La ville de Naples* sände en sista helsning tillbaka till *El Bahadja,* den skinande Medelhafsdrottningen Algier, som småningom försvann för våra blickar, öfverglänst af det herrligaste solsken.

Liksom för att ge oss ersättning för våra lidanden mellan Korsika och Bone visade Medelhafvet nu sin leende min. Dess yta låg som en spegel utan gränser och utan ram; ej en krusa — om ej förorsakad af lekande delfiner, till och med hvalar, som sprutade upp höga strålar, — vattrade den blåa kristallen och i tackel och tåg slogo då och då småfoglar ner för att hvila sina trötta vingar. De sökte, äfven de, åter upp sina sommarhem i norden. Vi hade ju samma mål som I, kära vingade reskamrater!

Man befinner sig alldeles ofantligt komfortabelt på dessa stora medelhafsångare, som flere gånger i veckan befordra samfärdseln mellan Europa och Afrika. Några högre fransyska officerare med deras familjer voro ett angenämt ressällskap, och hela dagen passerades på däck såsom uti en salong, der inga ytterplagg komma i fråga. Öfverfarten till Marseille räckte blott 28 timmar; ingen

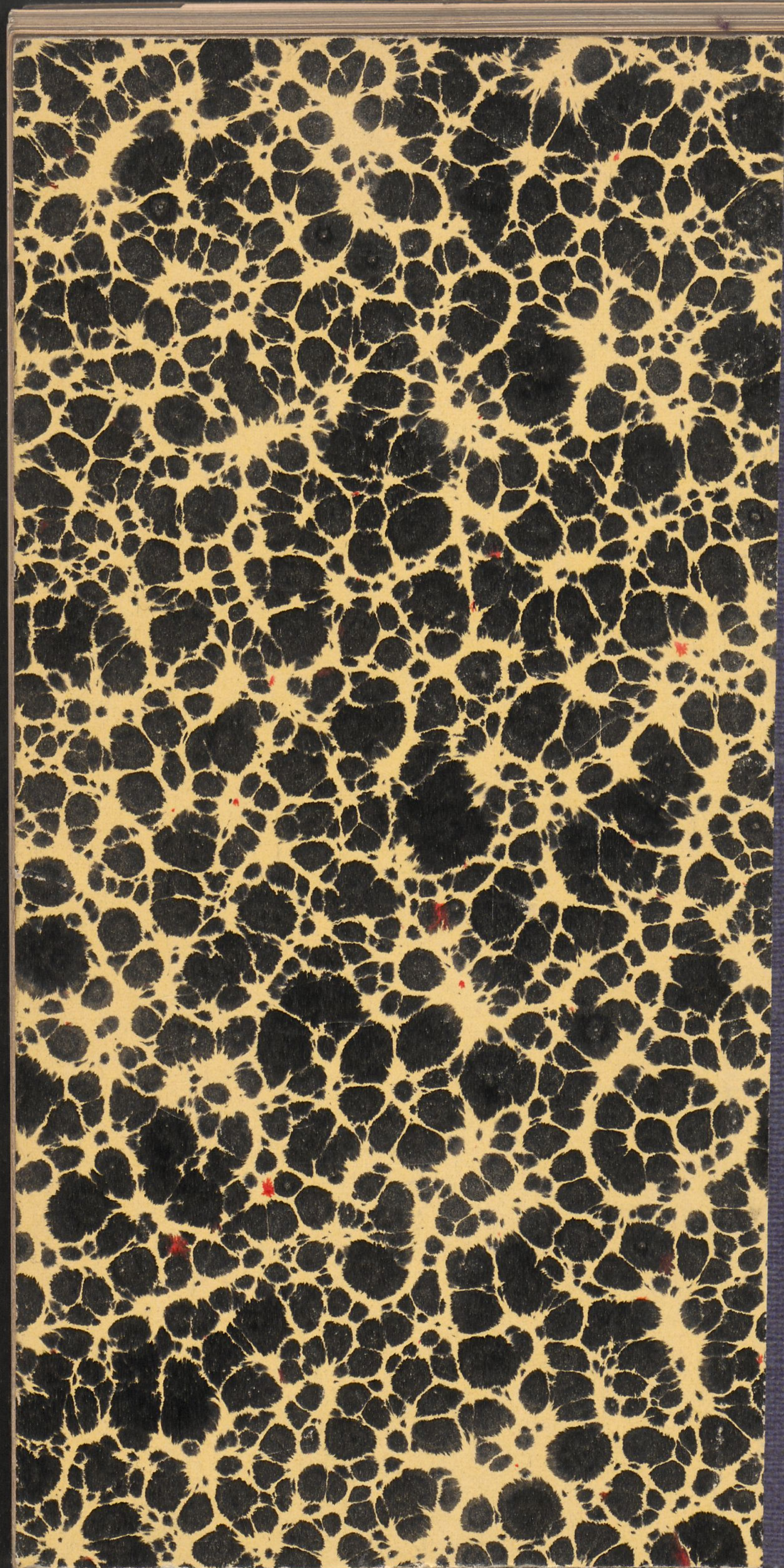
trötthet hindrade oss att denna gång bese den ståtliga sjöstaden, som vi så plötsligt deserterade, när vi hufvudstupa enleverades af *Marskalken Canrobert* — bedröflig i åminnelse.

Nattåget, som förde oss upp till Paris, gick denna gång ej „via Bourbonnais“ utan genom Lyon, men denna stad förblir, tyckes det, alltid en obekant storhet för oss. Efter att flere gånger ha genomfarit densamma känna vi ingenting mer af den än — bangårdarne.

Våren hade påtagit sin fraichaste helgdagsdrägt när vi återsågo Paris, som vi lemnat huttrande af köld, mellan bulevardernas träd, pudrade i håret. Nu blommade kastanierna öfverallt och vi firade vår fjerde *vår:* — den första i *Nimes,* vid nerresan, den andra i *Bone,* den tredje med förhöjd yppighet i *Biskra.* Och den femte våren, slutligen, den firade vi med våra älskade hemmavarande — i *Finland.*

Scand
1305